

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**ESKİŞEHİR HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ
(1915-1923)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET YÜCEL

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2022

10468636

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**ESKİŞEHİR HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ
(1915-1923)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET YÜCEL

TEZ DANIŐMANI
DOÇ. DR. TANER BİLGİN

BİLECİK, 2022

10468636

BEYAN

“Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Faaliyetleri (1915-1923)” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	
		X	
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:	/.....	

Ahmet Yücel

Tarih

.....

İmza

.....

ÖN SÖZ

Bu tezin bütün evrelerinde, çalışmamın arkasında duran Doç. Dr. Taner BİLGİN'e emeklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca iyi niyetlerinden ve verdiği fikirlerden dolayı da yardımı geçen bütün hocalarıma saygılarımı sunar, teşekkür ederim.

Son olarak bugünlere ulaşmamdaki emekleri adına değerli aileme teşekkür ederim.

Ahmet Yücel

2022

ÖZET

ESKİŞEHİR HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ

(1915-1923)

Geçmişten günümüze savaşlar, salgın hastalıklar ve doğal afetler insan hayatına yıkıcı etkiler bırakmıştır. Bu yıkıcı etkilerin insan hayatı üzerinde bıraktığı izleri dindirmek için ise ilk girişimler Henry Dunant'ın 24 Haziran 1859 tarihinde Solferino'ya yakın bir bölgede olan savaşa şahit olmasıyla başlamıştır. Henry Dunant bu olayı “Bir Solferino Hatırası” adlı eseri ile bütün dünyaya sunarak zaman içerisinde büyük bir etki yaratmıştır. Bu etkiler sonucunda çeşitli ülkelerin katılımıyla 22 Haziran 1864 tarihinde Cenevre Sözleşmesi imzalanmış ve Kızılhaç kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Kızılhaç'a yaklaşımı ise 5 Temmuz 1965 tarihinde sonuç vermiş ve Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır. Fakat Kızılhaç'ın, Osmanlı Devleti'nde kurumsal bir kimlik kazanması zaman almış ve 14 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin kurulmasıyla belirginleşmiştir. Cemiyet kurulduktan sonra Balkanlarda meydana gelen isyancı eylemler, Osmanlı-Rus Savaşı ve 1897 tarihinde gerçekleşen Osmanlı-Yunan Savaşı'nda kayda değer faaliyetler sergilese de önemi tam anlaşılmamıştır. Nitekim cemiyete verilen önemin sadece savaş zamanlarında ortaya çıkması bu süreci olumsuz etkilemiş ve geciktirmiştir.

Öte yandan II. Meşrutiyet'in ilanından sonra daha teşkilatlı bir yapıya bürünen Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, çeşitli bölgelerde zamanla şubeleşme çalışmalarına başlamıştır. Bu şubelerden biri ise 27 Şubat 1915 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi olmuştur. Faaliyetlerine hemen başlayan Eskişehir Şubesi, ilk başta İstanbul ve Anadolu'da bulunan diğer şubelere yardım gönderen bir depo olarak planlanmıştır. Fakat Eskişehir'in lojistik anlamda demiryolu ağının üzerinde bulunması ve doğal konumu sebebiyle cephelere yakın olması önemini arttırmıştır. Bu bağlamda I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında Eskişehir Şubesi, hem hastanesi ile bölgesine hizmet etmiş, hem de işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalan Çanakkale ve İstanbul bölgelerinin sığındığı bir yer olmuştur. Bu süreç Eskişehir Şubesi'nin deposunu da zenginleştirerek yeni yardımların merkez üssü olmasında önemli bir etken olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hilal-i Ahmer, Cemiyet, Yardım, Hastane, Eskişehir.

ABSTRACT

ACTIVITIES OF THE HİLAL-İ AHMER SOCIETY (1915-1923)

Wars, epidemics and natural disasters from past to present have had devastating effects on human life. The first attempts to alleviate the effects of these destructive effects on human life began when Henry Dunant witnessed the war in an area close to Solferino on June 24, 1859. Henry Dunant made a great impact on time by presenting this event to the whole world with his work “A Memory of Solferino”. As a result of these effects, the Geneva Convention was signed on June 22, 1864 with the participation of various countries and the Red Cross was established.

The Ottoman approach to the Red Cross was concluded on July 5, 1965, and the Geneva Convention was signed. However, it took time for the Red Cross to gain a corporate identity in the Ottoman Empire and it became evident with the establishment of the Ottoman Hilal-i Ahmer Society on April 14, 1877. Although the rebel actions that took place in the Balkans after the foundation of the Society exhibited remarkable activities in the Ottoman-Russian War and the Ottoman-Greek War that took place in 1897, its importance was not fully understood. As a matter of fact, the fact that the importance given to the society was revealed only in wartime negatively affected and delayed this process.

On the other hand, II. After the declaration of the Constitutional Court, the Ottoman Hilal-i Ahmer Society, which took on a more organized structure, began to branch over time in various regions. One of these branches became the Branch of the Eskişehir Hilal-i Ahmer Society on February 27, 1915. The Eskişehir Branch, which started its activities immediately, was initially planned as a warehouse that sent aid to other branches located in Istanbul and Anatolia. However, the fact that Eskişehir is located on the railway tracks in a logistical sense and is close to the fronts due to its natural location has increased its importance. In this regard, I. In World War II and the War of Independence, the Eskişehir Branch served both its hospital and its region, and was a place of refuge for the Çanakkale and Istanbul regions facing the danger of invasion. This process has been an important factor in enriching the Eskişehir Branch's warehouse and becoming the epicenter of new aid.

Keywords: Hilal-i Ahmer, Cemiyet, Yardım, Hastane, Eskişehir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN KURULUŞU

1. Kızılhaç'ın Kuruluşu	5
1.1. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu	9
1.2. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri	18
1.3. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşları'ndaki Faaliyetleri.....	19
1.4. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi	21
1.5. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri	23
1.6. Millî Mücadele Dönemi'nde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri	26
1.7. Nüfus Mübadelesi Döneminde Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR HİLAL-İ AHMER ŞUBESİ'NİN KURULUŞU VE

FAALİYETLERİ

1. Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Kuruluşu	31
1.1. Kuruluş Sürecinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri ve Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi.....	34
1.2. Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi'nin Faaliyetleri	38
2. Çanakkale Savaşı Sürecinde İstanbul'daki Bazı Depoların Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi Deposuna Nakli	44
3. 1916-1918 Tarihleri Arasında Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri ..	45
3.1. 1916 Tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri.....	45

3.2. 1917 Tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri.....	51
3.3. 1918 Tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri.....	54

3. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ESKİŞEHİR HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ ŞUBESİ'NİN FAALİYETLERİ

1. Eskişehir'in İşgali Öncesi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri	57
1.1. Eskişehir'in İşgal Günlerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi.....	61
2. Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Şubeleşme Çalışmaları ve Cumhuriyetin İlanına Kadar Olan Faaliyetleri	68
2.1. Çifteler Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi	68
2.2. Mihalıççık Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi	69
2.3. Seyitgazi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi.....	69
2.4. Sivrihisar Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi	69
3. EHAC Şubesi'nin Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Faaliyetleri.....	70
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	77
EKLER	83

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

KA	: Kızılay Arşivi
Haz.	: Hazırlayan
Çev.	: Çeviren
S.	: Sayı
C.	: Cilt
s.	: Sayfa
EHAC	: Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti
OHAC	: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti
AHAC	: Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti
kg	: Kilogram
g	: Gram
Yay.	: Yayınları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Age.	: Adı Geçen Eser
Bkz.	: Bakınız
THAC	: Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti
&	: Ve

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. 93 Harbi boyunca Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin tesis ettiği hastaneler.....	15
Tablo 1.2. 1924 Nisan ayı sonuna kadar THAC'ın mübadillere yardım amacıyla yaptığı harcamaların hepsi.....	29
Tablo 2.1. Mart-Nisan 1915 senesi zarfında EHAC Hastanesi'nde tedavi gören bazı hastaların isimleri ve durumu.....	32
Tablo 2.2. 1915 Zarfında EHAC Şubesi yararına borç alınan kişiler ve bu borçların miktarlar	38
Tablo 2.3. 1915 Zarfında EHAC Şubesi Hastanesi'nde çalışan personeller ve maaşları	39
Tablo 2.4. Mayıs 1915 Zarfında EHAC Şubesi Hastanesi'nde bulunan bazı kişilerin hastalık derecelerine göre aldığı öğün miktarları	41
Tablo 2.7. 31 Temmuz 1916 tarihinde 25 askere verilen erzak miktarı	46
Tablo 2.8. 1 Ağustos 1916 tarihinde 25 askere verilen erzak miktarı	46
Tablo 2.9. 7 Ağustos 1916 tarihinde 28 askere verilen erzak miktarı	47
Tablo 2.10. 1916 Tarihinde Eskişehir Esir Kampı'nda bulunan esirlerin tükettiği gıda miktarı	49
Tablo 2.11. Temmuz 1917 zarfında Eskişehir Esir Kampı'nda bulunan bazı Hintli esirlere gelen para miktarları	54
Tablo 3.1. EHAC Şubesi'nin 1917 senesi içerisinde yaptığı bütün harcamalar	60
Tablo 3.2. 7 Kasım 1919 tarihinde Eskişehir Sancağı Mekteb-i Sultani Müdüriyeti muallimlerinin EHAC Şubesi'ne yaptığı yardım miktarları	64
Tablo 3.3. Temmuz 1921 tarihine kadar EHAC Hastanesi'nde çalışan personel listesi	65

Tablo 3.4. Eskişehir'in işgalinden Mart 1923 senesine kadar EHAC Hastanesi'nde tedavi gören hastaların sayısı	71
--	-----------

GİRİŞ

Tarihin çeşitli dönemlerinde insanlar gerçekleşen savaşlar, salgın hastalıklar ve doğal afetler sonucu oluşan, yıkıcı etkilere maruz kalmıştır. Bu etkileri en aza indirebilecek bir yardım kuruluşunun olmayışı pek çok insanın tedavi imkânı bulamadan ölümüne neden olmuştur. Yaşanan kayıpları azaltmak adına bir yardım kuruluşuna ihtiyaç duyulmuştur. Böylece Avrupa’da Kızılhaç Cemiyeti’nin kurulmasına giden yolda etkili olan olaylar ve fikirler zaman içerisinde oluşmaya başlamıştır. Selahattin Eyyubi’nin III. Haçlı Seferleri (1189-1192) esnasında yaralanan Hristiyan asker ve esirlere kendi ordugahlarını açarak tedavilerine izin vermesi bu fikri destekler niteliktedir.¹ Anadolu Selçuklu Devleti zamanında maddi durumu iyi veya hanedan fertlerinden olan bazı kadınların medrese, imarethane, hastane, kervansaray yaptırması, Bilecik imarethanesinde Osmangazi’nin, ihtiyaç sahibi olan insanlara gıda ve giyecek yardımında bulunması Kızılay fikri ile örtüşmektedir.² 1586 tarihinde Roma’da bulunan Saint-Pierre kilisesinde Camilla de Lellis’in başında bulunduğu Camillen topluluğu, orduların muharebe meydanlarında çoğu kez yanında bulunmuş ve yaralılara yardım etmiştir.³ Savaş ve Barış Hukuku (De Jure Belli et Pacis) eserini yazan düşünür Hugo Grotius aralarında savaş olan tarafların “insanlığa sığmayacak girişimlerden uzak durmaları” gerektiğini tezine konu edinmiştir.⁴ Fransız aydın Jean Jacques Rousseou ise “Contrat Social”⁵ adlı eserinde savaşın devletlerin sorunu olduğunu, aciz bir duruma düşmüş yaralı askerlerin her birinin yaşama hakkının savunulması gerektiğini dile getirmiştir.⁶ 1780 tarihinde Fransız Kimyacı Peyrilhe “askeri hastane personellerinin, esirlerin ve yaralıların dokunulmazlık hakkı elde etmesi gerektiğini savunmuş hatta esirlerin mübadele edilmesini dile getirilmiştir.”⁷ George Sand, Arroul ve Jean Henry Dunant gibi önemli düşünürler de 19. yüzyılda insanlığın birbirine yardım etmesinin önemini yazdıkları eserler ve söylemlerle dile getirmiştir.⁸ Ayrıca bu hususta hemşirelik gibi önemli bir mesleğin doğuşuna zemin hazırlayan İngiliz Miss Florence Nighthingale ve Amerikan Clara Barton gibi isimler de oldukça önemlidir..⁹

Savaş meydanında yaralanan ve yaralıların tedavisini yapan kişilerin dokunulmazlığı önemli bir konu olmuştur. Bu hususta Dunant, Kızılhaç fikrinin bir teşkilat adı altında

¹ Akgün, Seçil Karal ve Uluğtekin, Murat (2000). *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*. Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, s. 6.

² *101 Soru ve Cevapta Kızılay* (1976). Türkiye Kızılay Genel Merkezi Yayınları, s. 23.

³ Henri Coursier (1964). *Milletlerarası Kızılhaç*. Türk Kızılay Derneği Yayınları, s. 7.

⁴ Ahmet Mithat (1950). *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı 1877-1949*. Türk Kızılay Derneği Yay. s. 5.

⁵ Henri Coursier, age, s. 10.

⁶ Orhan Yeniars (2000). *Türkiye Kızılay Tarihine Giriş*. Kızılay Bayrampaşa Şubesi Yayını, s. 4.

⁷ Ahmet Mithat, age, s.5

⁸ Orhan Yeniars, age, s. 4.

⁹ Mustafa Sarı (2016). *İzmit'te Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1911-1925)*. Babiali Kültür Yayınları, s. 17.

geliştirilmesi ve bütün dünyada kabul görmesi için önemli bir görev üstlenmiştir.¹⁰ Başarılı bir iş adamının oğlu olan Jean Henry Dunant, 8 Mayıs 1828 tarihinde Cenevre’de doğmuştur.¹¹ Dunant, Cezayir’deki işleri ile alakalı olarak III. Napolyon ile görüşmek üzere 1859 yılında Castiglione şehrine doğru yola çıkmıştır. Castiglione’ye, Solferino Savaşı başladığı gün ulaşan Dunant çevresinde bulunan binlerce ölü ve yaralıya şahit olmuş, gördüklerini “Bir Solferino Hatırası” adlı kitabında tüm dünyaya duyurmuştur. Dunant, kitabında insanların yaşadığı dramı dindirmek için gönüllü olarak verdiği mücadeleden ve uluslararası bir yardım teşkilatının kurulması gerekliliğinden bahsetmiştir.¹² Dunant’ın ortaya koyduğu ilkeler başta III. Napolyon ve Prusya Hanedanlığının dikkatini çekmiş, Avrupa’da bulunan çoğu devlet adamının da ilgisini üzerine toplamayı başarmıştır.¹³

Alınan kararlar neticesinde Cenevre’de 26-29 Ekim 1863 tarihinde Henry Dunant, İsveçli Komutan Dua Four, Dr. Louis Appia, Dr. Theodore Maunoir ve Cenevreli hukukçu Gustave Moynier’in bulunduğu beş kişilik bir zümre toplanmıştır. “Beşli Komite” ismiyle anılan bu zümrenin daveti neticesinde İsveç, İtalya, Fransa, Belçika, İspanya, Norveç ve Danimarka’dan katılan temsilcilerle, 26 Ağustos 1864 tarihinde kabul edilecek olan Cenevre Sözleşmesi’nin temel esasları görüşülmüştür. Bu esaslar arasında sağlık çalışanlarını ayırt edecek bir simgenin belirlenmesi ve yaralıların tedavi süreçlerinde tarafsızlık esasının kabul edilmesi gibi önemli konulara yer verilmiştir.¹⁴

Fakat bu toplantı resmi bir nitelik taşımadığı için kararların geçerliliği sorgulanmış ve önemli devlet yetkililerinin katılacağı uluslararası bir kongre yapılması düşünülmüştür. Dunant ve arkadaşlarının çabası zamanla Kızılhaç derneklerinin kurulmasına ve 1864 yılında Birinci Cenevre Sözleşmesi’ni görüşmek için ülkelerin katılımcı göndermesine zemin hazırlamıştır.¹⁵

Kararlara ulusal bir nitelik kazandırmak için 8 Ağustos 1864 yılında 16 devletin katılımıyla Cenevre’de konferans düzenlenmiş, 22 Ağustos 1864 yılında ise Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmenin detayları arasında Kızılhaç’ın teşkilat yapısı, yaralıların ve sağlık personelinin tarafsızlığı, gönüllü faaliyetleri, yapılması planlanan yardımlar ve temsil edilecek bayrak gibi konular yer almaktadır. Son olarak bu teşkilatın simgesi ev sahibi ülke İsviçre’nin bayrağında bulunan Kızılhaç olarak benimsenmiştir. Bu

¹⁰ Mesut Çapa (2009). *Kızılây (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti. Türkiye Kızılây Derneği Yayınları*, s. 9.

¹¹ Henry Dunant (1986). *A Memory Of Solferino*. ICRC Yayınları, s. 2.

¹² Henri Coursier, age, s. 13.

¹³ Mesut Çapa, age, s. 8.

¹⁴ Orhan Yeniaras, age, s. 6.

¹⁵ Mesut Çapa, age, s. 9-10.

simge beyaz yüzey üzerine yerleştirilmiş kırmızı bir haçtan oluşmaktadır. Böylece bütün ulusları etkileyecek bir yardım teşkilatı olan Kızılhaç doğmuştur. Cenevre Sözleşmesi'ni onayan devletlere tüzük bildirilerek başka devletlerin de bu teşkilata katılmasına giden yol böylece açılmıştır.¹⁶

Cenevre Sözleşmesi imzalanırken Osmanlı Devleti katılımcı göndermese de 5 Temmuz 1865'te bu sözleşmeyi imzalamıştır. Osmanlı Devleti adına daha ciddi girişimlerde bulunmak için Dr. Abdullah Bey 1867 tarihinde Paris'te düzenlenen uluslararası kongreye katılmış ve açılan Kızılhaç Sergisi'ni gezme fırsatı bulmuştur.¹⁷ Dr. Abdullah Bey, vatana döndükten sonra yaptığı faaliyetlerin karşılığını ve imzalanan sözleşmenin ciddiyetini kavrayamayan resmi makamlar karşısında çaresiz kalsa da bir teşkilat kurulması hususunda ısrarını sürdürmüştür. Bir süre sonra Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa bu girişimler karşısında sessiz kalmamış, Dr. Kırımlı Aziz Bey ve Tıbbiye Nazırı Marko Paşa'nın yardımıyla¹⁸ 11 Haziran 1868 tarihinde "Asakir-i Berriye ve Bahriye Mecruhine Muavenet Cemiyeti" kurulmuştur.¹⁹

Gereken önemin verilmemesi, Seraskerlik gibi makamların muhalif tavırları ve sonraki süreçte Dr. Abdullah Bey'in vefatı cemiyetin 1874 yılında kapatılmasına neden olmuştur. Alınan bu kararın yanlış olduğu 1876-77 tarihleri arasında olan Osmanlı-Sırbistan-Karadağ ve Osmanlı Rus savaşlarında gün yüzüne çıkmıştır. Osmanlı yöneticileri ciddi bir teşkilat çerçevesinde böyle bir cemiyetin kurulması hususunu tekrar gündeme almış ve Peştamalciyan Efendi'nin girişimlerine önem verilmiştir.²⁰ Böylelikle yardım cemiyeti 14 Nisan 1877 tarihinde "Osmanlı Hilal'i Ahmer Cemiyeti" ismini alarak ikinci defa resmen kurulmuştur.²¹

Başarısızlıklar ve ilgisizlik nedeniyle cemiyet 1897 tarihinde yapılan Osmanlı-Yunan Savaşı'na kadar faal bir tutum sergileyememiştir. Savaş sonrası da cemiyet istediği ölçüde faaliyet gösterememiştir.²² II. Meşrutiyet'ten sonra Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin tekrar canlandırılması gündeme gelmiştir. Bu suretle vilayet, kaza ve nahiyeler olmak üzere daha ciddi bir teşkilatlanma içine giren cemiyet, 20 Nisan 1911 tarihinde yeniden faaliyete geçmiştir.²³ Bu teşkilatın önemli parçalarından biri de Eskişehir'de bulunmaktadır. Şehrin durumu özellikle 93 Harbi'nden sonra Kafkaslardan gelen göçler²⁴ ve Berlin-Bağdat Demiryolu hattının buradan

¹⁶ Mustafa Sarı age. s. 18-19.

¹⁷ Murat Uluğtekin & Seçil Kara Akgün, ages, s. 13

¹⁸ Murat Uluğtekin & Seçil Kara Akgün, age, s. 14

¹⁹ Mustafa Sarı, age, s. 20.

²⁰ Mustafa Sarı, age, s. 21.

²¹ Murat Uluğtekin & Seçil Kara Akgün, age, s. 27.

²² Murat Uluğtekin & Seçil Kara Akgün, age, s. 29.

²³ Mustafa Sarı, age, s. 24.

²⁴ Yusuf Öguzoğlu & Feridun Emecen, "Eskişehir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c.11, s. 401.

geçmesiyle değişmeye başlamıştır. Böylelikle Eskişehir hızlı bir şekilde canlanmış ve yerleşim birimlerinin sayısı hızla artmıştır. Çevre şehir ve köylerden gelen ürünlerin demiryolları aracılığıyla dağıtılması, kırsal ile merkezi birbirine yakınlaştırmış, ekonomik kalkınmayı arttırmıştır.²⁵ Eskişehir sancağı Tanzimat Fermanı'ndan sonra 1841 tarihinde Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlanmıştır. Daha sonra 7 Kasım 1864 ve 22 Ocak 1871 Vilayet Nizamnamelerine göre Eskişehir merkezi yönetim anlayışıyla Kütahya Sancağına bağlı bir kaza olmuştur. II. Meşrutiyetten sonra Dahiliye Nezareti, Eskişehir'i bağımsız bir liva (mutasarrıflık) haline getirmek için çeşitli düzenlemelerde bulunmuş, 4 Nisan 1915 tarihinde Sivrihisar ve Mihalıççık buraya bağlanmıştır. Böylece Eskişehir bağımsız bir mutasarrıflık statüsüne erişmiştir.²⁶

1. Dünya Savaşı'nın başlarında kurulmuş olan Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi, Milli Mücadele yıllarına kadar tek bir merkez halinde hareket etmiştir. Özellikle şubeleşme sürecinde yaşanan savaş, hastalık ve kıtlık gibi durumlar atılan adımları sürekli ertelemiştir. Bu olumsuzluklara rağmen Eskişehir'e bağlı yönetim birimlerinden olan Mihalıççık, Seyitgazi, Sivrihisar ve Çifteler'den ciddi yardımlar gelmiştir. Eskişehir Hilal-i Ahmer Şubesi'nin, Bilecik, Ankara ve Kütahya'nın keşiştiği noktada olması yardım faaliyetlerini gerçekleştirirken organizasyon kapasitesini güçlendirmiştir. Nitekim 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında Eskişehir Şubesi'nin ikmal noktası olması bunun en temel göstergesidir.

Tarihimize önemli izler bırakmış olan Halide Edip Adıvar'ın Milli Mücadele yıllarında Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi'nde görev almış olması ve Kızılay'ın 1928 yılına kadar tarihe tanıklık eden belgelerinin Eskişehir'de muhafaza edilmesi, Eskişehir Hilal-i Ahmer Şubesi'ne ayrı bir değer katmıştır.

²⁵ Selahattin Önder & Engin Kırılı (2005). Osmanlı Döneminde Eskişehir'e Göçler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 6 sayı:1, s. 131.

²⁶ Kemal Yakut (2015). *Modern Eskişehir'in Doğuşu (1923-1938)*. Kebikeç Yayınları, s. 17.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ'NİN KURULUŞU

1. Kızılhaç'ın Kuruluşu

Günümüzde gelişmiş bütün ülkeler savaş, salgın, doğal afet, kıtlık vb. gibi durumlarda önemli bir ihtiyaç haline gelen yardım cemiyetlerinin önemini kavramıştır. Bu fikir gelişmeden önce savaşlarda yaralanan ve hastalanan insanları korumakla görevli önemli bir teşkilat bulunmamaktadır. Savaşan taraflar kendi yaralılarını tedavi etme noktasında bile çok fazla sıkıntı çekmiştir. Hatta çoğu savaşta yaralı askerlerin tedavisi zaman kaybı olarak algılanmış tarafsızlıkları bile söz konusu olmamıştır. Hügo Grotius, Jean Jacques Rousseou, George Sand, Jean Henry Dunant, Miss Florence Nighthingale, Clara Barton gibi önemli düşünürlerin fikirleriyle beraber medeniyet ilerledikçe, savaşlarda yaralı ve hasta insanların korunması gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır.²⁷

Kızılhaç Cemiyeti'nin kuruluşuna zemin hazırlayan en önemli olay şüphesiz Henry Dunant'ın 24 Haziran 1859'da Solferino Savaşı'na şahitlik etmesi olmuştur. Henry Dunant bu savaşta 40.000 kadar yaralıya civar köylerden gelen halkla beraber yardım etmeye çalışmıştır. Neticesinde Henry Dunant, dünyada büyük ilgi uyandıran "Solferino Hatırası" isimli eseri kaleme almıştır. Henry Dunant bu eserde uluslararası yardım cemiyetlerinin kurulması fikrini savunmuş ve ülkelerin buna kayıtsız kalmaması gerektiğini belirlemiştir.²⁸

Henry Dunant'ın "Solferi Hatırası" isimli eseri ona Avrupa'da büyük bir saygınlık kazandırmıştır. Bununla beraber yaralılara daha fazla bakım sağlamak için uluslararası bir anlaşma yapma fikri Henry Dunant'a Avrupa başkentlerinin çoğuna giderek yöneticilerle görüşme imkânı sağlamıştır.²⁹ Özellikle büyük nüfuza sahip bir hukukçu ve İsviçre'de "Menfaat-i Umumiye Cemiyeti" başkanı olan Moynier, Henry Dunant'ın savunduğu fikirleri benimsemiştir. Daha sonra Moynier bu fikirler doğrultusunda Henry Dunant'ı destekleyebilecek yardımsever kişileri bir araya getirmeyi sağlamıştır.³⁰

Sonraki süreçte Henry Dunant, General Dua Four, Dr. Louis Appia, Dr. Theodore Maunoir ve Cenevrelilik hukukçu Gustave Moynier'den oluşan "Beşli Komite" Uluslararası Askeri Yaralılara Daimî Yardım Komitesi adıyla toplanmıştır. Yoğun bir çalışma sürecinden

²⁷ Ahmet Mithat, age, s. 5.

²⁸ Kızılay (1974). *Türkiye Kızılay Genel Merkezi Yayınları*, s. 24.

²⁹ Henry Dunant, age, s. 2.

³⁰ Zuhâl Özyayın (1987). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul, s. 20.

sonra uluslararası yardım cemiyeti kurulması fikrini görüşmek için Avrupa'da bulunan milletlerden delegeler davet edilmiştir. Daha sonra 16 ülkenin resmi olmayan delegeleriyle 26-29 Ekim 1863 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiştir.³¹

Bu görüşmelerde varılan sonuçlar ise şu şekildedir:

- 1) Savaşta yaralanan ve bu kişilerin tedavilerinden sorumlu personellerin, savaşan devletler arasında tarafsız kabul edilmesi.
- 2) Cemiyetin görevlendirdiği sağlık personellerinin ayırt edilmesini sağlayacak bir simgenin kabul edilmesi.
- 3) Bu simgenin bayrak olarak göndere çekilmesiyle o bölgenin dokunulmaz olması.³²

1863 yılında alınan kararlara uluslararası bir resmiyet kazandırmak için 16 devletin katılımıyla 8 Ağustos 1864 tarihinde Cenevre'de bir kongre düzenlenmiştir. Hemen ardından İsviçre, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, İspanya, İsveç, Norveç, Danimarka ve Almanya Prensliklerinden gelen delegeler 22 Ağustos 1864 tarihinde Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamıştır.³³

Cenevre Sözleşmesi'nin kararları ise şu şekildedir:

- 1) Seyyar veya sabit askeri hastanelerin içinde yaralı ve hasta askerler bulunduğu müddetçe savaşan devletler, bu insanların tarafsızlığını kabul edecektir. Eğer bu hastanelere eli silahlı kişiler konuşlandırılırsa tarafsızlık zarar görecektir.³⁴
- 2) Savaşta yaralan kişiler tarafsız sayılacaktır.
- 3) Savaşta kazanan devlet, yaralanan askerlerin güvenliğinden ve eşyalarının muhafazasından sorumlu olacaktır.
- 4) Savaşta hayatlarını kaybeden askerler muayeneden geçirildikten sonra kurallarına uygun olarak defnedilecektir.
- 5) Savaşan devletler, hayatlarını kaybeden askerlerin kimliklerini kendi aralarında paylaşıp, uygun bir zamanda mensup oldukları ülkelere bildirecektir.
- 6) Savaşan devletler, kendi aralarında ne kadar ölü, yaralı ve nakil olduğunu bildirecektir.
- 7) Yaralıların bıraktığı önemli evraklar, o kişinin ailesine teslim edilmek üzere muhafaza edilecektir.

³¹ Zuhâl Özyaydın, agt, s. 21-22.

³² Orhan Yeniaras, age, s. 5.

³³ Mesut Çapa (2010). *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*. Türk Kızılayı Derneği Yayınları, s. 10.

³⁴ *Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları (1964)*. Türkiye Kızılay Derneği, s. 12.

- 8) Savaşan devletler, sağlık heyetlerinin bilgisini savaş başlamadan önce birbirleriyle paylaşmak zorundadır.
- 9) Savaş esnasında, daha önce ismi bildirilmemiş bir sağlık heyeti, görevine başlamadan önce bu durumu karşı tarafa bildirmek zorundadır.
- 10) Savaşan devletlerin ordularına yardım etmekle görevli sabit ve seyyar hastaneler tarafsız sayılacaktır. Ancak yardım için teşkil edilen bu heyetler düşmanca amaçlar için kullanılırsa bu durum ortadan kalkacaktır.³⁵
- 11) Kızılhaç Cemiyeti'ne ait birimlerin savaş meydanlarında daha rahat tanınması için bayrak ve kolluk simgeleri seçilecektir. Sözleşmede varılan karara göre bayrak ve kolluk beyaz zemin üzerine kırmızı bir haç olarak belirlenmiştir.³⁶
- 12) Kızılhaç mensubu sağlık heyetleri, savaşan devletlerden birinin eline düşerse görevlerini yerine getirmeye devam edecektir. Sağlık heyetine ihtiyaç duyulmadığı zaman teçhizatlarıyla beraber kendi ülkelerine iade edilecektir. Ayrıca bu sağlık heyetlerine mensup memurlar karşı tarafın memurlarıyla eşit maaş ve haklardan yararlanacaktır.³⁷

Sözleşmeyi imzalayan devletler sırasıyla 22 Eylül 1864'te Fransa, 1 Ekim 1864'te İsviçre, 14 Ekim 1864'te Belçika, 29 Kasım 1864'te Hollanda, 4 Aralık 1864'te İtalya, 5 Aralık 1884'te İspanya, 15 Aralık 1864'te İsveç-Norveç-Danimarka, 16 Aralık 1864 Bad, 4 Ocak 1865'te Prusya, 17 Ocak 1865'te Yunanistan, 18 Şubat 1865'te İngiltere, 9 Mart 1865'te Macklenburg, 5 Temmuz 1865'te Osmanlı Devleti, 2 Haziran 1866'da Württemberg, 22 Haziran 1866'da Hessen, 30 Haziran 1866'da Bavyera, 21 Temmuz 1866'da Avusturya, 9 Ağustos 1866'da Portekiz, 25 Kasım 1866'da Saksonya, 22 Mayıs 1867'de Rusya, 9 Mayıs 1868'de Papalık Makamı, 3 Aralık 1874'te Romanya, 5 aralık 1874'te İran, 30 Aralık 1874'te Salvador, 29 Kasım 1875'te Karadağ, 24 Mart 1876'da Sırbistan, 16 Ekim 1879'da Bolivya, 15 Kasım 1879'da Şili, 25 Aralık 1879'da Arjantin, 22 Nisan 1880'de Peru, 1 Mart 1882'de Amerika Birleşik Devletleri-Bulgaristan, 5 Haziran 1886'da Japonya, 5 Ekim 1888'de Lüksemburg, 27 Kasım 1888'de Kongo, 9 Temmuz 1894'te Venezüella, 29 Haziran 1895'te Siyam, 28 Eylül 1896'da Güney Afrika, 16 Mayıs 1898'de Honduras, 19 Mayıs 1898'da Nikaragua, 30 Mayıs 1900'de Uruguay, 8 Ocak 1903'te Kore, 24 Mart 1903'te Guatemala, 29 Haziran 1904'te Çin, 25 Nisan 1906'da Meksika, 30 Nisan 1906'da Brezilya, 7 Haziran 1906'da Kolombiya, 31

³⁵ Zuhul Özaydın, agt, s. 24-25.

³⁶ *Kızılhaç ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları*, age, s. 15.

³⁷ Zuhul Özaydın, agt, s. 25.

Mayıs 1907’de Paraguay, 24 Haziran 1907’de Haiti, 25 Haziran 1907’de Küba, 3 Ağustos 1907’de Ekvator olmuştur.³⁸

Bu sözleşme sonrasında Kızılhaç fikri hızlı bir şekilde vücut bulmaya başlamıştır. Bu süreçte cemiyetin önde gelen kişileri, Kızılhaç Cemiyeti’nin görevlerini sadece savaş zamanında yaralanan askerleri tedavi etmek değil ayrıca, yurt içi ve yurtdışında olabilecek afetlere yardımcı olmak, salgın hastalıklarla mücadele etmek³⁹ ve insaniyetçi hukuk kurallarına bağlı kalıp üzerine düşen görevleri yerine getirmek olarak saptamıştır.⁴⁰

Özellikle Avrupa’da Kızılhaç Cemiyeti teşkilatlanırken diğer yandan da ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmek ve organizasyonu kuvvetlendirmek için konferanslar düzenlemeye başlamıştır. Uluslararası Kızılhaç Konferansı ilk olarak 1867’de Paris’te toplanmıştır. Sonraki süreçte sırasıyla 1869’da Berlin’de, 1884’de Cenevre’de, 1887’de Almanya’nın Karlsruhe şehrinde, 1892’de Roma’da, 1897’de Viyana’da, 1902’de Petersburg’da, 1907’de Londra’da, 1912’de Washington’da, 1921, 1923, 1925 yıllarında Cenevre’de, 1928’de Lahey’de, 1930’da Brüksel’de 1934’te Tokyo’da, 1938’de Londra’da ve 1948’de Stockholm’de toplantılar gerçekleşmiştir.⁴¹

Başlangıçta Cenevre Sözleşmesi’nin içerisinde deniz savaşları ile ilgili hükümler yer almamıştır. 1899 tarihinde Lahey’de toplanan Uluslararası Barış Konferansı bu meseleye özel bir ilgi göstermiş ve deniz savaşları ile ilgili hükümler eklenmesi gerektiğini bildirip ilk esasları ortaya koymuştur.⁴² Nitekim deniz savaşları ile ilgili olarak 18 Ekim 1907 tarihinde yeni bir sözleşme imzalanmıştır.

İmzalanan sözleşmenin içerdiği konular ise şu şekildedir:

- 1) Kızılhaç Cemiyeti’ne ait gemiler savaşan ülkelerin saldırısına uğramayacak ve bu gemilerin askeri amaçlarla kullanılmayacağına garanti verilecektir.
- 2) Bu gemiler taraf ayırmaksızın hasta ve yaralılara yardım edecek ve savaşın gidişatına müdahale etmeyecektir.
- 3) Savaşan ülkeler bu gemileri istediği zaman kontrol edebilir, başka yöne doğru gitmelerini isteyebilir ve gerekli gördükleri taktirde el koyabilecektir. Geminin kontrolünü ele geçiren taraf alet ve edevatı istediği gibi kullanamayacaktır. Eğer

³⁸ Orhan Yeniars, age, s. 9-10-11.

³⁹ Ahmet Mithat, age, s. 8.

⁴⁰ *101 Soru Cevapta Kızılay*, s. 25.

⁴¹ Levent Düzcü & Cemal Sezer (2016). *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*. Türk Kızılayı Yayınları, s. 9-10.

⁴² Leven Düzcü, Cemal Sezer, age, s 10.

kullanmak isterse gemide bulunan hasta ve yaralıların ihtiyaçları karşılandıktan sonra kullanabilecektir.

- 4) Herhangi bir tarafa ait hastane gemisi saldırgan bir tutum içerisine girerse bu hükümlerin dışında tutulacaktır.
- 5) Savaşan ülkeler, hasta ve yaralı insanların sığındığı tarafsız gemilere asla saldırmayacaktır.
- 6) Ele geçirilen düşman gemisinde görevli din adamı, sağlık personeli ve hastane hizmetlileri esir alınmayacak, eşyalarına dokunulmayacaktır. Bu kişiler gerekli görülürse maaş karşılığında görevlerine devam edebilecektir.
- 7) Savaşta hayatını kaybedenlerin eşyaları ailelerine teslim edilmek üzere muhafaza edilecektir.⁴³
- 8) Askeri hastane gemileri simge olarak bir buçuk metre genişliğinde yeşil pervazlar, Kızıllaç Cemiyeti gemileri ise kırmızı renkli yatay pervazlar kullanacaktır. Ayrıca bu gemiler kendi ülkelerinin bayraklarıyla beraber Kızıllaç'ın bayrağını göndere çekecektir.⁴⁴

Şüphesiz Kızıllaç Cemiyeti'nin ilk amacı savaşta yaralananlara yardım etmek olmuştur. Yapılan savaşlar, doğal afetler ve yardım gerektiren bütün durumlarda Kızıllaç'ın faaliyetleri dünyaya örnek oluşturmuştur. Zamanla daha fazla destek gören Kızıllaç, ülkelerin katılımlarıyla genişleyerek küresel bir ağ oluşturmayı başarmıştır.⁴⁵

1.1. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti 1864 tarihinde imzalanan Cenevre Sözleşmesi'ne temsilci göndermemiş, katılmayan devletlere bu sözleşmeyi 1 yıl zarfında imzalama hakkı tanınmıştır.⁴⁶ 5 Temmuz 1865 tarihinde Osmanlı Devleti Cenevre Sözleşmesi'ni imzalamıştır. 19 Eylül 1867'de Dr. Abdullah Bey, Milletlerarası Kızıllaç Konferansı'na katılıp imzalanan sözleşmenin uygulanma biçimini görüşmek üzere Paris'e gönderilmiştir.⁴⁷ Bu konferanstan sonra Paris'te düzenlenen ilk Kızıllaç Sergisi'ni gezme imkânı bulmuştur. Bu sergi, Kızıllaç'ın insanlık için ne kadar önemli çalışmalar yürüttüğünü ve savaş esnasında ve sonrasında ne gibi

⁴³ Orhan Yeniaraş, s. 7-8.

⁴⁴ Ahmet Mithat, age, s. 9.

⁴⁵Hüsnü Ada (2004). *The First Ottoman Civil Society Organization in the Service of the Ottoman State: The Case of the Ottoman Red Crescent (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti)*. (Yüksek Lisans Tezi), Sabancı University, Social Sciences Institute, s. 20.

⁴⁶ Kızıllaç, age, s. 25.

⁴⁷ Mesut Çapa (2002). "Kızıllaç", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, s. 544.

çalışmalar yaptığını göstermiştir. Ayrıca sergide sıhhiye personelinin kullandığı alet, edevat, levazım ve Kızılhaç'ın hazırladığı özel resimler, cetveller, tablolar da yer almıştır.⁴⁸

Osmanlı Devleti'nin ilk defa düzenlenen Uluslararası Kızılhaç Konferansı'nda temsil edilmesi, kurulacak olan yardım cemiyeti fikrinin gelişmesi için önemli adım olmuştur. Dr. Abdullah Bey yurda döndükten sonra Osmanlı Devleti'nin, Cenevre Sözleşmesi'ni eksiksiz bir şekilde uygulanması için Sadrazamlık makamı ile Kızılhaç arasında bir köprü oluşturmuştur. Dr. Abdullah Bey, Kızılhaç'ın önemli isimlerinden olan Dunant ve Seruier'den Osmanlı Devleti'nin de yaralı askerlere yardım eden bir cemiyete kavuşması gerektiği yönünde mektuplar almıştır.⁴⁹ Bu fikirler çerçevesinde çalışmalarına ara vermeden devam eden Abdullah Bey, Tabipler Cemiyeti'nde Kızılhaç hareketinin önemini açıklamıştır, hekimlerin en önemli görevinin insan sağlığını korumak olduğuna dikkat çekerek, çoğu hekimin onayını almayı başarmıştır.⁵⁰ Sadrazam Ömer Paşa'nın desteğini alan Abdullah Bey, Tıbbiye Nazırı Marko Paşa ve Dr. Kırımlı Aziz Bey'in de çabalarıyla "Mecruhin-i Asakir-i Osmaniyye'ye Muavenet Cemiyeti"ni 66 üye ile beraber 11 Haziran 1868 tarihinde kurmuştur.⁵¹ Bu cemiyet üyeleri arasında Ömer Rüştü Paşa, Serdar-ı Ekrem Ethem Paşa, Veli Paşa, Kırımlı Aziz Bey, Mr. Ch. Curtis, Baron Prokeschosten, DR. Servicyan Efendi, Dr. Peştemalcıyan Paşa, Avusturya Sefiri gibi önemli isimler görev almıştır. Ayrıca bu cemiyetin 66 üyesinden 43 tanesi hekimlerden oluşturulmuş ve başkanlığına Marko Paşa getirilmiştir.⁵²

Avrupalı devletlerin, Osmanlı Devleti'nde kurulmuş olan bu cemiyetten 22 Nisan 1869 tarihinde düzenlenen Berlin Kongresi'nde haberi olmuştur. Bu kongrede Osmanlı Devleti'ni Abdullah Bey, Paris Sefareti Ataşemiliteri Hüsnü Paşa⁵³ ve Yanko Aristarki Bey temsil etmiş, burada cemiyetin detayları görüşülüp yönetim kadrosu açıklanmıştır. Bu kadro şu isimlerden oluşmaktadır:

Başkan: Marko Paşa

Başkan Yardımcısı: Dr. Luigi Mongeri

⁴⁸ *Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde Tertib ve Küşâd Olunan İlk Hilâl-i Ahmer Sergisi Rehberi (1917)*. Matbaayı Ahmet İhsan ve Şürekası, İstanbul, s. 5-7.

⁴⁹ Zuhâl Özyayın, agt, s. 35.

⁵⁰ Orhan Yeniars, age, s. 16.

⁵¹ Mesut Çapa, age, s. 11.

⁵² Kızılay Tarih, Belge ve Arşiv Yönetimi Müdürlüğü. *Hilal-i Ahmer Kurucuları – Bir Grup İdealist Doktor*. [Erişim 19.09.2021, <http://kizilaytarih.org/dosya008.html>]

⁵³ Paris Sefiri Ataşemiliteri Hüsnü Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Köçen (2019). *Osmanlı Hariciyesinde Bir Asker Sefir: Hüseyin Hüsnü Paşa (1839-1916)*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Sivas.

Genel Sekreter: Dr. Abdullah Bey

Yazı İşleri Sekreterleri: 1. Sekreter: Dr. J. de Ceastro, 2. Sekreter: Dr. Const. Limonides

Muhasebeci: Charles G. Curtis

Yürütülen çalışmalarla cemiyetin faaliyetlerinin yavaş yavaş oluşturulduğu bu süreçte merkezin İstanbul olması planlanmıştır.⁵⁴ 10 Mayıs 1869 tarihinde cemiyetin tüzüğü Dr. Salih Efendi, Dr. Spiridon Mavroyeni, Dr. de Ceastro tarafından hazırlanmış, üyeler ve bazı üst düzey yetkililer tarafından onaylanıp İsviçre'ye bildirilmiştir.⁵⁵

Bildirilen tüzüğe ek olarak şu konulardan da söz edilmiştir:

- 1) Merkez Yönetim Kurulu esas alınarak İstanbul haricindeki şehirler de bu sisteme göre teşkilatlanacaktır.
- 2) Daha önceden belirlenmiş şube üyeleri, yönetim kurulunu oluşturmak için 30 üye seçecektir.
- 3) Bu üyeler arasından bir başkan, iki başkan yardımcısı, bir veznedar, bir sekreter ve o bölgeyi yönetecek kurulda görevli 10 üye tayin edilecektir.
- 4) Kurulan cemiyet aracılığıyla yaralılara yardım etmek isteyen kadınlar için gerekli şartlar sağlanabilirse, kendini bu alanda kanıtlamış bir kadın etrafında Kadınlar Yönetim Kurulu teşkil edilebilir.⁵⁶

Ayrıca 1869 yılında bu cemiyetin yurtiçi ve yurtdışında yapacağı faaliyetleri anlatan “Gazette Medicale d’Orient” adlı Fransızca bir dergi çıkarılmıştır.

Cemiyetin hazırlık süreci oldukça verimli geçmiş gibi gözükse de Seraskerlik Makamı hazırlanan tüzüğün Bab-ı Ali'ye sunulmasıyla sivillerin askerlik vazifesine karışmasından rahatsız olmuştur. Bu durum cemiyetin değerinin anlaşılmasına neden olmuştur. Daha sonra 1874'te Abdullah Bey'in vefatı ile cemiyet dağıtılmıştır.⁵⁷

Birkaç yıl sonra Sırbistan ve Karadağ savaşları, hemen ardından 93 Harbi başlamıştır.⁵⁸ Bu savaşlar sırasında yaralanan veya hastalanan Sırp, Slav ve Rus askerlerine Kızılhaç karşılıksız bir şekilde yardım etmiştir. Ayrıca savaşlar başlamadan önce Sırp ve Karadağlılar

⁵⁴ Seçil Karal Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 17-18.

⁵⁵ Ahmet Zeki İzgöer & Ramazan Tuğ (2013), *Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılhaç Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılhaç Derneği Yayınları, s. 26.

⁵⁶ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, age, s. 20-21.

⁵⁷ Mustafa Sarı, age, s. 21.

⁵⁸ Ahmet Mithat, age, s. 11.

yardımların önemini kavramış ve bu yönde girişimler yapmaya başlamıştır.⁵⁹ Osmanlı Devleti ise bu durum karşısında yeterli önlemler alamamıştır. Özellikle savaş esnasında İstanbul'a getirilen yaralı ve hasta askerlerin önü arkası kesilmemiştir.⁶⁰ Cenevre Uluslararası Komitesi, Sırbistan Savaşı esnasında 33. Genelgeyi yayımlamış, burada Moynier Osmanlı askerlerine de yardım etmek istediğini belirtmiş fakat Abdullah Bey'in ölümünden sonra cemiyet dağıldığı için muhatap bulunamadığından şikayetçi olmuştur.⁶¹ Bu durum Kızılhaç yetkililerinin de dikkatini çekmiş fakat başlangıçta iletişim kurabilecekleri bir kurum bulamamışlardır.⁶² Daha sonra Fransa Mecruhin-i Askeriye İnesi Merkez Komitesi yetkililerinden Dunant, Tabipler Cemiyeti üyelerinden Dr. Dikran Peştamalciyan'a mektup göndermiştir. Bu mektupta Osmanlı Devleti'nin çoğu ülkenin imzaladığı Cenevre Sözleşmesi üyesi olduğunu, Sırp ve Karadağlıların yararlandığı gibi Osmanlı askerlerinin de Kızılhaç'tan yararlanabileceğini bildirmiştir. Hemen ardından Moynier de, Dr. Peştamalciyan'a mektup yazarak, acil bir şekilde İstanbul'da yardım cemiyetinin kurulması gerektiğini iletmiştir.⁶³ Ayrıca Moynier mektubunda şu iki önemli hususa oldukça fazla değinmiştir:

Birinci Husus: Peştamalciyan Efendi ve Marko Paşa gibi önemli kişilerle beraber bütün incelemelerin yapılması, Osmanlı Devleti'nin yeni bir cemiyet kurulması için nasıl bir altyapıya sahip olduğu öğrenilerek Kızılhaç ile koordine bir şekilde çalışmaların planlanması.

İkinci Husus: Osmanlı Devleti'nin yeni bir cemiyet planlarken ne gibi yol ve yöntemlere başvuracağı, Osmanlı tabip ve diğer personellerin yeterliliğiyle beraber Cenevre Sözleşmesi'ne ne denli uyulacağı. Ayrıca tarafsız bir şekilde bütün yaralılara yardım edilmesi fikrinin nasıl uygulanacağı merak edilmiştir.⁶⁴

Savaşlarda yaralanan Osmanlı askerlerine yardım noktasında yaşanan büyük sıkıntılar ve düşman ordularına Kızılhaç'ın yaptığı karşılıksız yardım faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin olup bitenleri geç de olsa görmesini sağlamıştır.⁶⁵ Girişimler sonuç vermeye başlayınca 12 Ağustos 1876 tarihinde Tıbbiye Mektebi'nin salonunda görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler

⁵⁹ Orhan Yeniars, age, s. 17.

⁶⁰ İsmail Hacıfettahoğlu (2007). *Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans "Doktor Besim Ömer"*. Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, s. 76.

⁶¹ Zuhay Özaydın, agt, s. 41.

⁶² Orhan Yeniars, age, s. 17.

⁶³ Seçil Kara Akgün, Murat Uluğtekin, age, s. 23.

⁶⁴ Orhan Yeniars, age, s. 19.

⁶⁵ Zuhay Özaydın, agt, s. 40.

Marco Paşa başkanlığında Tıbbiye-i Mülkiye Meclisi, Sıhhiye İdaresi, Tabipler Cemiyeti, İdare-i Sıhhiye-i Askeriye ve Bahriye Nezareti temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.⁶⁶

Yapılan görüşmeler sonucunda tüzük hazırlanmaya başlanmış⁶⁷ ve beş temel ilke üzerinde durulmuştur. Bu ilkeler:

- 1) Cenevre Sözleşmesi'nin nasıl uygulanması gerektiği
- 2) Kızılhaç'ın sembolü yerine başka bir sembolün benimsenmesi
- 3) Kurulacak cemiyetin tüzüğünün iyi hazırlanması
- 4) Cemiyet kurulduktan sonra hemen faaliyetlerine başlayıp yardım toplanması
- 5) Cemiyetin yönetim kadrolarının oluşturulması⁶⁸

Kurulacak olan cemiyetin simgesinin haç yerine hilal olması katılımcılar tarafından kabul edilmiş⁶⁹ ve Cenevre'de bulunan Kızılhaç Merkezine bildirilmiştir. Üye devletlerin birçoğu ve özellikle o dönemde Osmanlı Devleti'nin savaş içerisinde bulunduğu Rusya da şartları kabul etmiş, cemiyet, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti" adı ile 14 Nisan 1877 tarihinde resmen kurulmuştur. Cemiyetin yöneticileri şu isimlerden oluşmuştur:⁷⁰

Başkan: Meclis-i Umuru Sıhhiye İkinci Başkanı Hacı Arif Bey

Bakan Vekili: P. Sarell ve Devlet Şurası üyelerinden Nuryan Efendi

Veznedar: Osmanlı Bankası Umum Müdürü M. Foster

Umumi Katip: Hariciye Nezareti Umum Müdürü Ferudun Bey

Üyeler: Sıhhiye Müfettişi Umumisi Dr. Belotti, Dr. Dickson, Dellasuda Faik Paşa, M. Barrington Kennetti, M. Von Has, Amerikalı General Mott, Dr. Baron Munday, Mabeyn Katiplerinden Nuri Bey, Dr. Peştamalcı Efendi, Dr. Sevastopoli, Serviçen Efendi.⁷¹

⁶⁶ Bu görüşmelere katılan kişiler ise şu şekildedir: Başkan: Mekteb-i Tıbbiye Nazırı Marko Paşa, Mekteb-i Tıbbiye'den Vekil olarak Dr. Serviçen Efendi ve Dr. Aziz Bey, Tıbbiye-i Mülkiye Meclisi'nden Vekil olarak Dr. Castro ve Dr. A. Vuccino, İdare-i Sıhhiye-i Askeriye'den Vekil Dr. İstapan Paşa ve Rifat Bey, Tıbbiye Cemiyeti'nden Vekil Dr. Nurican, Dr. Mortman, Dr. Peştamalcıyan ve Dr. Polyak, Bahriye Nezareti tarafından Vekil Hüsnü Bey ve Suğyan Bey, Zabita tarafından Vekil: Ömer Bey. Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 25-26.

⁶⁷ Gültekin Özdemir (1992). *Türk Kızılayı*, Ankara, s. 48.

⁶⁸ Cemal Sezer, & Ömer Metin (2016). *Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşları'nda Muhacirlere Yardımları*. Dizgi-Tasarım-Baskı, s. 17-18.

⁶⁹ Recep Karakaya, Zekai Mete, Hamdi Genç & Faruk Bal (2018). *Kızılay Arşivi Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı*. Türk Kızılayı Yayınları, İstanbul, s. 33.

⁷⁰ Ahmet Mithat Efendi, age, s. 12

⁷¹ Kızılay, age, s. 26.

93 Harbi esnasında Rus kuvvetleri Tuna Nehri üzerinden Balkanlarda bulunan Türk ve Müslüman halk üzerine saldırmış,⁷² diğer yandan da Erzurum’u işgal edip İstanbul’u tehdit eder hale gelmiştir.⁷³ Bu savaş esnasında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti teşkilatlanma sürecinde olduğu için sıhhi malzeme ihtiyacı oldukça fazla olmuştur. Kısa zamanda Kızılhaç üyesi yabancı ülkelerden, Hindistan ve Afrika’daki Müslümanlardan yaklaşık 72.000 Lira toplanmıştır. Bu paraların haricinde yurt içinden de toplanan yardımlarla beraber İstanbul’da 4 hastane, cephe arkasında ise 9 seyyar hastane kurularak 25.000 civarında hasta ve yaralıya yardım edilmiştir.⁷⁴ Yaralıları taşınması için ise trenler kiralanıp hazırlanmıştır. Bu yardımlar esnasında muhacirler de unutulmamıştır. Ayrıca Plevne müdafaası sırasında bölgeye gönderilen Dr. Osman Bey ve Dr. Charles S. Ryan 50 civarında doktorla beraber yaklaşık 4.000 kadar hasta ve yaralıya tedavi imkânı sağlanmıştır. Savaş bittikten sonra OHAC’ın⁷⁵ elinde kalan yaklaşık 60.000 lira, Osmanlı Bankası’na yatırılmış ve cemiyetin gelişimi için önemli bir kaynak oluşturmuştur.⁷⁶

Ayrıca OHAC kurulduktan sonra ülke çapında yavaş yavaş teşkilatlanmaya başlamıştır. Taşra ile genel merkez arasındaki iletişimin sağlıklı olabilmesi için böyle bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu yapılanma içerisinde Malatya’ya Bay Vilken, Aydın’a Hacı Reşit Ağa, Ankara’ya Ahmet Bey, Manisa’ya Nuriye Bey, Selanik’e Hafız Halil Efendi, Samsun’a Dr. Karol, Saray Bosna’ya Dr. Kuçe, İzmir’e Sabri Paşa, Trabzon’a Rahip Matoz Efendi, Varna’ya Bay Kurt, Kıbrıs’a Kibriyano Efendi, Diyarbakır’a Veli Paşa, Şam’a İzzet Paşa, Beyrut’a Dr. Fastoloça, Edirne’ye Bay Blak, Girit’e Sultezade Mehmet Bey, Çanakkale’ye Hacı Feyzi Efendi, Kastamonu’ya Uğurluoğlu Hafız Mehmet Bey başkan olarak tayin edilmiştir.⁷⁷

93 Harbi OHAC için çok önemli bir süreci ifade etmektedir. Özellikle bu süreçle cemiyetin kendi kimliğini belirginleştirmeye başladığı, yaptığı faaliyetlerin görünür hale geldiği ve ilk ciddi görevini üstlendiği görülmektedir. Bu olumlu sonuçlara rağmen savaş sonrasında çoğu kurum gibi OHAC’ın da faaliyetlerine sınırlandırmalar getirilmiştir. Daha sonra cemiyetin çalışmalarına ara verilmesiyle birlikte durgunluk dönemi yaşanmıştır.⁷⁸ Ayrıca OHAC, 1879 tarihinde Beyoğlu’nda bulunan Altıncı Daire Hastanesi’nin tamiri ve ihtiyaçlarını

⁷² Hakkı Yazıcı, & Muammer Demirel (2006). “93 Harbi” (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı)’ndan Sonra Eskişehir’e Yerleştirilen Göçmenler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, s. 269.

⁷³ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin s. 29.

⁷⁴ Gültekin Özdemir, age, s. 9-10.

⁷⁵ Bundan sonra Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti yerine OHAC kısaltması kullanılacaktır.

⁷⁶ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin s. 30.

⁷⁷ Orhan Yeniaraş, age, s. 22-24.

⁷⁸ *Kızılây Arşivi Belgelerinde Savaşlar (Trablusgarp, Balkan, Milli Mücadele)* (2019). (Haz. Gülfettin Çelik, Recep Karakaya, Zekai Mete, Hamdi Genç & Faruk Bal). Türk Kızılâyı Yayınları, s. 27.

gidermeye çalışarak varlığını tekrar hissettirmeye çalışsa da pek başarılı olamamıştır.⁷⁹ 93 Harbi boyunca OHAC'ın tesis ettiği hastaneler ise şu şekildedir:

İstanbul'daki Sabit ve Muhacir Hastaneleri	Taşradaki Sabit ve Seyyar Hastaneler
Kavak Hastanesi	Varna Geçici Hastanesi
Beylerbeyi Hastanesi Paşa Dairesi	Varna Türk-Mısır Geçici Hastanesi
Beylerbeyi Hastanesi Mızık Dairesi	Edirne Askeri İdadıye Geçici Hastanesi
Beylerbeyi Hastanesi Ağalar Dairesi	Edirne Askeri Belediye Geçici Hastanesi
Gülhane Hastanesi	Selanik İslahane Hastanesi Lebovicz Servis
Çinili Köşk 1 Numaralı Baraka Hastanesi	Selanik İslahane Hastanesi Weber Servisi
Paşabahçe Hastanesi	Stoker Hastanesi (Tahliye servisi)
Üsküdar Şemsi Paşa Hastanesi	Sivastopol ve Dallas Hastanesi (Şıpka)
Üsküdar Nakilbend ve Tunuslu Hastaneleri	Goldstein Hastanesi (Orhaniye- Kazanlık)
Kumbarhane Hastanesi	Heinrich Hastanesi (Razgırat)
Sirkeci İskelesi Kadın Mülteci Hastanesi	Sarell Hastanesi (Orhaniye, Kemerli, Taşkesen, Sofya)
Takiyeddin Paşa Hastanesi	Roy Hastanesi (Erzurum)
	Cuma Dr. Antoniadis Hastanesi ve Cuma Hastanesi Yaralı Tahliye Servisi
	Dr. Colonna Ceccaldi Sağlık Treni
	Sirkeci Dr. Mundy ve Dr. Mautner Hastanesi

Kaynak: Eray Serdar Yurdakul, Nuray Güneş, Fatih Namal (2021). “Osmanlı Hilal-i Ahmer Şeref Defteri”, *Lokman Hekim Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, s. 182.

Şubat 1897 tarihine Osmanlı-Yunan Savaşı başlamasıyla Sadrazam Halil Rıfat Paşa, OHAC'ı tekrar göreve çağırmıştır.⁸⁰ Cemiyet, ekonomik sıkıntılar yaşadığı için bu duruma çözüm olarak yardım kampanyaları düzenlemiştir. Bu kampanyalardan sonra savaş meydanında olan yarlıları hem İstanbul'a nakletmek hem de hastane olarak kullanılması için iki vapur kiralanmıştır.⁸¹ Bu vapurlar özellikle Valos ve Selanik şehirleri ile İstanbul arasında

⁷⁹ Cemal Sezer, Ömer Metin, age, s. 19.

⁸⁰ Mustafa Sarı, s. 23.

⁸¹ Gülfettin Çelik, Recep Karakaya, Zekai Mete Hamdi Genç & Faruk Bal, age, s. 27.

mekik dokumuştur.⁸² Ayrıca cemiyet askeriye sîhhi malzeme yardımıyla çok miktarda kinin⁸³ sağlanmışır.⁸⁴

Osmanlı-Yunan Savaşı bitince OHAC'ın faaliyetlerine tekrar ara verilmiştir. Yaklaşık 2 yıl sonra Lahey'de Uluslararası Barış Konferansı toplanmış ve Cenevre Sözleşmesi'nin eksiklik yönleri üzerinde durulmuştur. OHAC ise faaliyetlerine ara verdiği için hem Barış Konferansına hem de Kızılhaç'ın Avrupa'da yapılan kongrelerine katılımcı gönderememiştir.⁸⁵ Bu sıralarda Japon-Rus Savaşı başlamış ve Kızılhaç savaş bölgesine seyyar hastane ve personel göndermiştir. OHAC'da Cenevre Sözleşmesi'ne uyarak Kızılhaç'ın gönderdiği yardımlara ek olarak 500 lira göndermek istemiş fakat cemiyetin faaliyetlerine ara vermesi sebebiyle bu durum gerçekleşmemiştir.⁸⁶

II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra daha önce memleketin birçok yerinde kurulan cemiyet şubeleri tekrar kurulmaya ve bunlara yenileri eklenmeye başlamıştır. Senelerdir suskunluk içerisinde olan OHAC'ın tekrar faaliyetlerine başlaması için bazı hayırsever kişiler yardımda bulunmuştur.⁸⁷ Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın eşi de bu kişiler arasında olup kısa zamanda cemiyete yardım için 5 bin lira toplanmasına katkı sağlamıştır. Bu yardımların toplanmasında en büyük gelir payı şüphesiz Rıfat Paşa'nın eşinin düzenlediği "Şefkat Pazarı" adlı sergiden sağlanmışır. Daha sonra Rıfat Paşa cemiyetin yeniden kurulması için Sadrazam'a başvurmuş, bu girişim olumlu karşılanarak desteklenmiştir.⁸⁸

Bu süreç içerisinde toplanan 6 kişilik heyet ve beraberinde diğer katılımcılarla Dr. Ömer Besim'in evinde yeni tüzük hazırlamaya başlanmışır. Tüzük devlet tarafından onaylandıktan sonra doktor, tüccar, mebus vb. gibi önemli kişilerden oluşan 100 kişilik üye kaydedilmiştir. Sadrazam Hakkı Paşa'nın başkanlığında 20 Nisan 1911 tarihinde Tokatlıyan Oteli'nde 30 kadar üye belirlenerek Umumi Merkez Heyeti seçilmiştir. Cemiyetin Fahri Başkanlığını üstlenen Velihaht Yusuf İzzettin Efendi'nin çabalarıyla Tophane'de bulunan üç katlı bir bina OHAC'a merkez olarak tahsis edilmiştir.⁸⁹ Cemiyetin hızla gelişmesiyle bu bina ihtiyaçları tam karşılayamamış ve Sultan Mahmut Türbesi'nin yanındaki 4 katlı bina da kiralanmıştır.⁹⁰

⁸² İsmail Hacıfettahoğlu, age, s. 78.

⁸³ Kinin: Sıtma gibi bulaşıcı hastalıkların tedavisinde kullanılan bir tür ilaç.

⁸⁴ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, s. 30.

⁸⁵ Ahmet Mithat, age, s. 9.

⁸⁶ Gültekin Özdemir, age, s. 10.

⁸⁷ Ahmet Mithat, age, s. 13.

⁸⁸ Cemal Sezer & Ömer Metin, age, s. 20.

⁸⁹ Mesut Çapa, age, s. 13-14.

⁹⁰ Gültekin Özdemir, age, s. 14.

Yönetim Kurulu ise toplantıdan bir hafta sonra belirlenmiştir. Yönetim Kurulu ve önemli üyeler aşağıdaki isimlerden oluşmaktadır:

Başkan: Rıfat Paşa

Başkan Vekilleri: Prens Abbas Paşa ve Talat Bey

Umumi Müfettişi: Mehmet Ali Bey

Başkatip: Rıfat Bey

Muhasebeci: Kemal Ömer Bey

Veznedar: Fuat Bey

Veznedar Muavini: Ethem Pertev Bey

Katip Muavinleri: Haydar Bey ve Münir Niğar Bey

Eski Bakanlardan oluşan üyeler: Sadrazam Mamut Şevket Paşa, Eski Sadrazam Sait Paşa, Eski Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Eski Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Eski Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, Hariciye Nazırı Prens Sait Halim Paşa, Hayri Bey, Nafia Nazırı Besarya Efendi, Eski Adliye Nazırı Necmettin Molla Kocataş, Eski Hariciye Nazırı Rıfat Paşa, Eski Dahilie Nazırı Talat Bey, Eski Dahiliye Nazırı Halil Bey, Eski Nafia Nazırı Cait Bey, Eski Maarif Nazırı İsmail Hakkı Bey, Eski Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa, Eski Maadin ve Ziraat Nazırı Mavrokordato Efendi, Eski Hariciye Nazırı Noradunkyan Efendi, Eski Maliye Nazırı Nail Bey, Eski Nafia Nazırı Hallaçyan Efendi, Eski Maarif Nazırı Mehmet Şerif Paşa

Ayanlardan oluşan üyeler: Bohor Efendi, Damat Ferit Paşa, Süleyman Bestani Efendi, Sait Abdülkadir Efendi.

Bakanlardan oluşan üyeler: Arslan Bey, Artas Efendi, Cahit Bey, Dilçef Efendi, Rıza Sulh Efendi, Zehrab Efendi, Abdurrahman Bey, Ömer Şevki Bey, Feraci Efendi, Müthat Şükrü Bey, Mişel Efendi.

Yargı mensubu olan üyeler: Baha Bey, Salim Bey, Mustafa Reşit Bey, Yahya Bey, İstefanaki Bey, Baş Muavin Mehmet Bey.

Ruhani Liderler: Ermeni Patrik Kaymakamı Mangoni Efendi, Ermeni Katolik Patriği Terziyan Bagos Efendi, Hahambaşı Haim Nahum Efendi, Bulgar Eksarh Yosif Efendi.

Hanedan üyelerinden: Prens Abbas Paşa.

Askeri makamı sahibi üyelerden: Harbiye Müsteşarı Fuat Paşa, Prens Aziz Paşa, Mirliva Nazif Paşa, Miralay Muhittin Bey, Kaymakam Faik Bey.

Bahriye makamı sahibi üyelerden: Bahriye Nazırı Rüstem Paşa, Doktor Fikri Paşa.

Mülkiye makamı sahibi üyelerden: Eski Belediye Başkanı Suphi Bey, Eski Hüdavendigâr Valisi Azmi Bey, Maarif Müsteşarı Salih Zeki Bey, Sıhhiye Tercüme Kalemî Müdürü Münir Nigâr Bey, Evkaf Nezareti İnşaat Müdürü Umumisi Mimar Kemalettin Bey.

Tüccar olan üyelerden: Yağcı Şefik Bey, Karakaş Macit Efendi, Kemal Ömer Bey, Kamhi Efendi.

Basın ve Yayın organları üyelerinden: İkdâm Müdürü Cevdet Bey, Muharrir'den Celal Nuri Bey, Hüseyin Kazım Bey, Safveti Ziya Bey, Diran Kelekyan Efendi, Abdullah Zühtü Bey.

Tıbbiye Üyelerinden: Ahmet Nurettin Bey, Abidin Bey, Cemal Paşa, Adnan Bey, Celal Muhtar Bey, Hazım Paşa, Hayri Bey, Kilisli Rıfat Bey, Ziya Nuri Bey, Akil Muhtar Bey, Fano Paşa, Fuat Bey, Kerim Sebati Bey, Lambiki Paşa, Mazhar Paşa, Muhittin Bey.

Eczacı üyelerinden: Ethem Pertev Bey.

Hilal-i Ahmer üyelerinden: Dellasuda Faik Paşa, Halim Paşa, Ahmet Ragıp Bey, Daire-i Sıhhiye Tahrirat Müdürü Haydar Bey, Daire-i Sıhhiye Evrak Müdürü Haydar Bey, Daire-i Sıhhiye Evrak Müdürü Galip Bey.⁹¹

Ciddi bir yapılanma içine giren cemiyet açıldığı yıl İstanbul'da ortaya çıkan kolera salgını ve Aksaray'da meydana gelen büyük yangında organize bir şekilde çalışmıştır. Ardından Trablusgarp, Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında, OHAC'ın geniş bir coğrafya üzerinde bütün zorluklara rağmen faaliyetlerine ara vermeden devam ettiğini göstermiştir.⁹²

1.2. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri

OHAC, Trablusgarp Savaşı'nın başlamasıyla Tobruk'a derhal sağlık heyetleri göndermiştir. Fazla zaman geçmeden Derne ve Bingazi'ye gönderilmek üzere ikinci heyet de hazırlanmıştır. Özellikle Bingazi'ye gönderilen heyetin başında Dr. Arif Bey bulunmakta olup, Dr. Aziz, Dr. İhsan, Dr. Fikret Tahir, Dr. Nihad Sezai, Nasib ve Ali Efendiler de heyette yer almıştır. İstanbul'dan gemiyle yola çıkan diğer bir heyet de Marsilya üzerinden Tunus'a geçtiği sırada İtalyanlar tarafından engellenmiş ve yaklaşık 29 personel alıkonulmuştur. Uluslararası

⁹¹ Ahmet Mithat, age, s. 14-15.

⁹² Kızılay, age, s. 27.

girişimler sonucu kurtulan personeller yollarına devam etmiştir.⁹³ Bu gemi ile Fransa ve Trablusgarp arasında bir ikmal hattı oluşturulmuş, gerekli malzemeler temin edilmiştir.⁹⁴ Daha sonra Trablusgarp'a gelen heyet derhal faaliyetlerine başlayarak yaralıları iyileştirip ihtiyaç duyulan noktalara yardım götürmüştür. Bu heyetin başarısı yabancı medyanın manşetlerinde de yer bulmuştur.⁹⁵

Trablusgarp Savaşı sırasında OHAC'ın Mısır Şubesi, Selanik Şubesi ve Merkez (İstanbul) Şubesi hasta ve yaralılara yardım etmiştir. İtalyanlar bu yardım faaliyetlerini engellemek için OHAC'ın Tobruk'ta bulunan hastanesine, Aziziye'de bulunan yardım çadırlarına saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırılara rağmen tek bir geri adım atılmaksızın 3.000 den fazla hasta ve yaralı tedavi edilmiştir.⁹⁶ OHAC, bölgede sadece askerlere değil aynı zamanda bölgede bulunan halka da yardımda bulunmuştur. Bu durum bölge halkının devlete olan bağlılığını kuvvetlendirmiştir.⁹⁷

1.3. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşları'ndaki Faaliyetleri

Mayıs 1912 tarihinde Washington'da toplanan Kızılhaç Konferansı'nda ilk defa savaş esirlerinin durumlarına dair ortak bir tutum sergilenmesi için kararlar alınmıştır. Akabinde İsviçre Başkonsolosu'nun liderliğinde savaş esirlerinin haklarını belirleyen bir komisyon kurulmuştur. Bu konferansa Osmanlı Devleti adına Dr. Ömer Besim Bey katılmış ve girişimleri sonucu OHAC'ın Üsera Heyeti (Esirler Komisyonu) adlı komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon, İsviçre Başkonsolosu'nun liderliğinde kurulmuş olan komisyonla iletişim halinde olacak şekilde görevine başlamıştır. Ayrıca Balkan Savaşlarında OHAC ile ortak hareket edip binlerce esir yakınının umudu olmuştur.⁹⁸

OHAC ambarları, ihtiyaçları karşılamada zaman zaman yetersiz kalmıştır. En büyük eksiklik ise Balkan savaşları esnasında hissedilmiştir. Bu duruma çözüm olarak sayıları az olan ambarların çoğaltılmasına çalışılmış, ardından Hazine-i Hassa'nın Alayköşkü binası geçici olarak OHAC'a tahsis edilmiştir. Sayıları arttırılan ambarların doldurulması için giyecek, mutfak, kiler ve hamam gereçleri, mefruşat, tedavi ve ecza gereçleri toplanmaya başlanmıştır.⁹⁹

⁹³ Gülfettin Çelik, Recep Karakaya, Zekai Mete Hamdi Genç & Faruk Bal, age, s. 29.

⁹⁴ İsmail Hacifettahoğlu, age, s. 104.

⁹⁵ Ahmet Zeki İzgöer & Ramazan Tuğ, age, s. 37.

⁹⁶ İsmail Hacifettahoğlu (2007). *Millî Mücadelede Hilal-i Ahmer (Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilinden Sakarya Zaferina Kadar İcraat raporu 23 Nisan 1920 – 23 Eylül 1921)*. Türk Kızılayı Derneği Yay. 1. Baskı Ankara, s. 14.

⁹⁷ Gülfettin Çelik, Recep Karakaya, Zekai Mete Hamdi Genç & Faruk Bal, age, s. 29.

⁹⁸ Seçil Kara Akgün, Murat Uluğtekin (2009). *Birinci Dünya Savaşın Sonunda İskandinavya'dan Sibiryaya'ya Hilal-i Ahmer Hizmetinde Akçuraoğlu Yusuf*. Türk Kızılay Derneği Yayınları, s. 13-14.

⁹⁹ Ahmet Zeki İzgöer & Ramazan Tuğ, age, s. 84-85.

Diğer yandan da OHAC, Menderes, Çanakkale ve Gelibolu’da seyyar hastaneler kurmuş,¹⁰⁰ Gülnihal Vapuru da hastane gemisi olarak kullanılmak üzere kiralanmıştır.¹⁰¹ Bu vapur savaştan kaçan insanların kurtarılması, ihtiyaçlarının karşılanması ve savaş esirlerinin nakilleri noktasında önemli görevler üstlenmiştir.¹⁰² Bundan başka OHAC, bazıları seyyar olacak şekilde Edirne ve Selanik’te 200, Üsküp’te 140, Lüleburgaz’da 150, Alasonya, Manastır, Yanya ve İşkodra’da 100’er yataklı sekiz hastane açmak istemiş fakat düşman kuvvetlerinin ikmal yollarını bozup İtalya’nın adaları işgal etmesi süreci oldukça aksatmıştır. Bu sebeple Lüleburgaz, Alasonya, Manastır ve Yanya’da faaliyet göstermesi planlanan hastaneler açılmamıştır. İstanbul içinde ise savaş boyunca Vefa, Demirkapı, Kadirga, Ispartakule, Hadımköy, Darülfünun (Üniversite), Ayestefenos ve Muhacirin hastaneleri aktif olarak çalışmıştır. Savaşın şiddetinin artmasıyla beraber İstanbul’da bu hastanelere ek olarak birçok okul tatil edilip hastaneye dönüştürülmüştür.¹⁰³ Faaliyetlerin sadece kara ile sınırlı kalmaması için de yine Cambridge Vapuru hastane gemisine dönüştürülüp Şirket-i Hayriye’nin¹⁰⁴ 60 numaralı vapuru hasta ve yaralı nakillerinde kullanılmıştır. Bunlara ek olarak hasta ve yaralı askerlerin dinlenmeleri, konaklamaları için çayhaneler açılmış, kolera¹⁰⁵ ve tifüs gibi bulaşıcı hastalıklara karşı savaşılmış ve aynı zamanda muhacirlere de yardımdan geri durulmamıştır.¹⁰⁶

Savaş devam ederken OHAC, yurt içinden topladığı yardımların yanında Hindistan ve Mısır’daki Müslümanlardan da yardımlar toplamıştır. Bu yardımlar hastanelerin açılmasından hastalara dağıtılan çorbalara kadar büyük bir faaliyet zincirinin temelini oluşturmuş¹⁰⁷ ve 36.000’den fazla yaralı ile hasta tedavi edilmiştir.¹⁰⁸

Balkan savaşları sonrasında İstanbul’a gelen muhacirler cami, mescit, okul, medrese, dergâh, baraka, kahvehane ve harman gibi alanlara yerleştirilmiş yiyecek ve giyecek ihtiyaçları karşılanmıştır. Kurulan Muhacirin Hastanesi ile yaklaşık 55.000 civarında hastaya tedavi

¹⁰⁰ Gülfettin Çelik, Recep Karakaya, Zekai Mete Hamdi Genç & Faruk Bal, age, s. 29.

¹⁰¹ Kızılay, age, s. 27.

¹⁰² İsmail Hacıfettahoğlu, age, s. 14.

¹⁰³ Mesut Çapa (1989). Balkan Savaşı’nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti”. *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi (OTAM) Dergisi*, Sayı:1, s. 91-94.

¹⁰⁴ Şirket-i Hayriye: 1850 yılında kurulmuş Osmanlı Boğaziçi Taşıma Şirketi’dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Şensoy (2018). “Şirket-i Hayriye: Osmanlı Boğaziçi Taşıma Şirketi”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*.

¹⁰⁵ Balkan Savaşlarında kolera salgını ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Ayıışı (2020). “Balkan Savaşları Sırasında Kolera İle Mücadele”. *Türk Dünyaları Araştırma Dergisi*, c.126, sayı: 248, s. 49-64.

¹⁰⁶ Cemal Sözer & Ömer Metin (2013). “Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 169-171.

¹⁰⁷ Cemal Sözer & Ömer Metin, age, s. 171.

¹⁰⁸ Mesut Çapa, agm, 96.

imkânı sağlanmıştır. OHAC, muhacirler¹⁰⁹ için 78.583 lira harcama yaparak kişi başı belli bir yevmiye vermiş fakat giderlerin artması üzerine yevmiyeler¹¹⁰ sınırlandırılmıştır.¹¹¹

Balkan Savaşlarında OHAC, belirttiğimiz görevlerin hepsini imkanları doğrultusunda yerine getirmiştir. Osmanlı Devletinin düşmanlarının attığı her adım İstanbul’da ciddi etkiler yarattığı için cemiyet durmaksızın faaliyet göstermiştir.¹¹² Yaşanan acıları dindirmek için Mısır ve Hindistan’dan gelen heyetler de OHAC ile koordine bir şekilde büyük gayret göstermiş fakat istenilen sonuçlar tam alınamamış, bu durumdan büyük dersler çıkarılmıştır.¹¹³

1.4. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi

II. Meşrutiyet’ten sonraki süreçte Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin tekrar faaliyete geçmesiyle Türk kadınının burada daha aktif rol alması ve cemiyet için elinden gelen çabayı göstermesi Hanımlar Merkezi’nin kurulmasına giden yolu hızlandırmıştır. Türk kadınının sahip olduğu özellikleri yansıtmak ve kadın-erkek bütün toplumun desteğiyle hareket etmek için ilk girişimler başlamıştır.¹¹⁴ 15 Mart 1910 tarihinde “Hilal-i Ahmer Encümen-i Nisvanı” adlı bir makale Yeni İkdam Gazetesi’nde yayımlanmıştır. Bu makalenin içeriğini, kadınların ülke gelişimindeki rolü, çocukların ilk eğitimlerini annelerinden alması ve annelerin verdiği eğitimle çocukların daha okula gitmeden bilinçlendiği gibi konular oluşturmaktadır.¹¹⁵

Bu girişimlerden en önemlisi Dr. Besim’in hanımlara konferans vererek OHAC ve kurulacak olan merkezle alakalı bilgiler aktarması olmuştur. Gülhane Hastanesi doktoru Asaf Derviş Efendi de hanımlara Mart 1910 tarihinden itibaren yoğun istek üzerine hastabakıcılık eğitimi vermeye başlamıştır. Derslere olan ilgi giderek artmış, kurs bitiminde ise hanımlara diplomaları teslim edilmiştir. Bu diploma törenlerinin ilki 1912 tarihinde kurulacak olan Kadınlar Merkezi’nin Fahri Başkanı Başkadın¹¹⁶ tarafından düzenlenmiş ve öğrencilere diplomaları takdim edilmiştir. Ayrıca bu öğrenciler bir ay sonra da Sanayi Madalyası ile Padişah tarafından ödüllendirilmiştir. Bu kadınlar Hanımlar Merkezi açıldıktan sonra şubelerde büyük bir gayret ve özenle çalışmıştır.¹¹⁷

¹⁰⁹ Balkan Savaşlarında yapılan göçler hakkında bilgi için bkz. Ahmet Halaçoğlu (2014). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçler (1912-1913)*. Türk Tarih Kurumu.

¹¹⁰ Verilen yevmiyeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Cemal Sözer & Ömer Metin, age, s. 171-172.

¹¹¹ Cemal Sözer & Ömer Metin, age, s. 171.

¹¹² Gülfettin Çelik, Recep Karakaya, Zekai Mete Hamdi Genç & Faruk Bal, age, s. 42.

¹¹³ Mesut Çapa, agm, s. 105.

¹¹⁴ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 42.

¹¹⁵ Kızılay Tarih, Belge ve Arşiv Yönetimi Müdürlüğü. *Hilal-i Ahmer’in İyilik Melekleri*. [Erişim: 10.04.2022, <http://kizilaytarih.org/dosya004.html>]

¹¹⁶ Başkadın Osmanlı Padişahlarının eşlerine verilen unvandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız. “Kadinefendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 24, s. 94-96.

¹¹⁷ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 151.

Dr. Besim Hanımlar Merkezi'nin kurulmasında oldukça etkili olmuş, yardım ve kılavuzluk görevini başarıyla yerine getirmiştir.¹¹⁸ Böylece 20 Mart 1912 tarihinde hanımlar heyeti, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi adını alarak 100 üye ile kurulmuştur.¹¹⁹ Hanımlar Merkezi'nin fahri başkanlığını Başkadın, başkanlığını ise Mahmut Muhtar Paşanın eşi yapmıştır. İlk olarak yurt içinde Aydın, Eskişehir, Trabzon, Halep yurt dışında ise Paris ve Viyana'da şubeler açılmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Zonguldak, Ankara, Kastamonu ve Kayseri de bu şubeler arasına eklenmiştir.¹²⁰

Kadınlar Merkezi'nin üyeleri arasında şu isimler bulunmaktadır:

Prens Abbas Paşa'nın eşi, Hariciye Nazırı Prens Sait Halim Paşa'nın eşi, Merhum Hidiv İsmail Paşa'nın kızı, Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi, Nusret Bey'in eşi, Merhum Prens Osman Fazıl Paşa'nın kızı, Ethem Bey'in eşi, Dr. İlyas Paşa'nın eşi, Merhum Gazi Ethem Paşa'nın eşi, Halit Hürşit Bey'in eşi, Diran Kelekyan Efendi'nin eşi, Dellasuda Faik Paşa'nın eşi, Dr. Kilisli Rıfat Bey'in eşi, Rasih Bey'in eşi, Dr. Akil Muhtar Bey'in eşi, Erkanı Harbiye Kaymakamlarından Abdurrauf Bey'in eşi, Tevfik Fikret Bey'in eşi, Cemil Bey'in eşi, Sertabib Doktor Hayri Bey'in eşi.¹²¹

Kuruluşundan hemen sonra çalışmalara başlayan Kadınlar Merkezi, Rıfat Paşa'nın eşi vasıtasıyla Ayazpaşa'daki konaklarında sergi açmıştır. Bu serginin tanıtımı dönemin gazeteleri vasıtasıyla gerçekleştirilmiş ve hem yurt içinden hem de yurtdışından yaklaşık 2.500 lira civarında yardım toplanmıştır.¹²² 21 Ocak 1917 tarihinde ise yine Kadınlar Merkezi'nin girişimleri ve Kızılhaç üyesi Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın da katılımlarıyla İstanbul'da uluslararası sergi organize edilmiştir. Galatasaray Lisesi'nde gerçekleştirilen sergide OHAC, sanat evinde imal edilen ürünlerini sergilemiş ve yapılan hizmetlerle ilgili filmler gösterilmiştir.¹²³

Kadınlar Merkezi, OHAC çatısı altında önemli görevler üstlenmiştir. Savaşlar boyunca hastaneler ve askeriye için gerekli olan tıbbi yardım, çarşaf, çamaşır, sargı, yiyecek vb. gibi bütün faaliyetlerde Kadınlar Merkezi'nin izleri görülmektedir.¹²⁴

¹¹⁸ Zuhul Özaydın, age, s. 59.

¹¹⁹ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 149.

¹²⁰ Hüsnü Ada, agt, s. 100.

¹²¹ Ahmet Mithat, age, s. 19.

¹²² Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 150.

¹²³ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 160-161.

¹²⁴ Zuhul Özaydın, age, s. 60.

1.5. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı OHAC için çok önemli bir gelişim süreci olmuştur. Savaş süresince üç kıta gibi geniş bir coğrafya üzerinde usanmadan, vazgeçmeden, imkansızlıklarla devam ettirilen faaliyetler büyük bir fedakarlıkla yürütülmüştür.¹²⁵ Bu faaliyetlerin ne kadar zor şartlar altında yürütüldüğüne örnek olarak savaş bölgelerine yakın OHAC hastanelerinin bayraklarla işaretlenmesine rağmen düşman uçakları tarafından bombalanması gibi durumları söyleyebiliriz. Ayrıca Kale-i Sultaniye'nin¹²⁶ doğusunda yer alan Halil Paşa Çiftliği'ndeki OHAC Hastanesi ve civar tepelerde bulunan sıhhiye heyetlerinin düşman uçakları tarafından bombalanması da belgelere yansımıştır.¹²⁷

I. Dünya Savaşı başlar başlamaz OHAC Merkezi Umumi Heyeti, olağanüstü şartlarda daha hızlı kararlar alabilmek için yetkilerinin büyük bir bölümünü, Başkan Hüseyin Hilmi Paşa, Başkan Vekili Dr. Besim, Başkan Vekili Akil Muhtar Bey¹²⁸, Umumi Kâtip Dr. Adnan Adıvar¹²⁹, Umumi Müfettiş Celal Muhtar Bey¹³⁰, Fahri Muhasebeci Hamit Hasancan Bey, Fahri Veznedar Berç Keresteciyan¹³¹ Efendi'den oluşan İdare Heyeti'ne vermiştir. OHAC Başkanı Hüseyin Hilmi Paşa ise bu süreçte Avrupa'daki yapılanmayla ilgilenmiştir.¹³²

I. Dünya Savaşı esnasında açılan pek çok cephelere sağlık heyetleri gönderilmiştir.¹³³ Bu heyetlerin temel amacı cepheye yakın bölgelere hastaneler açarak yaralı ve hastaları tedavi etmektir. Bu heyetlerden ilki Aralık 1914'te Erzurum'a gönderilmiş ve burada Ocak 1915'e kadar Kâmil Bey öncülüğünde 30 kişilik bir grupla görev yapmıştır. Rusya'nın Erzurum'a saldırmasıyla önce Erzincan'a daha sonra Kemah'a ve en sonunda Kayseri'ye taşınan heyet burada 1.000 yataklık hastane teşkil etmiştir. Burada Ruslarla olan mücadelesinde Üçüncü Ordu'ya yardım edilmiş ve heyet 1916 tarihinde Sivas'a taşınmıştır. Hastanenin yanında ek

¹²⁵ İsmail Hacıfettahoğlu, age, s. 14.

¹²⁶ Kale-i Sultaniye, Çanakkale'nin 19. yy. başlarına kadar kullanılan adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yasemin Nemlioğlu Koca (2015). Dardanelles, Hellespont, Çanakkale: Çanakkale Haritaları, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, sayı: 22, s. 109-134.

¹²⁷ Recep Karakaya, Zekai Mete, Hamdi Genç & Faruk Bal (2018). *Kızılay Arşivi Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı*. Türk Kızılayı Yayınları, s. 34.

¹²⁸ Akil Muhtar Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Emre Dölen (2003). "Müderri Dr. Akil Muhtar Bey'in "Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazat" Adlı Risalesi". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, V/1.

¹²⁹ Adnan Adıvar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Feza Günergun (2006). "Adnan Adıvar'ın Bilim Tarihi Çalışmaları: Osmanlı Türklerinde İlimden Önce ve Sonra". *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VII/2.

¹³⁰ Celal Muhtar Özden hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nil Sarı & Ümit Emrah Kurt (2008). I. Dünya Savaşı'nda Üsküdar'da Hilâl-i Ahmer Aşhanesi ve Celal Muhtar Özden. Coşkun Yılmaz (Ed.). *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*, s. 584-604.

¹³¹ Berç Keresteciyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Erat (2020). "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Ermenilerin Faaliyetleri (1923-1945)". *Troyacademy* 5 (2), s. 295-328.

¹³² Mesut Çapa (2010). Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925). Türk Kızılayı Derneği Yayınları, s. 25.

¹³³ İsmail Hacıfettahoğlu, age, s. 15.

olarak bir de laboratuvar tesis edilmiş, serum ve aşı gibi tıbbi malzeme üretilerek birçok bölgeye gönderilmiştir. Bolşevik Devrimi'nden¹³⁴ sonra Rus Ordusu geri çekilmeye başlayınca heyet Samsun'a taşınmış ve savaş boyunca 8.000'den fazla yaralı ve hasta tedavi edilmiştir.¹³⁵

İstanbul'da ise Tıp Fakültesi'yle beraber Beyoğlu, Taksim, Galata, Cağaloğlu, Kadırga ve Darüşafaka'da OHAC hastaneleri açılmış,¹³⁶ bu hastanelerin toplam yatak kapasitesi 2.500'ün üzerinde olup savaş boyunca yaklaşık 19.000 hasta ve yaralı tedavi edilmiştir.¹³⁷ Verilen tedavi hizmetlerinin yanında 1917'den sonra beş adet aşhane açılmıştır. Sırasıyla Topkapı, Üsküdar, Kasımpaşa, Hekimoğlu ve Fatih semtlerinde açılan aşhanelerde 6.600 civarında insana yaklaşık 6.640.000 tabak yemek verilmiştir.¹³⁸ Ayrıca aşhanelerin Fatih, Kumkapı ve Cibali'de çıkan yangınlarda da faaliyet gösterdiği kaydedilmiştir.¹³⁹ Cepheye yaralanan askerler İstanbul'a geldiği zaman Sirkeci Çayhanesi'nde demlenen sıcak çaylar ile karşılanmış ve daha sonra hastanelere sevk edilmiştir. Mayıs 1915'den Mayıs 1916'ya kadar bu çayhanede yaklaşık 160.000 civarında askere çay, süt, ayran ve yoğurt dağıtılmıştır. Sonraki süreçte Haydarpaşa, Derince İstasyonu, Akbaş, Lâpseki gibi bölgelerle beraber Anadolu'da da çayhaneler açılmıştır.¹⁴⁰ Ayrıca savaş bölgelerine gereken malzemelerin ulaştırılması ve yaralanan askerlerin hastanelere taşınması için Gülnihal ve Edremit vapurlarıyla beraber Şiket-i Hayriye'nin 60, 61, 63 numaralı vapurları hastane gemisi olarak kullanılmıştır.¹⁴¹

Çanakkale Savaşı boyunca OHAC, Çanakkale Merkez Hastanesi, Erenköy Hastanesi, Ezine Hastanesi, Umurbey Hastanesi, Kilitbahir Hastanesi, Eceabat Hastanesi ile bölgede teşkilatlanmış ayrıca yaralı yuvaları, küçük ve büyük sargı bölgeleri kurularak destek verilmiştir. 16 Mart 1915 tarihinde OHAC, Çanakkale'ye 400 adet don, 200 adet gömlek daha sonra aynı ay içinde 109 çift çorap, 325 çift eldiven, 59 adet gömlek ve 60 civarında hırka göndermiştir. Bölgede bulunan OHAC ekipleri hasta ve yaralıları taşıyan araçların masraflarını üstlenmiş, oluşabilecek salgınlara karşı askerlerin temiz çamaşır, aşı ve banyo ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu süreçte OHAC'a Tire İttihat ve Terakki Muhabirliği 30

¹³⁴ Bolşevik Devrimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yunus Ekici (2017). Bolşevik İhtilali'nin Ortaya Çıkması ve Sebepleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 27, sayı : 1, s. 265-275.

¹³⁵ Hüsnü Ada, age, s. 67-68.

¹³⁶ Kızılay, age, s. 27.

¹³⁷ Hüsnü Ada, age, s. 68.

¹³⁸ Nil Sarı & Ümit Emrah Kurt, age, s. 584.

¹³⁹ Kızılay, age, s. 27.

¹⁴⁰ Cemal Sözer & Ömer Metin, age, s. 172-173.

¹⁴¹ Kızılay, age, s. 27.

lira, Biga'daki ahali 15 lira, Hacı Halil Beyzade Mehmet Bey 50 lira ve Biga ileri gelenlerinden Mehmet Beyzade Ali Bey 10 lira bağış yapmıştır.¹⁴²

Orduların yiyecek ihtiyaçlarının karşılanması için OHAC, Anadolu'da çiftlikler kiralamıştır. Bu çiftliklerde tarımsal ürünler yetiştirilmiş, et ihtiyacı için ise hayvan beslenmiştir. Devlet tarafından tahsis edilen ormanlardan elde edilen odun ve maden bölgelerinde çıkarılan kömür kiralanmış bölgelere taşınmıştır.¹⁴³

OHAC'ın yardım faaliyetleri sadece ordu ve Müslüman halk ile sınırlı kalmamış Ermeni muhacirlerine de erişilmiştir. Hastalanan muhacirler için belediye doktorları görevlendirilmiş hatta ellinde yeteri kadar imkânı olmayan OHAC hastanelerinden de yardım gönderilmiştir. Nitekim Amerikalı misyonerlerden Dr. Atkinson¹⁴⁴ 19 Temmuz 1915 tarihinde yazdığı raporda Harput'ta bulunan OHAC Hastanesinde, 600 civarında Ermeni muhacirin tedavi gördüğünü belirtmiştir.¹⁴⁵ Muhacirlerin yanında esirlere de ayrı bir özen gösterilmiştir. OHAC, esirlere aileleriyle haberleşme imkânının yanında yaklaşık 78.000 adet çamaşır sağlamış ve 713 lira civarında harcama yapmıştır.¹⁴⁶

Anadolu'da yapılan faaliyetlerin haricinde OHAC, Kanal Cephesine yardım maksadıyla 15 Şubat 1915 tarihinde Kudüs'te serum ve aşı üretimi için bir laboratuvar açmıştır. Daha sonra Dr. Neşet Ömer öncülüğünde harekete geçen sağlık heyeti Sina Çölü'nde bir hastane açmış ve bu hastane 6 ay boyunca faaliyet göstermiştir. İngilizlerin karşı saldırısı üzerine önce Kudüs'e daha sonra da Şam'a dönen heyet 200 yataklı bir hastane tesis etmiştir. Filistin ve Kanal Cephelerinde 9.000'den fazla yaralı tedavi edilmiştir. Bölge işgal edilince heyet Beyrut üzerinden İzmir'e gelmiştir.¹⁴⁷

Dr. Galip Ata önderliğinde Aralık 1916 tarihinde Medine'ye ulaşan sağlık heyeti de 1918'e kadar 5.500 hasta ve yaralı tedavi etmiştir. Bağdat'ta kurulan OHAC Hastanesinde de 20.000 kadar hasta ve yaralı tedavi edilmiştir.¹⁴⁸ Savaşın getirdiği karmaşayla beraber bütün

¹⁴² Tuba İşler (2017). *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çanakkale Cephesi'ndeki Faaliyetleri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, s. 40-52.

¹⁴³ Kızılay, age, s. 27.

¹⁴⁴ Dr. Atkinson ve diğer misyonerler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Taşkın (2017). "Amerikalı Board Misyonerlerinin Türkiye'deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923)". *Avrasya İnceleme Dergisi*, VI/2, s. 149-176.

¹⁴⁵ Cemal Sezer (2011), "Osmanlı Devleti'nin Sevk Sırasında Ermeniler Yönelik Uygulamaları (1915-1917)", *CTAD yıl: 7, sayı: 13*, s. 43-46.

¹⁴⁶ Cemal Sözer & Ömer Metin, age, s. 173.

¹⁴⁷ Hüsnü Ada, age, s. 69.

¹⁴⁸ Hüsnü Ada, age, s. 69-70.

coğrafyada yayılma ortamı bulan salgın hastalıklardan tifo, dizanteri, kolera ve tifüsle de mücadele edilmiş¹⁴⁹ fakat tam anlamıyla ölüm oranlarının önüne geçilememiştir.¹⁵⁰

1.6. Millî Mücadele Dönemi'nde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı boyunca OHAC geniş bir coğrafya üzerinde bütün zorluklara ve imkansızlıklara rağmen elinden geleni yapmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda ise daha tecrübeli bir şekilde faaliyetlerini arttırarak yoğun çalışma temposuna girmiştir. Cemiyet savaş sonuna kadar 30.000'in üzerinde hasta ve yaralı tedavi etmiş, önemli bölgelere kısa zamanda Hilal-i Ahmer hastaneleri açmış, dispanserler, çayhaneler, aşevleri ve nekahethaneler¹⁵¹ kurmuştur. Ayrıca bu birimlerin ihtiyacı olan malzemeler üretilmeye çalışmış, asker, halk, muhacir demeden yardım eli uzatılmış ve önemli kampanyalar yapılarak ciddi yardımlar toplanmıştır.¹⁵²

I. Dünya Savaşı sonrası İttihat ve Terakki Partisi'nin devlet yönetimini eline alması çoğu kurumun yanında OHAC'ı da etkilemiştir. Sadrazam tarafından sıkı bir teftişe tabi tutulan cemiyet'te yolsuzluk vb. gibi olaylara rastlanmamıştır. Fakat 16 Mart 1920 tarihinden sonra İstanbul işgal edilince İtilaf devletleri ve hükümet, OHAC üzerinde baskılarını arttırmıştır. İşgalden sonra İstanbul'da bulunan OHAC Genel Merkezi ile Anadolu'da bulunan OHAC şubeleri arasında irtibat kesilmiş ve burada bulunan önemli cemiyet yetkilileri ayrılmak zorunda kalmıştır.¹⁵³ İstanbul'dan ayrılırken yanlarına alabildikleri liralarla beraber Eskişehir'e oradan da Ankara'ya geçen OHAC yetkilileri Ekim 1920 tarihinde İsmail Besim Paşa, Adnan Adıvar, Ömer Lütfü Bey ve Esat Paşa'dan oluşan Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'ni kurmuştur. Ardından Anadolu'da bulunan OHAC şubeleri ve temsilcilikleri buraya bağlanmıştır.¹⁵⁴

Zorlu süreçlerle beraber cemiyet İzmir'in işgalinden sonra hasta ve yaralılar için çeşitli hastaneler açmıştır. Nazilli ilçesinde 300 yataklı bir Hilal-i Ahmer Hastanesi açılmış fakat bölgenin Yunan işgaline uğraması sebebiyle hastane Burdur ve Dinar'a taşınmıştır. 15 Temmuz 1920 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Hastanesi açılmış ve burada Temmuz 1921 tarihine kadar 1.140'in üzerinde asker ve yaklaşık 1600 sivil tedavi edilmiştir.¹⁵⁵ Fakat Yunanlılar Anadolu'nun batısına doğru işgal hareketini yoğunlaştırınca 20 Eylül 1921 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Hastanesi tahliye edilip Polatlı'ya taşınmıştır. Bu heyet 14 yaralı ve 4 ağır yaralı

¹⁴⁹ Kızılay, age, s. 28.

¹⁵⁰ Cemal Sezer, age, s. 47.”

¹⁵¹ Hastaların tedavi edildikten sonra dinlendikleri ve şifa kazandıkları yer.

¹⁵² İsmail Hacıfettahoğlu, age, s. 16.

¹⁵³ Mesut Çapa, age, s. 22-23

¹⁵⁴ İsmail Hacıfettahoğlu, age, s. 16.

¹⁵⁵Hüsnü Ada, age, s. 71.

askeri de beraberinde getirmiştir.¹⁵⁶ Ankara’da bulunan Hilal-i Ahmer Hastanesi ise 660 yaralıyı tedavi etmiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastaneleri Isparta, Konya, Balıkesir, Eşme, Geyve ve Adapazarı gibi bölgelerde de kurularak faaliyetlerine Milli Mücadele boyunca devam etmiştir.¹⁵⁷ Bu hastanelerin bünyesinde barındırdığı İmdad-ı Sıhhiye Heyetleri vasıtasıyla ihtiyaç sahibi insanlara tonlarca erzak ve çamaşır dağıtılmıştır.¹⁵⁸ Ayrıca savaş boyunca tedavi edilen 30.000’in üzerinde yaralıdan sadece 1718 kişinin ölmesi OHAC Hastanelerinin imkânsızlıklara rağmen ne kadar verimli çalıştığını gösteren önemli bir istatistiktir.¹⁵⁹

OHAC’ın hem I. Dünya Savaşı’nda hem de Milli Mücadele yıllarında yaptığı bu önemli yardımların yanında halkın sağlığını korumasına ve eğitim faaliyetlerinin devam edebilmesine yönelik girişimlerin olduğu da bilinmektedir. Bu girişimlerle alakalı hem cemiyetin hem de konuyla alakalı başka kurumların kitapları okullara ve kütüphanelere kazandırılmıştır. Savaşlar esnasında yaşanan can kayıplarının önemli nedenlerinden biri de bulaşıcı hastalıklardır. OHAC, bu noktada insanların olabildiğince bilinçlenip tedbir almasını sağlamıştır. Ayrıca 31 Ağustos 1920 tarihinde Dobruca Hacıoğlu Pazarcık Sancağı Müftülüğü ve 7 Mart 1922 tarihinde Ertuğrul (Bilecik) Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin¹⁶⁰ bulaşıcı hastalıklarla ilgili tablo, levha, cetvel ve kitap talep ettiği de kaynaklara yansımıştır.¹⁶¹

Milli Mücadele boyunca OHAC’a yurtdışından da yardımlar yapılmıştır. Hint Merkez Hilafet Komitesi Başkanı Seth Çotani öncülüğünde 28.000 İngiliz Lirası gönderilmiştir. Paranın akıbeti hakkında Hindistan’dan gelen mektup üzerine gönderilen 28.000 liradan 20.000 lirasının 8 Temmuz 1922 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa’nın gönderdiği mektupta, cemiyete ulaştığı belirtilmiştir. SSCB Hükümeti ise coğrafyasında yaşayan Müslüman halkın kendi aralarında topladığı 30.000 Rubleyi OHAC’a göndermiştir. Gönderilen bu paranın 3.000 Rublesi cemiyete teslim edilmiştir. Paranın cemiyete tamamıyla ulaşamamasının nedeni, sömürgeci devletlerin baskısı, başka ihtiyaçların karşılanması ve zamanın şartları gereği para ikmalinde yaşanan sıkıntılar olarak sıralanabilir.¹⁶²

¹⁵⁶ KA, 528,110.

¹⁵⁷ Hüsnü Ada, age, s. 72.

¹⁵⁸ Cemal Sezer & Ömer Metin, age, s. 174.

¹⁵⁹ Hüsnü Ada, age, s. 72-73.

¹⁶⁰ Ertuğrul (Bilecik) Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Rıfat Zengin (2020). *Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Ertuğrul Sancağı’ndaki Faaliyetleri (1912-1930)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁶¹ Hakan Anameriç (2010). “Türk Kızılayı’nın (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) Savaş Esirlerine Kitap ve Kütüphane Hizmetleri (1912-1922)”, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı: 58, s. 25-27.

¹⁶² İsmail Hacıfettahoğlu, age, s. 22-24.

Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra OHAC, özellikle Batı Anadolu'da harap hale gelen noktaları yeniden onarmaya çabalamış ve halkın iskân, yiyecek sorunlarını çözmek için bölgeye yardım heyetleri göndermiştir. Gerekli olan malzemelerin büyük bir çoğunluğu ve buralarda görevlendirilecek işçiler İstanbul üzerinden İzmir'e gelerek ihtiyaç olan yerlere götürülmüştür. Faaliyetlerin neticesi olarak Aydın, Germencik, Akça, Salihli, Nazilli, Manisa ve Burhaniye'de 416 mesken, Manisa ve Aydını kapsayan bölgede ise 78 odalı 6 bina inşa edilmiştir. Büyük çoğunluğu Salihli ve Manisa'da olmak üzere 192 haneye kereste verilmiştir. Ayrıca Burgaz ve Ilgın köylerine 35 mesken yapılmıştır.¹⁶³

1.7. Nüfus Mübadelesi Döneminde Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yılları boyunca geri adım atmadan sergilediği yararlılık, nüfus mübadelesinin yaşandığı süreçte tekrar kendini göstermiştir. Yaklaşık 400.000 civarında muhacirin yer değiştireceği mübadelede beslenme, taşınma, sağlık ve barınma ihtiyaçları gibi durumlara yardımcı olmak için kurulan Mübadele İmar ve İskân Vekaleti, Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile beraber çalışmıştır. 12 Eylül 1923 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti, yapacağı faaliyetleri belirtmiştir. Bu faaliyetler arasında Yunanistan limanlarında tam teçhizatlı sıhhiye heyetlerinin bulundurulması ve mübadillere intikal esnasında bulaşabilecek hastalıklara karşı gemilerde doktor bulundurulması yer almaktadır. Limanlarda ve iskân noktalarında en az on yataklı dispanserler yaptırılmış, kadın, yaşlı ve çocuklara hassasiyetle özel bir eğilim gösterilmiştir.¹⁶⁴ İskân noktalarında görevli Sağlık Heyetleri mübadele süresince Selanik¹⁶⁵, Ayvalık, Kavala, Kandiye, Drama-Hanya, Samsun, Tekirdağ, Bandırma, Tuzla, Erdek, Kozana, Niğde, Ulukışla, Kayalar, Kalikratya, Mersin ve Çatalca'da görev yapmıştır.¹⁶⁶

5 Mart 1924 tarihinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Mübadele, İmar ve İskân Vekaletiyle yeni bir program belirlemiştir. Bu programa göre Hilal-i Ahmer Cemiyeti; İzmir, Adana, Samsun, Konya, Trakya ve İzmit mıntıklarına murahhas (Delege) göndermiştir. Bu murahhasların temel görevi, buldukları bölgelerde mübadillere yardım maksadıyla toplanan

¹⁶³ Cemal Sezer, Ömer Metin, age, s. 176-178.

¹⁶⁴ İbrahim Erdal (2006). "Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 25, s. 205.

¹⁶⁵ Selanik'te görevli Sıhhiye Heyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Çavdar (2018). "Türk-Yunan Mübadelesinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 27. İmdad-ı Sıhî Heyeti'nin Selanik'teki Faaliyetleri (Ekim 1923-Ekim 1924)". *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 1.

¹⁶⁶ Mesut Çapa (2001). "Mübadele'de Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti'nin Rolü". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10, s. 32.

paraların belirlenen kurallar çerçevesinde harcanması olmuştur. Murahhasların buldukları mıntıklar dahil 37 vilayette toplanan 40.000 lira tahsil edilip Hilal-i Ahmer Cemiyetine gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁶⁷ Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyeti, elinde bulunan vasıtalar ile mübadillerin eşyaları haricinde hasta, çocuk ve yaşlılara öncelik verip taşınmalarına yardımcı olmuştur.¹⁶⁸

Mübadiller Türkiye'ye ayak bastığı an hemen karantinaya alınmış, temizlik işlemleri yapılmış ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından gerekli ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Gelen mübadillerin büyük bir çoğunluğu İzmir ve Samsun bölgesinde oldukça kalabalık gruplar oluşturdukları için özellikle de İzmir'e 200 yataklı hastane ve dispanser açılarak hastalar tedavi edilmiştir. Samsun'da ise durum pek iç açıcı olmamıştır. Mayıs 1924'te mübadillerin sayısı 11.500'e ulaşmış ve giderek artmıştır. Misafirhanenin kapasitesi yeterli olmayınca mübadiller bahçelerde, sokaklarda ve çarşı gibi yerlerde yatmak zorunda kalmış, Ocak 1925 itibariyle Samsun ve çevresine yerleştirilen sayısı 58.000'i geçmiştir.¹⁶⁹

Mübadile sürecinde yoğun olarak deniz yolu tercih edilmekle beraber demiryollarından da faydalanılmıştır. Başlangıçta yabancı bandıralı gemiler kullanılmış daha sonra Seyr-i Sefain¹⁷⁰ İdaresi ve Türk gemicilerle anlaşılmıştır.¹⁷¹ Bu gemilerde görevli olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti doktorları görevlerini başarıyla yerine getirmiştir. Ayrıca Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Yunanistan'a gönderdiği Selanik, Kavala, Kozana, Hanya ve Kayalar Sağlık Heyetleri mübadillerin vapurlara bindirilmesinden, barınma, yiyecek ve sağlık ihtiyaçlarının giderilmesine kadar ellerinden geleni yapmıştır. 1924 tarihinin sonlarında doğru gelen mübadillerin sayılarının azalmasına paralel olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti Sağlık Heyetlerinin görevlerine yavaş yavaş son verilmiştir.¹⁷² 1924 Nisan ayı sonuna kadar ise Hilal-i Ahmer Cemiyetinin mübadiller için yaptığı harcamalar şu şekildedir:

Giysi	132.085
İç çamaşırı	52.716
Ayakkabı	8.008

¹⁶⁷ Mesut Çapa, agm, s. 33.

¹⁶⁸ Mesut Çapa (2010). Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925). Türk Kızılayı Derneği Yayınları, s. 167.

¹⁶⁹ Mesut Çapa (1988). "Lozan'da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Katkıları". *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 250.

¹⁷⁰ Seyr-i Sefain İdaresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Kopar (2016). "Atatürk Dönemi Deniz Taşımacılığı (1923-1938)". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Y. 8, S. 22, s. 467-489.

¹⁷¹ Cemal Sezer & Ömer Metin, age, s. 180.

¹⁷² Mesut Çapa (2001). "Mübadile'de Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti'nin Rolü", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, s. 34-53.

Çorap	7.000
Battaniye	64.722
Yatak malzemeleri	10.829
Gıda malzemeleri	69.646
Ecza malzemeleri	28.000
Diğer giyim eşyaları	7.594
Araba-kamyon	36.500
Çadır	69.880
İnşaat malzemeleri	10.236
Kereste	44.620
Sıva tahtaları	38.465
Demir-sac	71.075
Barakalar	325.800
Hastane ve mutfak malzemeleri	33.547
Diğer harcamalar	161.486
TOPLAM	1.182,212 Lira

Kaynak: Seçil Kara Akgün, Murat Uluğtekin (2001), *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, s. 22-23.

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİŞEHİR HİLAL-İ AHMER ŞUBESİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

1. Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Kuruluşu

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 20 Nisan 1911'de İstanbul merkezli olarak yeniden teşkiliyle zamanla Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde şubeler açılmaya başlanmıştır. Bu şubelerden biri de I. Dünya Savaşı döneminde kurulan Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi olmuştur. Fakat bu şubenin kuruluşu Eskişehir'e ulaşması planlanan sevkiyatın, bordroların düzenlenmesi ve kayıt altına alınması gibi işlemlerin aksaması sebebiyle 1 ay kadar gecikmeli olmuştur.¹⁷³ Arşiv kayıtlarında Hilal-i Ahmer Eskişehir Şubesinin açılış tarihi tam olarak tespit edilememiş olsa da Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi Hacı Hakkı Efendi'nin Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti merkezine 27 Şubat 1915 tarihinde gönderdiği evrakta cemiyetin şubesinin Eskişehir de açıldığı¹⁷⁴ ve kurucu üyelerinin Meclis-i Belediye azasından Hafız Hasan Efendi, tüccar Kamil Efendi, Semizzade Abdurrahman Efendi, Belediye doktoru Fuat Bey, Muhasebe-i Hususiye memuru Ömer Azmi Efendi, Belediye Azasından Kasap Hasan Efendi, Ömerzade Abdurrahman Efendiler olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁵

Belgelerden anlaşıldığı üzere Hacı Hakkı Efendi'nin Murahhaslığı döneminde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi çok fazla icraat gösterememiş ilerleyen dönemlerde daha önceden seçilen azalar yapılan teşvik ve telkinlere rağmen görevlerini yerine getirmemiştir.¹⁷⁶ Bu durumdan ötürü Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Murahhaslığına Dr. İsmail Besim Bey¹⁷⁷ ve Muhlis Bey OHAC Merkezi tarafından gönderilmiştir.¹⁷⁸ İsmail Besim Bey ve Refet Bey arasında istişareler gerçekleştirilmiş, yardım faaliyetlerinin aksamaması için yeni azaların seçilmesine karar verilmiştir. Yapılan seçimler sonucu 32 aza kayıt edilmiş ve hepsi tek seferde senelik aidatlarını ödemiştir.¹⁷⁹ Seçilen azalar arasında Süleyman Efendi Hacı Kenanzade, Semerzade Abdurrahman Efendi, Hacı Osman Nuri Efendi gibi isimler yer almıştır.¹⁸⁰ Ardından Dr. İsmail Besim Bey Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Meclis-i Umumisi'nin 25

¹⁷³ KA, 205/25

¹⁷⁴ KA, 157/6.1

¹⁷⁵ KA, 157/6.3

¹⁷⁶Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti giderlerinin karşılanması için şube yönetimine seçilen azaların belirli aralıklarla aidatlarını ödemesi gerekmektedir.

¹⁷⁷ Dr. İsmail Besim Bey ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Çoker (1915). *Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. Dönem*. Ankara, C. 3, s. 262-263.

¹⁷⁸ Murat Uluğtekin & M. Gül Uluğtekin. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları (1914-1928)*, Türk Kızılayı, Ankara, s. 39.

¹⁷⁹ KA, 157/70

¹⁸⁰ KA, 157/57

Mart 1915 saat 14:59'da teşkil olduğunu merkeze bildirmiştir.¹⁸¹ Ayrıca memurlar için hane ve imalathane binası kiralanmıştır.¹⁸²

EHAC¹⁸³ Şubesi'nin yeniden teşkilinden sonra bir diğer yardım kolu ise Eskişehir'de açtığı hastane olmuştur. Dr. İsmail Besim Bey Eskişehir'de açılacak hastane için OHAC Merkezi'nden 27 Mart 1915'de idare memuru talep etmiş ve süreçle ilgilenmesi için satın alma memuru Mehmet Efendi gönderilmiştir. Başlangıçta hastanede görevli sıhhiye personelinden Eczacı Şevki Efendi ile bakteriyoloji ve pek çok hastalık hakkında bilgisi olan Doktor Tahsin Bey görev almış fakat personel eksikliğinden dolayı faaliyetler yetersiz kalmıştır. Bu durum üzerine daha önce İstanbul'a ya da Ulukışla Hastanesi'ne gönderilen beş doktordan birinin Eskişehir'e gönderilmesi talep edilmiştir.¹⁸⁴ Mart-Nisan 1915 tarihlerinde çalışmalarına başladığı anlaşılan Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi'ne tedavi için gönderilen hastalardan bazıları şu kişilerdir:

19 Nisan 1915	Lekeler mevcut	Kanında virüs olabilir					19 Nisan 1915	Lekeler mevcut	Kanında virüs olabilir.				16 Nisan 1915	Yaralı
Sevkiyat Taburu'ndan						Halep İkmal Taburu'ndan						Eskişehir Taburu 2. Bölükten		
Çankırı'nın Koçhisar İlçesine bağlı Dereköy'den Rahimoğullarından İsmail oğlu Ahmet. (1880 doğumlu)						Halep'in Antakya bölgesinden Mehmet oğlu Yahya						Eskişehir'in Danişmend Köyü'nden Rusçuklu Yaşar oğlu Hüseyin(1889 doğumlu)		
5 Nisan 1915	Zatürre					28 Mart 1915	Nezle	Zatürre				8 Nisan 1915	Nezle	
Eskişehir Depo Taburu 4. Bölük, Kütahya'dan Himmet oğlu Mehmet Ali.						Eskişehir Depo Taburu 3. Bölük 3. Takım 2. Mangadan Kütahya'nın Polatlı Köy'ünden Mehmet oğlu Mustafa(1891 doğumlu)						Eskişehir Depo Taburu 1. Bölükten Bilecik sancağının Ekizce Köy'ünden Hezargrad muhacirleri ¹⁸⁵ nden Osman oğlu Naim(1891 doğumlu) ¹⁸⁶		

¹⁸¹ KA, 157/116

¹⁸² KA, 157/117

¹⁸³ Eskişehir Hilali Ahmer Cemiyeti, bundan sonra EHAC kısaltmasıyla verilecektir.

¹⁸⁴ KA, 157/113

¹⁸⁵ Hezargrad günümüzde Bulgaristan'da bir şehirdir. Hezargrad muhacirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. S. Bobçev (1988). "Deliroman Türklerinin kökeni". *Bellekten* 52, s. 701-709.

¹⁸⁶ KA, 528/3

Faaliyetlerine bir an önce başlayan EHAC'a Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'nden gönderilen 6 vagonluk yardım malzemesi 3 Nisan 1915'te ulaşmıştır.¹⁸⁷ Hemen ardından EHAC Şubesi'ne gönderilen 48.000 liranın 5.000 lirası ödemelere karşılık olarak Osmanlı Bankası'nın Eskişehir Şubesi'ne teslim edilmiştir. Geriye kalan 43.000 lira ise bankadaki kasaya saklanmıştır. Saklanan bu para ile zor durumda olan kişilere yardım edilmiş ve Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde çalışanlara maaş ödenmiştir. Ayrıca İstanbul'daki hastanelere yardımcı olmak için kavurma, bulgur, buğday, un, pirinç ve sade yağ gönderilmiştir.¹⁸⁸ İlerleyen dönemlerde ise Eskişehir Hilal-i Ahmer Murahhaslarından Muhlis Bey merkeze gönderdiği raporda yapılan harcamalar sonucu cemiyetin kasasındaki paranın 300 liraya kadar düştüğünü bildirmiş ve yardım talep etmiştir.¹⁸⁹

Yine bu dönemde Eskişehir'de bulunan muhacirler arasında tifüs, kolera ve sıtma gibi bulaşıcı hastalıklar baş göstermiştir.¹⁹⁰ Bulaşıcı hastalıkların askeri kıtalarda da görülmesi üzerine şüpheli durumda olanlar Tuzla'da bulunan karantina noktasına sevk edilmiştir.¹⁹¹ EHAC Şubesi bu durum üzerine merkezden ilaç, çamaşır ve malzeme talep etmiştir.¹⁹² Gerekli yardımların alınmaması ve şubenin yeni teşkil olması başlangıçta maddi olarak büyük sıkıntılara sebep olmuştur. Bu durumun giderilmesi için yerel gazetelere Hilal-i Ahmer yararına düzenlenecek konser hakkında ilanlar verilmiştir.¹⁹³ Ardından 16 Nisan 1915'te Eskişehir Şimendifer Fabrikası Mühendisi Mösyö Oberlin 850 kuruş¹⁹⁴, Yabanabat Kaymakamlığı 6.825 kuruş ve Babeski Hayrabolu Seyyar Jandarma Kumandanı Rıza Bey ve subayları 348 kuruş yardımda bulunmuştur.¹⁹⁵

Ayrıca bölgedeki teşkilatlanmasını arttırmak isteyen Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti 3 Temmuz 1915'te Eskişehir Hanımlar Şubesi'ni kurmuştur. Faaliyetlerine bir an önce başlayan hanımlar şubesi 29 Ağustos 1915'e kadar, tiyatro, sinema ve çiçek satışlarından toplam 7224 kuruş gelir elde etmiş¹⁹⁶ ve bu geliri Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne göndermiştir.¹⁹⁷

¹⁸⁷ KA, 157/125

¹⁸⁸ KA, 157/87

¹⁸⁹ KA, 157/118

¹⁹⁰ KA, 21/25

¹⁹¹ KA, 157/110

¹⁹² KA, 193/198

¹⁹³ KA, 193/149

¹⁹⁴ Çetin Aykurt (2015). "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Sanatsal Faaliyetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi XXX / 2*, s. 422.

¹⁹⁵ KA, 193/308

¹⁹⁶ Eskişehir Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi tarafından elde edilen bu gelirden 212 kuruşu, bayramın ilk günü dağıtılan Hilal-i Ahmer çiçeklerinin satışına aittir. Bu gelir olduğu gibi Osmanlı Bankası Eskişehir Şubesi tarafından Hilal-i Ahmer Merkezine gönderilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. KA 157/77.

¹⁹⁷ 157/304

Bütün bu yardım faaliyetleriyle beraber OHAC Merkezi, 1. Dünya Savaşı başladığı zaman Almanya, Avusturya ve Eskişehir’de delegelikler oluşturmuştur. Bu delegeliklerin görevleri askere, sivillere, yurtdışında eğitim gören Türk öğrencilere bağış toplayıp yardım etmektir. Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti ise Osmanlı Devleti’ni yurtiçinde yaptığı yardımlarla temsil etmiştir.¹⁹⁸

1.1. Kuruluş Sürecinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi’nin Faaliyetleri ve Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi

I. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Eskişehir’de Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi hemen açılmamış girişimler tamamen bir depo ve çiftlik tesis etmek yönünde gerçekleştirilmiştir. Böylece Eskişehir deposunun, Hilal-i Ahmer’in Ankara, Kayseri, Erzurum, Erzincan şubelerine eşya ve malzeme, İstanbul’a ise et ve gıda gönderen bir sevk merkezi olması planlanmıştır.¹⁹⁹ Fakat Eskişehir’in Anadolu’nun tam ortasında bulunması ve lojistik öneminin diğer bölgelere kıyasla daha elverişli olması, Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin kurulmasına zemin hazırlamıştır.²⁰⁰

Faaliyetlerine hemen başlayan EHAC Şubesi’ne, OHAC Merkezi’nden Şubat 1915 sonlarında 8 ayrı eşya ve erzak yardımı yapılmıştır. Birinci yardımda 237 kg kahve 1.5 kiloluk torbalara doldurulup ağızları kalın iplerle bağlanarak gönderilmiştir. İkinci yardımda toplam 420 kg çay kurşun yapraklara sarılarak, her birinin boş ağırlığı 10 kilo olan 8 sandığa konulup gönderilmiştir. Üçüncü yardımda Toplam 1.120 kg Halep yağı, her biri 14 kg olan 80 tenekeye doldurularak gönderilmiştir. Dördüncü yardımda toplam 2.880 kutu Lancer markalı beher, 2 ayrı sandığa 1.440 kutu olarak bölünüp gönderilmiştir. Beşinci yardımda 2.976,300 kg sabun 12 çuvala konularak gönderilmiştir. Altıncı yardımda Eskişehir Gaz Deposu’na 820 sandık gaz gönderilmiş fakat sevkiyat Eskişehir’e geldiğinde 13 sandık gazın eksik olduğu belirlenmiştir. Son olarak gelen yedinci ve sekizinci yardımda şeker ve pirinç düzenli bir şekilde istiflenip gönderilmiştir.²⁰¹ Ayrıca aynı süre zarfında EHAC Şubesi’nde eksiklerin tamamlanması için Ankara’dan 1 vagon hububat alınıp depoya göndermiştir.²⁰²

¹⁹⁸ Dilara Şensivas (2019), “Propaganda Aracı Olarak İnsani Yardımın Kullanımı: Hilal-i Ahmer (Kızılay) Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 72.

¹⁹⁹ Mesut Çapa (2010). *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*. Türk Kızılayı Derneği Yay., Ankara 2010, s. 36.

²⁰⁰ Ahme Tetik & Ertan Karapirinler (2015), *Merhamet Güneşi Kızılay – Le Soleil De La Compassion (Hilal-i Ahmer 1912-1920)*. Türk Kızılayı Yayınları, Ankara, s. 43.

²⁰¹ KA, 360/207

²⁰² KA, 157/52

EHAC'nin gelir kalemlerinde toplanan yardımlar çok önemli yer tutmuştur. Eskişehir'de bulunan Almanlar tarafından 2.060 kuruşluk bir yardım yapılmıştır.²⁰³ Yine Şubat 1915 sonlarında Eskişehir Tren Fabrikası çalışanlarından Mösyö Huber ve arkadaşı Rıza Efendi tarafından organize edilen sinemada, elde edilen 1.400 kuruşluk gelir ve Alman Kulübü tarafından Mösyö Belif idaresinde düzenlenen konserden elde edilen 2.060 kuruşluk gelir EHAC Şubesi'ne bağışlanmıştır. Ayrıca konserde toplanan 12 çift eldiven hanımlar Merkezi'ne gönderilmiştir.²⁰⁴ Aynı süre zarfında ise Eskişehir halkı 35.000 kat çamaşır dikit EHAC Şubesi'ne teslim etmiştir.²⁰⁵

Şubat-Mart 1915 zarfında EHAC Şubesi'ne çeşitli bölgelerden toplam 13 vagon malzeme gelmiş ve ambarlara dağıtılmış²⁰⁶ ardından dağıtılan bu malzemelerden önemli bir bölümü Ulukışla'da bulunan hastaneye gönderilmiştir. 20 Nisan 1915'te Ulukışla Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne gönderilenler arasında 300 kg şeker ve çok miktarda çamaşır²⁰⁷, Burhan Bey adına ise 1.250 don ve gömlek gönderilmiştir.²⁰⁸ 22-25 Nisan 1915 tarihleri arasında ise Asaf Derviş ile Ulukışla Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne 2 adet çadır,²⁰⁹ 3.000 kat çamaşır, 1.500 kg sabun, 80 kg krezol,²¹⁰ 50 sandık petrol, 50 kilo kükürt, 50 kilo naftalin sevk edilmiştir. Hastane için gerekli olan diğer malzemeler ise zamanla gönderilmiştir.²¹¹ Fakat Ulukışla Hilal-i Ahmer Hastanesi'ne gönderilen bu eşyaların bir kısmının eksik, bir kısmının da döküldüğü EHAC Şubesi'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine EHAC Şubesi'nin gönderdiği cevapta yaşanan bu durumun sebebi malzemelerin yanlış sayıldığı ya da istiflenirken dikkat edilmediği yönünde olmuştur. Ayrıca nakliye sürecinde görev alan Fuat Bey'in Eskişehir'e gelmesinin ardından ifadesi alınmıştır.²¹²

EHAC bölgesinin önemli bir sevk noktası olmuş, Ulukışla Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yapılan yardımın ardından 1 Mayıs 1915'te İstanbul'a 3.000 takım çamaşır,²¹³ 3 Mayıs 1915'te ise Romanya ve Bulgaristan'a 3.000 adet don, 3.000 adet gömlek, 1.350 çift çorap, 1.200 kuşak 65 numaralı vagona yüklenerek gönderilmiştir.²¹⁴ 17 Mayıs 1915'te ise EHAC Murahhası

²⁰³ KA, 313/23

²⁰⁴ KA, 313/26

²⁰⁵ Lokman Erdemir (2012). "Çanakkale Muharebeleri Sırasında İstanbul'da Yardım Faaliyetleri". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y. 10, S: 12, s. 43.

²⁰⁶ KA, 157/142,143,144.

²⁰⁷ KA, 157/126

²⁰⁸ KA, 157/128

²⁰⁹ KA, 157/130

²¹⁰ Krezol, kömür katranının damıtılmasından elde edilir, boya imalinde, dezenfekte ve tütülemeye kullanılır.

²¹¹ KA, 157/129

²¹² KA, 578/64

²¹³ KA, 157/135

²¹⁴ KA, 157/137

İsmail Besim, OHAC Genel Müfettişi Celal Muhtar Bey'e gönderdiği yazıda 15 nefer, 18 adet demir karyola, 236 parça karyola demiri ve kırk bağ sedye demirinin 2.510 numaralı vagon ile Eskişehir'den İstanbul'a gönderildiğini bildirmiştir.²¹⁵ Ayrıca aynı süreçte Konya'nın Ereğli Kazası tarafından ihtiyaç duyulan 30 sandık Develi marka petrol gazı EHAC Şubesi'nden talep edilmiş ve ardından gönderilmiştir.²¹⁶

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı içerisinde olması ve savaşın giderek şiddetlenmeye başlamasıyla gelir kalemlerini arttırmak isteyen EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim Bey, Haziran 1915 itibarıyla Eskişehir'in merkezinde sinema, müsamere, tiyatro gibi organizasyonların teşvik edilmesini istemiştir.²¹⁷ 1915'in sonuna kadar ise 10.000 kuruluş dolaylarında yardım toplanmıştır.²¹⁸ Bu faaliyetlerin icrası esnasında Eskişehir Liva'sı Refet Bey'de desteklerini esirgememiştir.²¹⁹ Müsamere, sinema gelirlerinin yanında 3 Temmuz 1915'te vatan uğruna cansiperane çarpışmakta olan askerler, Bolvadin Asker Alma Şubesi adına 266 lira 14 kuruşluk yardımı EHAC Şubesi'ne göndermiştir.²²⁰ Aynı süre zarfında OHAC Reisi Celal Muhtar Bey, EHAC Şubesi'ne 62 kg civarında kahvenin posta yoluyla gönderiliğini bildirmiştir.²²¹

EHAC Şubesi kendi içerisinde de teşkilatlanmaya gitmiş ve EHAC Ambarı, EHAC Porselen Şubesi, EHAC Hanımlar Şubesi, EHAC Ecza Şubesi, EHAC Çamaşır Şubesi, EHAC Hastanesi'ni faaliyetleri içerisine dahil etmiştir. Ardından Temmuz 1915'ten Ağustos 1915'e kadar EHAC Hastanesi'ne 2 adet fırça, 1 adet gaz ocağı (tek filtreli), 1 adet el değirmeni (kahve için), 1 adet banyo,²²² 33 kg sade yağ, 0.500 kg çay, 100 kg bulgur,²²³ 21.600 adet ekmek, 7.200 kg et, 0.480 kg tuz, 24 kg şeker, 21 kg çay, 0.480 kg fasulye, 0.720 kg tuz gönderilmiştir.²²⁴ EHAC Ambarına ise 6 takım elbise,²²⁵ 17 hasta paltosu,²²⁶ 1.953 adet don, 5.364 adet gömlek, 485 adet hasta entarisi, 1.012 adet hasta tekkesi²²⁷ ve depoda kullanılmayan Amerikan kumaş parçalarından kesilerek üretilmiş olan 733 adet sarık gönderilmiştir.²²⁸

²¹⁵ KA, 157/96

²¹⁶ KA, 360/235

²¹⁷ KA, 157/90

²¹⁸ KA, 157/49

²¹⁹ KA, 157/69

²²⁰ KA, 157/92

²²¹ KA, 360/242

²²² KA, 578/13

²²³ KA, 578/14

²²⁴ KA, 578/15

²²⁵ KA, 360/42

²²⁶ KA, 360/43

²²⁷ KA, 360/47

²²⁸ KA, 360/49

Temmuz-Ağustos 1915 zarfında ise EHAC Şubesi, İstanbul'a büyük miktarlarda erzak, malzeme ve hububat göndermiştir. Gönderilenler arasında 5.751 kg kavurma, 865 çuvala istiflenmiş 60.680 kg dakik, 3.973 kg mercimek, 144 çuvala istiflenmiş 14.951 kg sabun, 210 çuvala istiflenmiş 23.195 kg pirinç, 10 çuvala istiflenmiş 1.117 kg kuru fasulye, 576 çuvala istiflenmiş 60.401 kg bulgur, 8 çuvala istiflenmiş 1.006 kg nohut, 12 çuvala istiflenmiş 1.371 kg fasulye, 564 çuvala istiflenmiş 60.463 kg buğday, 784 çuvala istiflenmiş 90.026 kg sert buğday trenlerle sevk edilmiştir.²²⁹ Ayrıca gönderilen erzak, malzeme ve hububatın EHAC Şubesi'ne maliyeti toplam 81 lira 680 kuruş olmuştur. Sarfiyatı Kalem kalem incelediğimizde kavurmaya 5,825 lira, birinci ve ikinci kalite dakiğe 2,680 lira, mercimeğe 0,815 kuruş, sabuna 3,805 lira, kuru fasulyeye 1,415 lira, nohuta 1,090 lira, bulgura 1,275 lira, fasulyeye 1,415 lira, sert buğdaya 30,260 lira, pirince 2,840 lira, buğdaya 30,260 lira ödenmiştir.²³⁰

Eylül 1915'e gelindiğinde de EHAC Şubesi'nden yapılan sevkiyatlar bütün hızıyla sürmüş ilk etapta Erzurum'a gönderilmesi kararlaştırılan çeşitli erzak ve malzeme bir hafta içerisinde Konya Ereğli'sine sevk edilmiştir.²³¹ Ardından İstanbul'un ihtiyaçlarının giderilmesi için 24 Eylül 1915'te üç vagon bulgur, iki vagon pirinç, beş vagon Bulgurluk ve İrmiklik sarı buğday, bir vagon arpa, bir vagon ak buğday gönderilmiştir. Ayrıca EHAC Şubesi, Erzurum'dan iki vagon sert buğday, Pozantı'dan dört vagon pamuk ve Aydın'dan yola çıkarılmış olan bir vagon sabun ile birlikte toplam 19 vagon erzak ve malzemeyi çeşitli bölgelere sevk etmiştir.²³² 3 Ekim 1915'te yola çıkan 24 çuval patates, 12 sandık kavurma, 3 sandık sade yağ, 2 sandık mühimmat, 29 teneke kavurma OHAC Merkez Ambarına gönderilmiştir.²³³

EHAC Şubesi faaliyetlerinin düzenli işlemesi için bütçeye uygun olarak satın alımlar gerçekleştirmiştir. Ağustos-Eylül-Ekim 1915 zarfında 0.308 kuruşa kavurmalık 32 kg kuyruk yağı, 0.111 kuruşa altı kıyye kasaplık et, 9790,75 kuruşa farklı miktarlarda buğday, mercimek ve arpa, 26.925,75 kuruşa 976,5 kg buğday, 319 kuruşa sarı buğday ve arpa, 11.250 kuruşa 1.296 kıyye sabun, 138.740,75 kuruşa Ankara'dan pirinç, buğday ve bulgur, 370,375 kuruşa 160 kıyye bulgur, 462 kuruşa 200 adet boş gaz tenekesi, 7.473,50 kuruşa kavurmalık et alınmış toplam 195.741,875 kuruş ödenmiştir.²³⁴

²²⁹ KA, 360/273

²³⁰ KA, 577/1

²³¹ KA, 157/81

²³² KA, 157/50

²³³ KA, 578/70

²³⁴ KA, 157/55.1

Aynı süre zarfında, EHAC Şubesi adına faaliyetlerin desteklemesi için cemiyet çalışanları ve halk arasında maddi durumu iyi kişilerden borç alınmıştır. Bu kişiler I. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri, salgın, açlık ve kıtlık gibi durumlardan çekinmeden cemiyete borç vermişlerdir. Verilen borçlar ve ödenen miktarlarla ilgili hesap tablosu şu şekildedir:

Ödenen Borç	Borç	Talep Edilen	
747,25	11.700	10.952,75	Başmemur Zeki Bey
	88.200	88.200	Satınalma Memuru Ferruh Bey
	41.438,25	41.438,25	Kasap Mehmet Şükrü Efendi
	40.810	40.810	Madam Zahariyadis
1.000	2.000	1.000	Satınalma memuru İsmail Hakkı Efendi
	4.500	4.500	Kasap Abdullah Efendi
1.000	6.000	5.000	Süleymn Efendi Sermemuru
	10.000	10.000	Tüccârândan İdris Efendi
10.800	10.800		Satınalma memuru Remzi Bey
13569,75	237.202,875	223.633,125	Toplam

Kaynak: KA, 157/55.3

1.2. Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi'nin Faaliyetleri

EHAC Şubesi kuruluşundan kısa bir süre sonra yardım faaliyetlerinin en önemli ayaklarından biri olan EHAC Hastanesi'ni açmak için 21 Mart 1915'te bina kiralayıp OHAC Merkezi'nden idari memur ve hizmetli talep etmiştir.²³⁵ Doktor Tahsin Bey²³⁶ ve Eczacı Şevket Bey görevlerine başladıktan sonra ihtiyaca binaen personel temini için İstanbul ve Ulukışla'da bulunan hastanelerde personel taleplerine devam edilmiştir.²³⁷ Belgelerden anlaşıldığı üzere Mart-Nisan 1915 zarfında EHAC Hastanesi açılmış ve personellerin büyük bir kısmı Nisan 1915 sonlarına doğru hastanede görevlerine başlamıştır. EHAC Hastanesi personellerinin isimleri, maaşları, görevleri ve işe başlama tarihleri şu şekildedir:

²³⁵ KA, 509/3

²³⁶ Dr. Tahsin Bey Tabibi Evvel (Başhekim) unvanı ile Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi'ne 10 lira maaş ile atanmıştır. KA, 157/113

²³⁷ KA, 157/113

Görevi	İsmi	Maaşı	Görev Başlangıç Tarihi	
Başhekim	Tahsin Bey	1.000	21 Nisan 1915	Memur
İdare Memuru	Kenan Bey	30	21 Nisan 1915	
İdare Memuru	İsmail Hakkı Bey	30	21 Nisan 1915	
İdare Memuru	Zihni Bey	30	21 Nisan 1915	
Katip	Mehmet Ali Bey	30	21 Nisan 1915	
Satınalma Memuru	Şabuh Efendi	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Ahmet Bin Ali Gülbuze	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Ahmet Bin Mustafa Malkara	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Ömer Bin Mestan Aksarayî	30	21 Nisan 1915	
Aşçı	İbrahim Bin Süleyman Dinar	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Kamil Bin Mustafa Denizli	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Mehmet İbrahim Denizli	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Hüseyin Bin Ali Gediz	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Ali Bin İsmail Burdur	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Ali Bin Hasan Aydın	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Mehmet Bin Mustafa Balıkesir	30	21 Nisan 1915	
Hastabakıcı	Mehmet Bin Halil İbrahim Kütahya	30	21 Nisan 1915	

Kaynak: KA, 157/229

Yeni açılan EHAC Hastanesi'ne OHAC Merkezi'nden 12 Mayıs 1915'te bazı levazımlar sevk edilmiştir. Gönderilen levazımlar arasında 20 çift terlik, 10 adet Amerikan cedit don, 60 adet basma entari, 10 adet Amerikan cedit gömlek, 15 adet Amerikan cedit hasta

bakıcı için entari, 4 adet doktorlar için patiska²³⁸ entari, 60 adet dokuma yatak çarşafı, 90 adet Amerikan cedit yatak çarşafı, 60 adet pamuk şilte, 60 adet pamuk yastık, 60 adet yapağı²³⁹ yorgan, 80 adet kanaviçe²⁴⁰ kılıf, 50 adet hasta kaputu, 30 adet Amerikan takke, 45 adet Amerikan torba, 16 adet havlu, 1 adet Hilal-i Ahmer Sancağı, 150 adet Amerikan cedit yorgan kılıfı, 4 adet keten havlu yer almıştır.²⁴¹ Gelen levazım listesine bakıldığında EHAC Şubesi Hastanesi'ne 825 parçalık büyük bir sevkiyat gerçekleştirilmiştir. Sevki gerçekleştirilen levazımlar arasında tıbbi ilaçlar olmayıp daha çok giysi, yastık, yorgan vb. yer almıştır.

Mayıs 1915 başlangıcında EHAC Hastanesi'nde tedavi olan hastalara ve çalışanlara verilen ekme, pirinç ve bulgur miktarlarının fazla olması sebebiyle ziyan edildiği anlaşılmıştır. Memurların yaptığı araştırma sonucu hastanede bulunan erzak miktarının fazlalık kısmı EHAC Şubesi'nin diğer birimlerine aktarılmıştır. Araştırmaya göre personele 900 ekme ayrılmış daha sonra 720 ekme yeterli görülmüş kalan 180 ekme ise gönderilmiştir. Hastalara da 900 ekme ayrılmış daha sonra 720 ekme yeterli görülüp kalan 180 ekme gönderilmiştir. Hastalara ayrılan pilavlık pirinç miktarı ise başta 160 kg olarak belirlenmiş daha sonra 120 kg yeterli görülmüş ve kalan 40 kg ise gönderilmiştir. Yine hastalar için ayrılan 30 kg çorbalık pirinçten 20 kg kadarı yeterli görülüp 10 kg gönderilmiştir.²⁴⁴ Yapılan bu çalışma sonrası yeni bir düzenlemeyle birinci, ikinci ve üçüncü derecedeki hastalar ile personellere verilecek olan yemek miktarı güncellenmiştir. Günlük verilecek olan yeni yemek miktarları ise şu şekildedir

Birinci Derece Hastalara	İkinci Derece Hastalara	Üçüncü Derece Hastalara	Tabip, Memur ve Hizmetlilere
4 Süt (Her bir süt 500 gram) 4 Yoğurt (Her bir Yoğurt 320 gram)	Sabah: Bir çorba Öğle: Bir pilav veya 3 ezme Akşam: Bir çorba verilir	Sabah, bir çorba öğle ve akşam yemekleri, 300 gram et, 20 gram yağ, 15 gram tuz, 125 gram pirinç, 125 gram (nohut, fasulye, mercimek gibi öğünlerden biri verilir).	300 gram et, 30 gram yağ, 15 gram tuz, 300 gram taze sebze, 125 gram kuru sebze, 25 gram bamyaya, 125 gram pirinç, 1 çay, 10 gram kahve, 40 gram şeker verilir.
	200 gram kaliteli ekme	660 gram kaliteli ekme	500 gram kaliteli ekme
Tabip uygun gördüğü taktirde günlük verilecek olan 4 süt veya 4 yoğurda ilave olarak 150 gram francala ²⁴² verilebilir.	Tabip uygun gördüğü taktirde 1 süt, 1 yoğurt, 2 yumurta, muhallebi ve 150 gram et verilebilir.	Tabip uygun gördüğü taktirde tatlı verilebilir.	Tabip uygun gördüğü taktirde akşamları meyve ve tatlı verilebilir. ²⁴³

²³⁸ Patiska iyi bir şekilde dokunmuş kaliteli bezdir.

²³⁹ Yapağı kırılmış koyun yünü.

²⁴⁰ Kaneviçe seyrek dokunmuş kolalı keten bezidir.

²⁴¹ KA, 579/39

²⁴² Düşük kalitede undan yapılan ekme.

²⁴³ KA, 394/1

²⁴⁴ KA, 528/25

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere yemekler hastaların sağlık durumları göz önünde bulundurularak verilmiştir. Ayrıca hastaların ihtiyaç duymaları durumunda tabiplere başvurularak ek öğünler planlanmıştır. Bu planlama içerisinde hastane personelleri de es geçilmemiştir.

İlerleyen süreçte EHAC Hastanesi faaliyetlerini süratle gerçekleştirmiş fakat I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yükü beraber İstanbul'daki hastanelerin masrafları artmıştır. Bu duruma paralel olarak EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim Bey'e 28 Ağustos 1915'te OHAC Merkezi'nden, EHAC Hastanesi'nin kapatılması gerektiğine dair bir tahrirat gelmiştir. Bu tahrirata karşılık olarak İsmail Besim Bey EHAC Hastanesi'nin bütün masraflarının aylık 50 lira olduğunu bildirmiştir. Ardından hastanede 50 kadar hasta olduğunu ve hastanenin bulunduğu mevkiinin öneminden söz etmiştir. Ayrıca İsmail Besim aylık olarak aldığı 18 liralık maaşının tamamını bir daha almaksızın Hilal-i Ahmer Cemiyetine bağışlama kararı aldığını bildirmiştir.²⁴⁵ Belgelerden anlaşıldığı üzere tahrirattan hemen sonra EHAC Hastanesi kapatılmamış faaliyetlerine bir süre daha devam etmiştir.

Eskişehir Anadolu'nun en önemli kavşak noktalarından biri olduğundan dolayı çok fazla asker, muhacir, hasta ve yaralıya ev sahipliği yapmıştır. Bu durum bölgede bulaşıcı hastalıkların baş göstermesine sebep olmuş ve Fırka-i Ahz-ı Askeri Kalemi Reisi Faik Bey, EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim Bey'e 21 Ekim 1915'te bir tezkire göndermiştir. Bu tezkirede Eskişehir ve civar bölgelerde görülen bulaşıcı hastalıklara müdahalede EHAC Hastanesi'nin yetersiz kalmasından dolayı yeni bir hastane açılması gerektiğini bildirmiştir. Bu maksatla Bursa Oteli açılarak hastane olarak kabul edilmiştir. İstanbul'dan 50 sıhhiye neferi talep edilmiş fakat sıhhiye neferlerinin toplanıp bölgeye gelmesi uzun bir vakit alacağı için EHAC Hastanesi'nde ve civar bölgelerde bulunan sıhhiye neferlerinin Bursa Oteli'nde istihdamı uygun görülmüştür.²⁴⁶ EHAC Hastanesi'nin yetersiz kalmasının en büyük sebebi ise Eskişehir'de Belediye Hastanesi'nin bulunmaması ve Askeri Hastane'nin hasta kapasitesinin dolu olmasıdır. Bu durum üzerine EHAC Hastanesi'nde bulunan hastalar arasında durumu iyi olan neferler taburlarına, yaralı olanlar ise tabur revirlerine gönderilmiştir. Böylece EHAC Hastanesi sıtma, kolera, nezle ve ağır yaralı olan hastalara yer açmaya çalışmış fakat yer azlığından dolayı dışarıda kalan hastalara yeteri kadar çözüm sunulamamıştır. Hastanenin daha iyi kapasite ile çalışması için OHAC Merkezi'nden yardım talep edilmiştir.²⁴⁷

²⁴⁵ KA, 157/79

²⁴⁶ KA, 23/308

²⁴⁷ KA, 528/87

EHAC Şubesi hastalıklarla mücadelesini sürdürürken bir yandan da EHAC Hastanesi için lazım olan ekmeğin üretim sözleşmesi 25 Kasım 1915'te imzalamıştır. İmzalanan bu sözleşmenin şartları ise şu şekildedir:

- 1) Yapılacak ekmeğin unu EHAC Şubesi tarafından karşılanacak.
- 2) EHAC Şubesi ekmeğin kalitesini ölçmek için memurlar vasıtasıyla numune alıp inceleyecek ve boş un çuvalları geri alınacaktır.
- 3) İmal edilecek ekmeğin masrafı peşin verilecektir. Fırıncı bir çuval undan elde edeceği ekmek miktarına göre, kendisine yetecek kadar ekmek alabilecektir.
- 4) Fırıncı kendisine alacağı ekmek miktarını hesap edecek ve bir çuval undan en kaliteli ve en uygun miktarda ekmeği üretmesi talep edilecektir.
- 5) Yapılacak ekmeklerin pişkin ve mevcut numuneye uygun olması gerekmektedir. Aksi takdirde ekmek başka fırınlardan satın alınacaktır ve masrafı fırıncıdan temin edilecektir.
- 6) Ekmek üretiminde verilen unun haricinde başka un kullanılmayacaktır. Eğer başka bir un veya başka bir madde karıştırıldığı tespit edilirse kanunen gereken yapılacaktır.
- 7) Ekmekler kilo ile hesaplanacak ve gece saat üçte fırından çıkarılıp sabah gelecek olan EHAC Şubesi memuruna teslim edilecektir.
- 8) Yazışma ücretleri bu işi üstlenen kişi tarafından karşılanacaktır.²⁴⁸

Ekmek üretimi için başvuran kişiler:

Süleyman Usta, bir çuval undan 85 kg ekmek imalını taahhüt etmiştir.

Eşref Çavuş, bir çuval undan 86 kg ekmek imalını taahhüt etmiştir.

Vasil Paskal, bir çuval undan 87 kg ekmek imalını taahhüt etmiştir.

Zekeriya Usta, bir çuval undan 88 kg ekmek imalını taahhüt etmiştir.

Süleyman Usta, bir çuval undan 89 kg ekmek imalını taahhüt etmiştir.

Eşref Çavuş, bir çuval undan 92 kg ekmek imalını taahhüt etmiştir.

Yapılan başvurular değerlendirildikten sonra bir çuval undan 92 kg ekmek imalını taahhüt eden Eşref Çavuş işe başlamıştır. Eşref Çavuş, 73 kiloluk 1 çuval undan 102 kg ekmek üretmiştir. Bu miktar Eşref Çavuşun taahhüt ettiği 92 kilodan 10 kilo fazladır. Durum böyle

²⁴⁸ KA, 528/84

olunca EHAC Şubesi fazla üretilen ekmek miktarı için Eşref Çavuş'a biraz daha fazla ücret vermiştir.²⁴⁹

Kasım 1915 zarfında ise EHAC Hastanesi'nin et ihtiyacının karşılanması ile ilgili bir sözleşme imzalanmıştır. Bu belgenin içeriği ise şu şekildedir:

- 1) Kesilecek hayvan iki yaşından küçük olmayıp, erkek ve besili olacaktır.
- 2) Verilen etin içinde sakatat kesinlikle bulunmayacaktır. Hayvan o gün kesilmiş olacak hatta bir gün önce kesilmiş olan hayvan dahi kabul edilmeyecektir.
- 3) Diş veya içsel hastalığı bulunan veya zayıf olan hayvanlar kesinlikle kabul olunmayacaktır. Hayvanlar kesilmeden önce baytar muayenesinden geçirilip koyun eti olduğuna dair damgalanmalıdır.
- 4) Muayeneden geçemeyen hayvanlar kabul olunamaz.
- 5) Yapılan sözleşme gereği EHAC Şubesi yetkililerinin gönderilen eti beğenmemesi durumunda, kısa bir süre içinde et müteahhit tarafından karşılanmak zorundadır.
- 6) Müteahhidin getirdiği etlerin bedeli haftada bir olmak üzere verilecektir. İlk haftanın et bedeli teminat akçesi olarak sözleşmenin sonuna kadar EHAC Veznesinde duracaktır.²⁵⁰

İmzalanan bu sözleşmeden sonra 6 Kasım 1915 tarihinden, 18 Nisan 1916 tarihine kadar EHAC Şubesi erzak envanterine yaklaşık 10.470 kilodan fazla kavurma girmiştir.²⁵¹

Kasım 1915'in sonlarına doğru İstanbul'daki hastane giderlerinin artması sebebiyle OHAC Merkezi, EHAC Hastanesi'ni lağvetmiştir.²⁵² Geriye kalan malzemelerin ve taşınmazların askeriye tarafından açılacak hastane için kullanılması planlanmıştır.²⁵³ Ardından EHAC Şubesi, kapatılan hastanede bulunan 50 yatağı yenileyerek askeriye tarafından açılan hastaneye hibe etmiştir.²⁵⁴ Hastane kadrosunda bulunan Baştabip Tahsin Bey Askeri Hastaneye, Dr. Fuat Bey ise Karacahisar'a gönderilerek burada yardım faaliyetlerine ortak olunması sağlanmıştır.²⁵⁵ EHAC Hastanesi'nin kapatılmasıyla beraber bulaşıcı hastalıklar Eskişehir'de giderek yayılma göstermiştir. Bu durumdan özellikle askerler ve halk çok zarar görmüş bazı önemlerin alınması gerekmiştir. Bu önlemler arasında henüz hastalık bulaşmamış

²⁴⁹ KA, 528/84.1

²⁵⁰ KA, 826/40

²⁵¹ KA, 360/203

²⁵² KA, 528/83

²⁵³ KA, 157/105

²⁵⁴ KA, 12/242

²⁵⁵ KA, 157/104

kişilerin özel odalara alınması, hastalığın kırılması için hastanelerde kükürt yakılması ve temizlik malzemeleri ile hastanelerin iyice temizlenmesi planlanmıştır. Ayrıca daha önceden açılan Bursa Otel Hastanesi'nde bir bölük asker tifüsten şehit olduğu için hastalık bulaşmamış kişilerin gönderilmesi engellenmiştir.²⁵⁶ Bu olumsuz tablonun civar şehirlerde de yaşanması sonucu 1915'in sonlarına doğru Konya ve Eskişehir'de bulunan sıhhiye heyetlerinin, İstanbul Komutanlığı Başhekimliği ile eşgüdümlü bir çalışma sürecine girilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵⁷

2. Çanakkale Savaşı Sürecinde İstanbul'daki Bazı Depoların Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi Deposuna Nakli

EHAC Şubesi, Anadolu'nun önemli bir noktasında depo görevi görmesi için I. Dünya Savaşı sırasında kurulmuş daha sonra önemi giderek artmıştır. Çanakkale Savaşı'nın başlamasıyla İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilme tehlikesine karşı OHAC Merkezi'nin malları ve paralarının bir miktarı EHAC Deposu'na gönderilmesi planlanmıştır.²⁵⁸ Celal Muhtar Bey'in girişimleri sonucu Çanakkale ve etrafındaki İngiliz Askeri Şubelerinden 300 bin İngiliz lirası değerinde malzeme satın alınıp İstanbul'a getirilmiştir. Getirilen bu malzemelerle OHAC Merkezi'nin İstanbul'daki depoları giderek dolmaya başlamış ve yeni bir depo yeri olarak ise EHAC Deposu düşünülmüştür.²⁵⁹ Malzemeler Eskişehir'e nakledilmesiyle beraber çeşitli bölgelerde yaşanan çarpışmalardan dolayı yoksul durumda olan insanlara çeşitli gıdalar, barınabilecekleri konutlar ve kıyafetler sağlanmaya çalışılmıştır.²⁶⁰ Çanakkale Savaşı'nın şiddetlenmesiyle OHAC Merkezi'nin bulunduğu İstanbul'a çok sayıda yaralı gelmeye başlamış, bunun üzerine Eskişehir'e sevk edilmiş olan malzemelerin bir kısmı İstanbul'a gönderilmiştir. Gönderilen bu malzemeler ile İstanbul'da bulunan Galatasaray, Darüşşafaka ve İstanbul Liseleri hastaneye dönüştürülmüş, Taksim, Kadırga, Cağaloğlu hastanelerinin ise eksikleri giderilmiş, faaliyetleri arttırılmıştır.²⁶¹ Böylece EHAC Şubesi, OHAC Merkezi'nin paralarını ve malzemelerini savaş boyunca tehlike altında olan İstanbul'dan sevk alıp depolayarak önemini giderek arttırmıştır.

²⁵⁶ KA, 528/77

²⁵⁷ Ahmet Esenkaya. "Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* S: 10-11 s. 61.

²⁵⁸ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin (2020). *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Türk Kızılayı Yayınları, C. 1, Ankara, s. 359.

²⁵⁹ Safiye Kıranlar (2013). *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 235.

²⁶⁰ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age. s. 388.

²⁶¹ Mesut Çapa, age. s. 84.

3. 1916-1918 Tarihleri Arasında Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri

3.1. 1916 Tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri

EHAC Hastanesi'nin kapatılmasından sonra, EHAC Şubesi'nin faaliyetleri bir süre durgunluğa bürünmüş yardım faaliyetleri çok fazla olmamıştır. 1916 senesinin Nisan ayında ise EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim Bey, hastalanmış ve yardım faaliyetlerinin aksamaması için süratle tedavi amaçlı Bursa Kaplıcalarına gitmiştir.²⁶² 20 günlük tedavi süresince EHAC Şubesi'nin başına haberleşmek için Memur Zeki Bey'i bırakmıştır.²⁶³ Tedavi biter bitmez hemen Eskişehir'e dönen İsmail Besim Bey'in ilk işi Askeri Garnizonda ortaya çıkan kolera salgınının kaynağının tespiti için sıhhiye personellerine çalışmalar yaptırması olmuştur. Yapılan çalışmalar sonucunda kolera salgınının kaynağının kuyu suyundan geldiği saptanmış ve Askeri Garnizona su arabalarıyla su temin edilmiştir.²⁶⁴ Bu sorunun çözülmesiyle Mayıs 1916'da hayvanların bulunduğu yerlere yakın noktalarda da bulaşıcı hastalıklardan veba-i bakari²⁶⁵ tespit edilmiştir. Sığır türünde hayvanlara bulaşan bu hastalığın tedavisi için 200 baş hayvanın tekrar aşılınması gündeme gelmiştir. Ardından hastalığın bertaraf edilmesi için Baytar Şefik Bey'in emrine verilen tabiplerle aşılama çalışmaları gerçekleştirilmiştir.²⁶⁶ Aynı süre zarfında EHAC Şubesi bünyesindeki hayvanların aç kalmaması için Eskişehir eşraflarından İskender Bey ile ot yetiştirmek için bir sözleşme yapılmıştır. Bu sözleşmenin maddeleri ise şu şekildedir:

- 1) İskender Bey tarafından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti için Gökdere çiftliğinde yetiştirilecek ot miktarı elli bin kıyye dolaylarında olacaktır.
- 2) Otlar kaliteli ve kuru olmak zorundadır. Rutubetli veya ıslak ot kabul edilmeyecektir.
- 3) Otun her bir kıyyesi 11 kuruş olarak sabitlenmiş ve avans olarak 40 lira verilip otun tamamı teslim alındıktan sonra kalan meblağ ödenecektir.²⁶⁷

Eskişehir'de Temmuz 1916 senesinde tahıl ürünleri yetiştirmek için yoğun bir çaba içine girilmiştir.²⁶⁸ OHAC Merkezi'nin belli aralıklarla şubelerine gönderdiği tarım ürünlerinin gönderilememesi bu çabanın en önemli tetikleyicisi olmuştur.²⁶⁹ Bu bağlamda daha önce

²⁶² KA, 157/196

²⁶³ KA, 157/201

²⁶⁴ KA, 139/33

²⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ak (2016). "Osmanlı Devleti'nde Veba-i Bakari(Sığır Vebası)". *OTAM*, S: 39, s. 215-240

²⁶⁶ KA, 157/205

²⁶⁷ KA, 644/1

²⁶⁸ Murat Uluğtekin & M. Gül Uluğtekin, age. s. 43.

²⁶⁹ Ahme Tetik & Ertan Karapirirler, age. s. 41.

EHAC Şubesi tarafından sebze ve meyve yetiştirmek için 1916 senesinde muhacirlere verilen tarlalarda devamlılık sağlanamadığı görülmüştür. Başlangıçta aşar vergisinden muaf tutulan bu tarlalardan fazla gelir elde edilememesine rağmen vergi talep edildiği saptanmıştır. EHAC Şubesi ise bu durum üzerine geriye kalan muhacirlerin kendilerine tahsis edilen tarlaları ekmesi için tekrar vergiden muaf tutulmasını talep etmiştir.²⁷⁰

Temmuz 1916'nın sonlarında doğru EHAC Şubesi, bölgedeki askerlere günlük erzak miktarı belirlemiştir. Verilen bu erzaklar ile ilgili detaylı bilgi şu şekildedir:

31 Temmuz 1916'da 25 askere verilen erzak miktarı:

Ekmek	Kavurma	Bulgur	Nohut	Sade Yağ	Soğan	Üzüm
9,750 kg	3,125 kg	3,750 kg	3,125 kg	0,500 kg	0,375 kg	0,375 kg

Kaynak: KA, 360/362

1 Ağustos 1916'da 25 askere verilen erzak miktarı:

Ekmek	Kavurma	Bulgur	Taze sebze	Sade Yağ	Soğan	Tuz	Üzüm	Şeker
9,750 Kg	3,125 kg	3,750 kg	7,500 kg	0,500 kg	0,375 kg	0,375 kg	0,500 kg	0,857 kg

Kaynak: KA, 360/361

7 Ağustos 1916'da 28 askere verilen erzak miktarı:

Ekmek	Kavurma	Bulgur	Sade Yağ	Taze Sebze	Soğan	Tuz
8,250 kg	3,375 kg	.	0,5040 kg	8,100 kg	0,405 kg	0,405 kg
16,000 kg	0,125 kg	4,050 kg	0,020 kg	0,300 kg	0,015 kg	0,015 kg
1,000 kg	3,500 kg	0,150 kg
25,250 kg		4,200 kg	0,560 kg	8,400 kg	0,420 kg	0,420 kg

Kaynak: 360/363

Yukarıdaki tablolardan anlaşıldığı üzere askerlere verilen öğün miktarları özenle hazırlanmış porsiyonlarda enerji ihtiyacının karşılanması için et, sebze ve meyvelere yer verilmiştir.

²⁷⁰ KA, 157/210

Yardım faaliyetlerine devam eden EHAC Şubesi savaş esirlerine göndermek için Ağustos 1916'da 0.100 kuruşluk yardımı OHAC Merkezi'ne göndermiştir.²⁷¹ Ardından EHAC Şubesi, 16 Eylül 1916'da Ankara'da çıkan büyük yangında²⁷² önemli bir görev üstlenmiştir. Ankara'daki yangınzedelere çadır, kıyafet, tıbbi ilaç ve gerekli malzemeler gönderilmiştir. Gönderilen bu yardımlar arasında 2.500 kişinin kalabileceği kadar çadır, 1.000 kat çamaşır, çok miktarda kazan ve maşrapa, tıbbi ekipmanlar bulunmaktadır. Bu malzemeler Suphi Bey ile Ankara'ya hareket etmiştir. Yaklaşık 3 gün süren yangın bittikten sonra yangınzedelerin yaraları sarılmış ve geriye kalan malzemelerin ise iadesi talep edilmiştir.²⁷³ Ayrıca aynı süreçte EHAC Şubesi, Konya Hilal-i Ahmer Cemiyeti Fukara Misafirhanesi'ne bir sandık petrol göndermiştir.²⁷⁴

7 Kasım 1916 senesine gelindiğinde EHAC Şubesi, Polatlı'ya buğday ve arpa almak için memurlar görevlendirerek göndermiştir. Hava koşulları oldukça ağır olduğu için görevli kişilerin yanlarına gerekli erzak ve tıbbi ilaçlar da verilmiştir.²⁷⁵ Alınacak olan erzak ile Eskişehir halkına daha fazla yardım yapılması planlanmış ayrıca besin ihtiyacının tam olarak karşılanması için ise patates tüketimine ağırlık verilmesi düşünülmüştür.²⁷⁶ Bu bağlamda patates ekimi, Adapazarı, Konya ve Eskişehir gibi yerlerden Alman demiryollarının geçmesi ve Mösyö Hückne'nin teşvikiyle beraber ihtiyaçların karşılanması için iyice yaygınlaşmıştır. Ayrıca Alman bira fabrikalarına şerbetçiotu yetiştirilmesi için Eskişehir'de arpa ekimi de yaygınlaşmıştır.²⁷⁷

Aynı süre zarfında yaralı ve taburcu olan askerlerin gidecekleri yerlere daha rahat ulaşması için EHAC Şubesi'nden ayrı bir müessese olarak²⁷⁸ Eskişehir, Konya ve Ankara'da istirahathaneler tesis edilmiştir.²⁷⁹ Eskişehir'de tesis edilen istirahathane 150 yataklı²⁸⁰ olup personel olarak EHAC Şubesi gözetiminde doktorlar ve hastabakıcılar çalışmıştır.²⁸¹ Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan bu istirahathanelerin giderek önem kazanmasıyla

²⁷¹ KA, 304/127

²⁷² Ankara'da çıkan büyük yangınla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mevlüt Kaya (2017). "Anadolu Yangınları Bütünleşmesinde Esin ve Etöz'ün İddialarının Eleştirisi: 1916 Ankara Yangını Örneği". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 10 S: 52.

²⁷³ KA, 157/219

²⁷⁴ KA, 360/320

²⁷⁵ KA, 360/317

²⁷⁶ KA, 360/425

²⁷⁷ Yüksel Kaştan (2015). Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı'nda Almanya ile Osmanlı Devleti Arasındaki Ekonomik İlişkiler. *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, s. 760.

²⁷⁸ Ahmet Mithat, age. s. 31.

²⁷⁹ Ahmet Tetik & Ertan Karapirinler, age. s. 27.

²⁸⁰ Cemal Sezer (2012). "Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri". *History Studies, Volume 4, Issue 4*, s. 381.

²⁸¹ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age. s. 308.

denetlenme gereksinimleri ortaya çıkmıştır. Teftiş için görevlendirilen Miralay Hasan Hüsnü Bey ise OHAC Merkezi'ne bildirdiği raporda şunları belirtmiştir: “*Eskişehir istirahathanesi'nde, EHAC Şubesi, yaralılar için fedakarlıktan geri durmadığını şükranlarını sunarak gördüm. Gerekli görüldüğü taktirde istirahathanelerin işlevselliğini arttırmak için sıhhiye efradı ve memur atamaları yapılmalıdır.*” Bununla birlikte Eskişehir'de kurulan istirahathane Ankara ve Konya'da olduğu gibi yedinci derece olarak sınıflandırılmıştır.²⁸²

İstirahathanelerin teftişinden sonra aynı süre zarfında Anadolu'nun önemli bölgelerinde bulunan esir kampları denetlenmeye başlanmıştır. Bu denetlemeleri yapması için Eskişehir Esir Kampı Komutanı Albay Yusuf Ziya Bey, İstanbul Esirler Şubesi Müdürü İzzet Bey, Afyonkarahisar Esir Kampı Ataşesi Nevzat Bey ve bir İngiliz tercüman, Harbiye Nezareti tarafından yetkilendirilmiştir.²⁸³ Kasım 1916'nın ortalarında Eskişehir Esir Kampı'na gelen yetkililer farklı uyruklarda 36 asker, 4 doktor ve 66 Hintli Subayın olduğunu görmüştür. Yetkililer esirlerin, günlük yaşantısında temiz evlerde oturduğu, çarşı ve hamamlara gidebildikleri, ibadetlerini özgürce yapabildiklerini ve istedikleri yemekleri yediklerini şahit olmuştur.²⁸⁴ Yusuf Ziya Bey, Harbiye Nezaretine gönderdiği raporda Anadolu'da gördüğü esir kampları arasında Eskişehir Esir Kampı'nın en uygun koşulları sağladığını belirtmiştir.²⁸⁵ Ayrıca EHAC Şubesi'nin esirlere yaptığı yardımlar da raporda belirtilmiştir. Raporda olumsuz olarak iletilen tek husus ise Esir Komisyonu'nun hazırladığı ve Osmanlı esirlerine gönderilecek olan ihtiyaç paketlerinin bedeli olmuştur. Bu durum Eskişehir Murahhası İsmail Besim Bey İle OHAC Merkezi arasında yapılan yazışmalara yansımıştır. Buna göre Osmanlı toprakları dışında esir düşmüş olan esirlere gönderilmek üzere Esir Komisyonu tarafından hazırlanan yardım paketlerini EHAC Şubesi sürekli 55 kuruş bedel ile alıp aynı bedel ile göndermiştir. Aynı zaman zarfında gazetelerde yazılan bir ilanda ihtiyaç paketlerinin 85 kuruşa çıkarıldığı görülmüştür. Bunca zaman 55 kuruşa gönderilen ihtiyaç paketleri hakkında merkezden bir zam olduğuna dair bilgi gelmemesi cemiyet yöneticileri şüphelendirmiştir. Ayrıca Esir Komisyonu tarafından Osmanlı halkına gönderilen ihtiyaç paketlerinin üzerinde 55 kuruş ibaresinin bulunması ve EHAC Şubesi'nden 85 kuruş talep edilmesi cemiyetten daha fazla para alınmaya

²⁸² KA, 116/4

²⁸³ Ahme Tetik & Ertan Karapirinler (2015). *Merhamet Güneşi Kızılay – Le Soleil De La Compassion(Hilal-i Ahmer 1912-1920)*. Türk Kızılayı Yayınları, s. 60.

²⁸⁴ Ahme Tetik & Ertan Karapirinler, age. s. 66.

²⁸⁵ Mahmut Akkor (2013). *I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esir ve Esir Kampları*. (Doktora Tezi). T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 116.

çalışıldığı şüphesi uyandırmıştır. Daha sonra İsmail Besim Bey, bu durum karşısında kısa süre içerisinde bilgilendirme talep etmiştir.²⁸⁶

1916 zarfında Eskişehir Esir Kampı'nda bulunan esirlerin tükettiği gıda miktarları şu şekildedir:

Ekmek	½ Okka
Süt	1 Okka
Tereyağı	1 Okka
Koyun eti	1 Okka
Sığır eti	1 Okka
Yumurta	1 Okka
Patates	1 Okka
Soğan	1 Okka
Pirinç	1 Okka
Çay	1 Kilo
Kahve	1 Okka
Şeker	1 Okka

Kaynak: Mahmut Akkor (2013). *I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esir ve Esir Kampları*. (Doktora Tezi). T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 170.

Tabloyu incelediğimizde esirlere doğrudan yemek yapıp verilmediği, istedikleri yemekleri pişirmeleri için gerekli olan malzemelerin verildiği anlaşılmaktadır. Bunun da temel sebebi kültürel farklılıklardır.

EHAC Şubesi'nin 1916 zarfında ülke genelindeki OHAC şubelerine yoğun bir sevkiyat gerçekleştirdiği görülmüştür. Gönderilen eşyaların cinsi, özellikleri ve miktarlarına baktığımızda; 37 adet bakır kapaklı tencere, 1 adet bakır kapaksız tencere, 15 adet bakır süzgeç, 1 adet bakır leğen, 75 adet mine leğen, 30 adet küvet leğen, 8 adet bakır karavana, 1 adet bakır matbah takımı, 6 adet galvaniz büyük karavana, 43 adet işçiler için farklı boylarda fener, 25 adet galvaniz küçük tas, 49 adet çini emzikli sütlük, 10 adet galvaniz kapaklı tencere, 32 adet mine şandan, 19 adet galvaniz siyah kulplu karavana, 2.643 adet mine tabak, 10 adet bakır tepsi,

²⁸⁶ KA, 157/74

48 adet Zenit marka küçük ispiroto lambası, 22 adet Bonson marka ispiroto lambası, 39 adet farklı boylarda ispiroto lambası, 2 adet sarı pirinç tas, 2.016 adet teneke kaşık, 168 adet alpaka çatal, 2 adet tahta değirmen, 1.072 adet su koymak için mine maşrapa, 326 adet çay koymak için maşrapa, 9 adet gaz için soba,²⁸⁷ 40 adet gaz sobası için fitil, 51 adet mine büyük boy çaydanlık, 40 adet küçük boy çaydanlık, 38 adet kullanılmış farklı boylarda çaydanlık, 3 adet galvaniz çaydanlık, 43 adet farklı boylarda mine güğüm, 102 adet mine küçük güğüm, 300 mine ayaklı kase, 113 adet mine saplı orta boy tas, 23 adet pürmüz ufak boy gaz ocağı, 25 adet mine saplı büyük tas, 114 adet farklı boylarda oturak, 52 adet mine tükürük hokkası, 42 adet çini beyaz çaydanlık, 28 adet farklı boylarda çini şekerlik, 8 adet çini kayık şeklinde sahan tabak, 44 adet çini batak, 13 adet çini salata tabağı, 82 adet çini yemek için çizgili tabak, 26 adet çiçekli tabak, 9 adet çini ayaklı yemişlik, 2 adet billur ayaklı yemişlik, 9 adet çini havlu için halka, 4 adet çini tahta tabaklı tuzluk, 4 adet cam kavanoz, 81 adet çini kahve için tabak, 84 adet çini sigara için tabak, 148 adet çini çerez tabağı, 14 adet billur sürahi, 9 adet sırça sürahi,²⁸⁸ 3 takım çini leğen lavabo, 3 adet çini beyaz sabunluk, 17 adet ocaklı ızgara ütü, 10 adet pirinç kahvelik el değirmeni, 57 adet mine sabunluk, 4 adet ince tel saplı süzgeç, 12 adet süzgeç, 20 adet halka, 2 adet mine kahve için kutu, 25 adet saç makinesi, 2 top dikilmemiş çadır kolanı, 6 takım dikilmiş sedye kolanı, 6 top dikilmemiş sedye kolanı, 168 adet teneke tepsi, 80 adet sedye için kapsül, 7 adet soba için fırça, 1 adet billur mavi sürahi, 18 adet şişe, 96 kg parlak bakır levha, 8 adet bandon teneke, 6 adet tunç havan, 5 adet et kıyma makinesi, 1 adet bakır saplı tas, 146 adet fener için cam, 82 adet badana için fırça, 10 adet ateş küreği, 85 adet 30 numara yuvarlak fitilli gaz şişesi, 24 adet 5 numara düz fitilli gaz şişesi, 96 adet 7 numara düz fitilli gaz şişesi, 72 adet 8 numara düz fitilli gaz şişesi, 23 adet 16 numara düz fitilli gaz şişesi,²⁸⁹ 180 adet 7 numara düz fitilli gaz şişesi, 9 adet 30 numara yuvarlak gaz şişesi, 3 adet 15 numara yuvarlak gaz şişesi, 5 adet mine güğüm, 81 adet farklı boylarda tepsi, 600,700 kg kantarlı dönüş ipi, 95 kg beyaz ip, 0,0014 kg sedye için bakır çivi, 0,540 kg sedye için bakır pul, 1,585 kg perçin için bakır çivi, 0,150 kg sarı kaynak, 0,065 kg beyaz kaynak, 1 adet duvara asılabilir telefon, 1 adet masa için telefon, 26 adet teneke leğen, 8 adet demir tava, 8 adet kenarı çizgili emzikli sütlük, 1.568 kg 56 sandık karfiçe orta boy ve demi başlı çivi, 54 adet galvaniz sac, 6 adet ecza sandığı, 34 adet adi sandık, 28 adet küfe²⁹⁰ olduğu görülmüştür. EHAC Şubesi irili ufaklı yaklaşık 6500 kadar eşyayı çeşitli OHAC Şubelerine sevk etmiştir. Bu denli büyük bir organizasyonun

²⁸⁷ KA, 232/42

²⁸⁸ KA, 232/42.1

²⁸⁹ KA, 232/42.2

²⁹⁰ KA, 232/42.3

gerçekleşmesi EHAC Şubesi'nin ikmal yolları noktasında çok önemli bir görevinin olduğunu göstermektedir.

Gönderilen bu yardımlarla beraber Aralık 1916 zarfında Birinci Kolordu Ahz-ı Askeri Heyeti Ser-Eczacılığı'na 100 gr. eter sülfirik, 150 gr. sülfat kinin, 50 gr. aspirin, 2 şişe konyak, 1 kg yağ, 1 kg. magnezyum sülfat, 1 kutu ampul kafein, 100 g tentürdiyot gönderilmiştir.²⁹¹ Eskişehir'de bulunan askeri hastaneye ise 100 g eter sülfirik, 150 g sülfat kinin, 50 g aspirin, 2 şişe konyak, 100 gr. tentürdiyot, 2 kutu ampul kafein, 2 kg. yağ, 2 adet şişe, 1 kg. magnezyum sülfat gönderilmiştir.²⁹² Ayrıca Aralık 1916'nın sonlarına doğru EHAC Şubesi, Kafkas Cephesi'nin olduğu bölgede faaliyet gösterip daha sonra Sivas'a geri çekilmek zorunda kalan OHAC Heyetlerine Sivas'ta hastane kurması için büyük bir sevk gerçekleştirmiştir.²⁹³

3.2. 1917 Tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri

1917'nin mart ayında EHAC Şubesi, envanterinde bulunan eşya ve erzak miktarlarının tespiti için sayımlar gerçekleştirmiştir. Bu sayımlara göre çamaşır envanterinde sevk edilmeye hazır, ihtiyaç dışı 147 adet gömlek, 376 adet don, 291 adet don bezi, 5 adet içlik, 22 adet yatak çarşafı, 173 adet fanila, 3 adet tiftik battaniye, 2 adet pamuk battaniye, 4650 adet havlu bez, 4 adet yün kuşak, 20 adet yastık yüzü, 15 adet havlu yüzü, 54 adet yorgan kılıfı, 20 adet torba, 2 adet gömlek, 1 adet yorgan, 5 çift eldiven tespit edilmiştir. Envanterde bulunan fazla erzak miktarı 68 kg bulgur, 237 kg sade yağ, 34 kg tuz, 18 kg nohut, 131 kg mercimek, 20 kg mercimek ve muhtelif miktarlarda kavurma olarak hesaplanmıştır. Envanterde eksik olup talep edilen erzaklar ise 521,920 kg fasulye ve 384,670 kg pirinç olarak belirlenmiştir.²⁹⁴ Ardından envanterde bulunan fazlalık 3.800 kg kavurma, trenle Ankara Fukara Misafirhanesi'ne çeşitli erzaklarla beraber gönderilmiştir.²⁹⁵

Aynı süre zarfında Sivas Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesine ise 336 kg şeker ve 30 teneke petrol gazı gönderilmiştir.²⁹⁶ Daha sonra EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim Bey, mart ayı zarfında gerçekleştirilen bütün faaliyetlerin bildirilmesi ve genel durum hakkında bilgi almak için OHAC Merkezi'ne hareket etmeyi planlamıştır. Fakat trenin gecikmesi sebebiyle İsmail Besim'in hareket vakti iki gün uzamış, 1 Nisan 1917 senesine sarkmıştır.²⁹⁷

²⁹¹ KA, 12/293

²⁹² KA, 12/293.2

²⁹³ Seçil Kara Akgün, Murat Uluğtekin, age. s. 307.

²⁹⁴ KA, 44/197

²⁹⁵ KA, 360/319

²⁹⁶ KA, 325/321

²⁹⁷ KA, 223/159

Haziran 1917 senesinden sonra Eskişehir'e belli bölgelerden esirler gönderilmeye başlanmıştır. 25 Haziran 1917'de Afyonkarahisar Üsera Garnizonu Kumandanlığından EHAC Şubesi'ne 11 Müslüman Tatar asker getirilmiştir.²⁹⁸ 11 Temmuz 1917'de ise 15 Rumen esir Eskişehir'e gönderilerek EHAC memurları tarafından kolaylık sağlanması istenmiştir. Romanya'dan gelen bu esirler Eskişehir İstasyonu'na gelen trenin üç numaralı vagonundan teslim alınmıştır.²⁹⁹ İlk etapta gönderilen bu esirler daha önceden çiftliklerini terk eden muhacirlerin yerlerine istihdam edilmiş, üretime katkı sağlamışlardır.³⁰⁰

25 Ağustos 1917'de yine Afyonkarahisar'dan Eskişehir'e 11 Rus, 10 İngiliz³⁰¹ ve 14 Rumen esir gelmiştir. Bu esirlere Flemenk Elçiliği ve OHAC tarafından ihtiyaçların karşılanması için para verilmiştir.³⁰² Fakat bir süre sonra esirlere verilen paralar maddi imkânsızlıklar dolayısıyla kesilmiştir. Bu sorunun giderilmesi için esirler, Eskişehir Şimendifer Fabrikası ve boş çiftliklerde istihdam edilmiştir.³⁰³

Bu süreçte Eskişehir'de bulunan Esir Komisyonun teftişi için belli aralıklarla yerli ve yabancı heyetler gönderilmiştir. İngiliz ve Amerikan kaynaklarında Osmanlı Devleti'nin, Esir Komisyonlarının denetimi konusunda uzlaşmacı olmadığından bahsedilse de savaş sırasında yabancı devletlerden yetkililer geldiği görülmüştür.³⁰⁴ Nitekim Danimarka'dan gönderilen heyet ve heyete refakat eden Abdülmüttalip Bey, Anadolu ve Eskişehir'de bulunan önemli Esir Komisyonlarını teftiş etmiştir. Gelen bu heyetlerin en önemli amacı ülkelerinden esirlere gönderilen para, eşya, yiyeceklerin ulaşp ulaşmadığını kontrol etmek ve yaşam koşullarını incelemek olmuştur.³⁰⁵ Sonuç olarak Eskişehir'de, EHAC Şubesi'nin faaliyetleri ve bu bölgenin ulaşım imkanlarının uygun olmasından dolayı Eskişehir Esir Komisyonu'na 1917 senesi zarfına kadar İngiliz, Fransız, Rumen, Rus, Hintli ve pek çok farklı uyruktan yaklaşık 9.000 esir getirilmiştir.³⁰⁶

Ağustos 1917 senesine gelindiğine EHAC Şubesi'nin et ihtiyacının karşılanması için çalışmalar yapılmıştır. İlk olarak Eskişehir'in Şaraphane köyüne görevli memur gönderilmiştir.

²⁹⁸ KA, 539/17

²⁹⁹ KA, 587/280

³⁰⁰ KA, 587/278

³⁰¹ İngiliz esirlere yapılan muameleler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmut Akkor (2013). *I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esir ve Esir Kampları*. (Doktora Tezi). T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 65.

³⁰² KA, 822/274

³⁰³ KA, 923/161

³⁰⁴ Yücel Yanıkdağ (2017). "Prisoners Of War (Ottoman Empire/Middle East)". *International Encyclopedia of the First World War, Version 1.0 Last updated*, s.9-13.

³⁰⁵ Mesut Çapa, age. s. 121.

³⁰⁶ Safiye Kıranlar, age. s. 124.

Memur köye giderken yaklaşık 29 kuruşluk bir harcama yapmıştır.³⁰⁷ Ardından Kütahya'nın Alayunt Köyü'ne de iki kişi³⁰⁸ gönderilmiş ve bu kişilere iki ekmek, yüz dirhem peynir, yol ücreti, yemek bedeli, otel ücreti, hayvan bedelleri olarak toplam 471,75 kuruşluk bir meblağ ödenmiştir.³⁰⁹ Yapılan harcamaların karşılanması için ise EHAC Hanımlar Şubesi 5.112 kuruşluk bir yardım yapmış paranın artan kısmı ise Osmanlı Bankası vasıtasıyla OHAC Merkezi'ne gönderilmiştir.³¹⁰ Eylül 1917 senesinde ise EHAC Şubesi, bünyesinde çalışan Tataroğullarından Şerif Oğlu Ahmet'i Adapazarı'na çobanlık yapması için iki vagon hayvanla beraber gönderilmiştir.³¹¹

29 Kasım 1917'de EHAC Şubesi, Eskişehir'deki istirahatthane için her biri 720'şer gramdan toplam 560,160 kg olan 778 adet ekmeği Askeri Yardım Komisyonu'ndan parası karşılığında satın almıştır.³¹² Haydarpaşa Yaralı Sevk Komisyonu'ndan EHAC Şubesi'ne gelen yazıda ise Eskişehir'de bulunan istirahathanenin on beş günde bir defa tamamen badana ettirilmesini istenmiştir.³¹³

Yine aynı dönem zarfında ekonomik sorunlar hayatı pahalılaştırmış bu bağlamda EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim Bey'in maaşı OHAC Merkezi'nin verdiği karar doğrultusunda 5,000 kuruşa yükseltilmiştir.³¹⁴ Hayat pahalılığını gidermek adına büyük gayret ve çaba gösteren EHAC Hanımlar Şubesi ise 4,410 kuruş yardım toplayıp cemiyete teslim etmiştir.³¹⁵

EHAC Şubesi'nin 1917 senesi içinde yaptığı bütün harcamalarının bulunduğu tablo şu şekildedir:

Bakiye-i Zimmet	Bakiye Matlûbu	Zimmet	Matlûb	Esâmi-i Hesâbât
1980822,875		1980822,875		Satın Alma
14299,875		14299,875		Kira Bedeli
16885,125		16885,125		Yardım
3795,75		3795,75		Anlaşmalı Harcamalar

³⁰⁷ KA, 177/134

³⁰⁸ Gönderilen kişiler arasında Satınalma Memuru Remzi Bey de görevlendirilmiştir. KA 587/311

³⁰⁹ KA, 177/133

³¹⁰ KA, 157/295

³¹¹ Bülent Cırık (2015). "Adapazarı'nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1914-1922)". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 45, s. 91.

³¹² KA, 157/301

³¹³ KA, 157/292

³¹⁴ KA, 221/110

³¹⁵ KA, 157/305

25127,75		25127,75	120	Gerek Duyulan İhtiyaçlar
20172,125		20172,125		Zer'iyât
36950,375		36950,375		Memur Maaşı
18059		18104	45	Sivillere Verilen Maaşlar
36607		36607		Murahhaslık Giderleri
8651,50		8651,50		Aile maaşı
14625,50		14625,50		Havale
58222,25		59073,625	851,375	Borçlu ve Alacaklı Hesapları
100000		100000		Merkez'e Havale Edilen
3757,375		3757,375		Eskişehir Hastane Masrafları
1487,25		1487,25		Nakliye
3458		3458		Sigorta
		2343818,125	2343818,125	Kasa
	2294749,50		2294749,50	Merkez İle Yapılan Ticari İşlemler
	42454		42454	Satış Gelirleri
	2648,50		2648,50	Bazı Gelirler
	300		300	Yardımlar
	2769,75		2769,75	Rozet Hasılatı
2342921,75	2342921,75	4687756,25	4687756,25	Toplam ³¹⁶

Kaynak: KA, 157/302

3.3. 1918 Tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri

EHAC Şubesi I. Dünya Savaşı'nın son dönemi olan 1918 senesinde önceki dönemlere kıyasla daha sınırlı faaliyetler yapmıştır. Arşiv belgesinden edindiğimiz bilgilere göre ilk

³¹⁶KA, 157/302

faaliyet 1 Mart 1918 senesinde kapatılan Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti Nekahethanesine ait eşyaların Eskişehir'den gönderilen trenle İdare Memuru Recai Bey himayesinde EHAC Ambarına sevk edilmesi olmuştur.³¹⁷ Hemen 2 gün sonra ise OHAC Müfettiş-i Umumisi Dr. Celaleddin Muhtar Bey, EHAC Şubesi'ne gönderdiği yazıda, İstanbul ve civar bölgelerde et ve yağ fiyatlarının fazla olmasından ötürü memur ve halka ayda 1 defa yardım yapıldığını bildirmiştir. Eskişehir'de ise fiyatların daha uygun olmasından dolayı haftada 1 defa et ve yağ yardımı yapılmıştır. Yapılan yardım miktarlarına baktığımızda: Memurlara 150 g et, 10 g yağ, şube çalışanları ve halka ise 50 g et, 5 g yağ verilmiştir.³¹⁸ Bu durumun en önemli nedeni ise Eskişehir ve civarında bulunan hayvan fiyatlarının artması olmuştur. Böylece İsmail Besim Bey, EHAC Şubesi ambarında bulunan bazı eşyaların değerleri karşılığında satılmasını sağlamış, İstanbul'dan Celaleddin Bey vasıtasıyla da hayvan alımı gerçekleştirmiştir.³¹⁹ Bu yardımlardan başka geçmiş yıllara oranla daha az sayıda insana bulaşan lekeli humma hastalığı için Sıhhiye Müdürlüğü 25 Mayıs 1918'de İstanbul'dan 50 kg kükürt talep etmiş fakat olumsuz yanıt almıştır. Bunun üzerine EHAC Şubesi kendi imkanları doğrultusunda Sıhhiye Müdürlüğü'ne 20 kg kükürt göndermiştir.³²⁰

1918'in sonlarına gelindiğinde Eskişehir'e Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinden ve yurtdışından binlerce mülteci ve muhacir gelmiştir. Bu yardıma muhtaç olan kişilere EHAC Şubesi bir noktaya kadar yardım edebilmiştir. Cemiyet, elinden geldiğince bu kişilerin erzak ve barınma ihtiyacını karşılamaya çalışmış fakat yaralı kişiler için pek fazla yardımda bulunamamıştır. Bu durum üzerine OHAC Merkezi, Eskişehir'de bir dispanser açılmasını teklif etmiş ve dispanser için gerekli malzemelerin EHAC Şubesi'nden karşılanmasını istemiştir. Fakat açılması planlanan bu dispanserde uzun süreli tedaviler geçirecek hastalar için kullanılacak olan tıbbi malzemelerin olmaması ve maddi sıkıntıların mevcudiyeti dispanserin açılmasında engel teşkil etmiştir. İstanbul'dan tıbbi malzeme getirilme girişimleri olsa da tıbbi malzeme fiyatlarının artması bu durumu engellemiştir. İsmail Besim Bey, son çare olarak hayırsever kişilerden yardım toplayıp Almanya'dan tıbbi malzeme getirmeyi düşünmüş fakat istenilen meblağlara ulaşamaması dispanserin açılmasını engellemiştir. Bu olumsuz durumlara karşın EHAC Şubesi, muhacir ve mültecilere depodan ücretsiz olarak verebildiği kadar yardımı vermiş, sıhhiye personelleri ile yaralılara elinden geldiğince tedavi imkânı

³¹⁷KA, 157/314

³¹⁸KA, 157/329

³¹⁹KA, 645/16

³²⁰KA, 826/14

sağlamıştır. Ayrıca aynı süre zarfında Eskişehir’de bulunan bazı yoksul mahallelere de para ve erzak yardımı yapmıştır.³²¹

Eskişehir ve bölgesi I. Dünya Savaşı sürecinde bulaşıcı hastalıklardan oldukça çekmiştir. Özellikler muhacir ve esirlerle beraber askeri hareketliliklerin bölgede çokça olması hastalıkların bulaşmasına olanak sağlamıştır. Genel hatlarıyla incelediğimizde I. Dünya Savaşı boyunca 20.000 civarında asker sıtma hastalığından dolayı hayatını kaybederken, 6.000 civarında insan dizanteriden, binlerce insan ise lekeli humma ve tifüsten dolayı hayatını kaybetmiştir.³²²

³²¹KA, 850/1

³²² Mehmet Temel (1998). “Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye’deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler”, *İlmi Araştırmalar* 6, s. 228.

3. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE ESKİŞEHİR HİLAL-İ AHMER CEMİYETİ ŞUBESİ'NİN FAALİYETLERİ

1. Eskişehir'in İşgali Öncesi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin Faaliyetleri

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri'nin işgal güçleri Osmanlı Devleti'nin merkezinde bulunan kurumlarla beraber OHAC'ı da baskı altına almaya başlamıştır.³²³ Bu olumsuz koşullardan EHAC Şubesi de etkilenmiş ve faaliyetlerinde durgunluk görülmüştür. Ancak yine de EHAC Şubesi 1919 Şubat ayından itibaren faaliyetlerine devam etmiştir.

EHAC Şubesi, 1919 Şubat ayı içinde Mısır ve Hindistan gibi ülkelerde bulunan Osmanlı esirlerine, Eskişehir halkıyla birlikte yardım göndermiştir. Bu yardımların başlangıçta çamaşır ve elbise olarak bölgeye gönderilmesi düşünülmüş fakat Esir Komisyonu'nun isteği üzerine yardımlar daha sonra nakdi olarak gönderilmiştir.³²⁴ Eskişehir'de bulunan esirlerin ve mültecilerin rahatlığı için ise cemiyet, personelleri ile fazla mesai yapmıştır. Bu kişiler arasında EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim Bey'in de olduğu görülmektedir. Bu yorucu tempodan olsa gerek İsmail Besim Bey, sağlık problemleri yaşamıştır. İsmail Besim Bey, cemiyet faaliyetlerini aksamaması için tedavi amaçlı olarak hemen İstanbul'a hareket etmiştir. Bu süreçte İsmail Besim Bey için gerekli olan ilaç ve erzakın alınıp, sevki için Muhasebe Memuru Suphi Bey ve Ambar Memuru Zeki Bey görevlendirilmiştir.³²⁵ İsmail Besim Bey'in Eskişehir'de olmadığı 2 aylık süre zarfında daha önce esirler ve şube çalışanlarının kalması için kendi evini EHAC Şubesi'ne kiralayan Haçik Balastıyan ile bazı sıkıntıların olduğu görülmüştür. Haçik Balastıyan, evinin çok harap bir halde olduğunu ve bunun sorumlusunun şube çalışanlarının olduğunu savunup zararının karşılanması için EHAC Şubesine dilekçe yazmıştır. Belediye çalışanları tarafından yapılan zarar tespit işlemleri neticesinde meblağ 33,714 kuruş olarak belirlenmiştir. EHAC Şubesi bu durumu o sıra tedavi için İstanbul'da bulunan İsmail Besim Bey'e iletmiştir. Aldıkları cevapta meblağın çok fazla olduğunu ve tespit çalışmalarının tekrarlanması gerektiği söylenmiştir. EHAC Şubesi'nin yaptığı hasar tespit işlemlerinde evin çok harap bir vaziyette olmadığı, Rus ve Rumen esirlerinin bulunduğu ikinci katın odalarında birkaç pencerenin kırıldığı, et salamurası imal edilmekte olan taş avluda, ağır

³²³ Türk Basımında *Millî Mücadele Döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922*. İstanbul, 2019, s. 13.

³²⁴ KA, 1028/274

³²⁵ KA, 645/110

fiçilerin yuvarlanmasından dolayı mermer taşlarının harap olduğu ve bahçenin kerpiç duvarının da yıkıldığı bildirilmiştir. Ayrıca Haçık Balastıyan'a mahkeme kararına göre hareket edileceği de ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.³²⁶ Anlaşılan esirler ile EHAC Şubesi personelleri aynı evlerde kalmış, insan ayırımı yapılmaksızın esirlere iyi muameleler yapılmıştır. Bu muameleyi sadece esirler değil mülteciler de görmüş, 1912-1920 zarfı içinde Eskişehir'e Balkanlardan 9.088 Müslüman mülteci gelmiştir.³²⁷

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Eskişehir'deki çiftliklerde çok sınırlı üretim yapılmış, 1918-1919 yılları arasında yaşanan çekirge istilaları bu durumun en önemli nedeni olmuştur.³²⁸ Fakat Eskişehir, savaş öncesi ve savaş sonrası dönemde zirai üretimini belli bir seviyede tutmuş olan Aydın, Bursa, Karesi, Adana gibi bölgelerden biri olmayı başarmıştır.³²⁹ Mart 1919 senesinde itilaf devletlerinde görevli olan Yüzbaşı Tretuvan Anadolu'daki şehirlerde bulunan zahire miktarını tespit etmek için inceleme yapmıştır. 6 Nisan 1919'da biten bu incelemeye göre Eskişehir'in zahire miktarı 2.093.888 kg olarak tespit edilmiştir.³³⁰

17 Haziran 1919 senesinde EHAC Şubesi Ambarında daha önce görev almış yedi tecrübeli asker 600 kuruş maaş ile tekrar görevlendirilmiştir. Daha sonra iki asker işini terk etmiş ve kalan beş asker maaşlarına zam talep etmiştir. Ambardaki görevliler ilk olarak askerlerin maaşlarına 150 kuruş zam dününmüşler fakat EHAC Şubesi Murahhaslığından gelen haber üzerine zam yerine üç ayda bir askerlerin maaşlarına denk erzak yardımı verileceğini bildirmiştir. Askerlerin maaşlarına zam yapılamamasının en büyük nedeni ise maddi sıkıntıların mevcudiyetidir.³³¹ Bu sıkıntıların temelinde EHAC Şubesi'nin en önemli gelir kaynaklarından biri olan azaların birçoğunun görevini yerine getirmemesi yatmaktadır. Bu sebepten lekeli humma hastalığı ile olan mücadele azalmış, daha önceki sinema ve tiyatro organizasyonlarından elde edilen gelir 4,000 kuruşlardan 1,000 kuruşlara inmiş, yardım faaliyetlerinde aksamalar görülmüştür. Çözüm olarak ise OHAC Merkezi, EHAC Şubesi'ne gönderdiği yazıda azaların daha faal olmaları için çalışmalar yapılması gerektiği uyarısında bulunmuştur.³³²

³²⁶ KA, 157/361

³²⁷ Justin McCarthy (2014). *Ölüm ve Sürgün "Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı" (1821-1922)*. (Çev.) Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 18.

³²⁸ Mesut Çapa, age. s 64.

³²⁹ Emre Akıncı (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda Finansmanı ve Savaşan Diğer Devletlerle Karşılaştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 33.

³³⁰ Necati Çavdar (2014), "Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul'da Kömür Kıtlığı Ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 30, Sayı 89, s. 113.

³³¹ KA, 826/24

³³² KA, 157/358

Öte yandan İsmail Besim Bey, 5 Ekim 1919 senesinde İstanbul'a giderek EHAC Şubesi'nin genel durumu hakkında merkeze bilgi vermiştir. Ardından Muhasebe Memuru Hüsnü Bey'e uğrayarak İstanbul'da bulunan para ve eşyaların güvenliği için alınabilecek tedbirler görüşülmüştür. İsmail Besim, Eskişehir'e döndüğünde yöneticiler ile herhangi bir işgal sürecinde yardımların nasıl aksamadan devam ettirilebileceğini ve alınabilecek tedbirleri görüşmüştür.³³³ Yaklaşan işgal tehlikesine karşı yardım kampanyaları başlatılmış ve 29 Aralık 1919'da Seyitgazi Kazasında bulundan vatansever kişiler 15.000 kuruş yardım göndermiştir.³³⁴ Daha sonra Eskişehir'in merkezinde bulunan ahalden 1.777 kuruş yardım toplanmıştır.³³⁵ Ardından 7 Ocak 1920 senesinde Eskişehir Sancağı Mekteb-i Sultani Müdüriyeti muallimleri toplam 1.500 kuruş yardımda bulunmuştur. Muallimlerin gönderdiği yardımlar şu şekildedir:

Kuruş-Para	Memur İsmi
100	Mekteb-i sultânî Müdüri Halil İbrahim Bey
80	Mekteb-i sultânî Kâtibi Tevfik Efendi
80	Mekteb-i sultânî Memuru İsmail Hakkı Efendi
75	Mekteb-i sultânî ulûm-ı dîniye muallimi Ömer Lütfi Efendi
100	Mekteb-i sultânî ulûm-ı riyâziye muallimi Abdülkadir Efendi
100	Mekteb-i sultânî ulûm-ı tıbbiye muallimi Osman Tevfik Efendi
50	Mekteb-i sultânî Türkçe muallimi Bekir Sıtkı Efendi
50	Mekteb-i sultânî Almanca muallimi Ziya Efendi
60	Mekteb-i sultânî resim muallimi Abdülkerim Efendi
60	Mekteb-i sultânî kısım-ı ibtidâî başmuallimi Tahsin İrfan Efendi
75	Mekteb-i sultânî kısım-ı ibtidâî muallimi Dâniş Efendi
60	Mekteb-i sultânî kısım-ı ibtidâî muallimi Hüseyin Efendi
100	Mekteb-i sultânî kısım-ı ibtidâî muallimi Ahmet Efendi
60	Mekteb-i sultânî kısım-ı ibtidâî muallimi Süleyman Efendi

³³³ KA, 157/367

³³⁴ KA, 613/7

³³⁵ Semih Çınar (2019). "İzmir'in İşgali Üzerine Mülteci Durumuna Düşen Türklere Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aracılığı ile Yapılan Nakdi Yardımlar". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, ÇTTAD, XIX/Özel Sayı s. 254.

100	Mekteb-i sultânî Fransızca muallim vekili Beşir Fuat Efendi
-----	---

Kaynak: KA, 850/27

15 Ocak 1920’de, Eskişehir’de bulunan Cunudiye Mahallesi sakinleri 4.190 kuruş, 27 Kanun-i Sani ayında ise Sivrihisar’da bulunan 2. Alay 2. Tabur askerleri ise 800 kuruş yardım göndermiştir.³³⁶

EHAC Şubesi kuruluşundan Millî Mücadele’nin başına kadar çok büyük çabalar sarf etmiştir. Nitekim bu çabalar içerisinde Çanakkale Savaşı sürecinde ve I. Dünya Savaşı’nın bitiminden sonra yaşanabilecek işgal girişimlerine karşı Eskişehir’e yapılan sevkiyatlar çok önemli yer tutmuştur. Bu sevkiyatlar EHAC Şubesi deposunda bolluk yaşanmasını sağlamış, Anadolu’ya yapılacak olan yardımların önünü açmıştır. 1920 senesinin başında Anadolu’da Nazilli, Alaşehir, Aksaray ve Trabzon’da sağlık heyetleri görevli olarak faaliyetlerini devam ettiriyordu. Bu heyetlere yenilerinin eklenmesiyle EHAC Şubesi depoladığı gıda, eşya, tıbbi malzemeler ve nakit parayı bekletmeden Ankara üzerinden heyetlere ulaştırmıştır. Yapılan sevkiyatın çoğu EHAC Şubesi deposundan gönderilen 1.000 kg pamuk, 22 hasta nakil aracı, 12.000 metre bez, 15.000 metre kumaş, 23.000 avcı yeleği, 40.000 çiftten fazla çorap ve çeşitli giysi, çamaşır, yorgan ve tıbbi malzemeler olmuştur.³³⁷ İzmir’de bulunan halka ise 777 lira yardım gönderilmiştir.³³⁸

16 Mart 1920 senesinde İstanbul’un işgal edilmesiyle beraber OHAC Merkezi’nin yöneticileri Eskişehir’e hareket etmiş ve bir süre faaliyetlerini burada sürdürmüşlerdir. Eskişehir’e gelen OHAC Şubesi Genel Sekreteri Dr. Adnan Adıvar Bey ve EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim Bey Eskişehir’in cephelere olan yakınlığı münasebetiyle burada yardım ünitesi oluşturmuştur.³³⁹ 23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılmasıyla Eskişehir’den ayrılan Dr. Adnan Bey Ankara’ya geldikten sonra, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekaleti’ne getirilmiştir. Eskişehir’de kurulan yardım ünitesi ise Ankara ile iletişim içerisinde kalıp yardım faaliyetlerine İsmail Besim Bey önderliğinde devam etmiştir.³⁴⁰

³³⁶ Semih Çınar, age. s. 255.

³³⁷ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age. s. 359-366.

³³⁸ KA, 313/177

³³⁹ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age. s. 359.

³⁴⁰ Nuray Ödezmier (2012). “Millî Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 12, S. 2, s. 85.

1.1. Eskişehir'in İşgal Günlerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hastanesi

Yunan güçlerinin 22 Haziran 1920 senesinde Balıkesir ve Akhisar'ı işgal etmesiyle³⁴¹ bölgede bulunan Akhisar İmdat Heyeti faaliyetlerini sonlandırıp, tıbbi malzeme ve önemli eşyaları yanına alamadan Bursa'ya gitmiştir. Fakat saldırıların bu bölgeye de sıçraması an meselesi olduğu için heyet kısa süre içerisinde Eskişehir'e geçmiştir.³⁴² Böylece I. Dünya Savaşı yıllarında çok önemli bir yeri olan EHAC Hastanesi, EHAC Şubesi deposundan alınan gerekli malzemeler ile 15 Temmuz 1920'de tekrar kurulmuştur.³⁴³ Faaliyetlerine hemen başlayan hastane hem savaşta yaralanan askerleri tedavi etmiş, hem de hastaların tedavi ihtiyaçları doğrultusunda göz, boğaz ve kulak şubelerini açmıştır.³⁴⁴ Eskişehir İstasyonu ise bu süreçte çayhaneye dönüştürülerek, gelen hastalara dinlenmesinin yanında yiyecek ve içecek temin etmiştir.³⁴⁵

Yeniden teşkilatlanan EHAC Hastanesi'ne Eylül 1920 senesinde ağır ve hafif yaralı birçok hasta gelmeye başlamıştır. Gelen hastalardan bazıları hakkında bilgiler şu şekildedir:

- 1) Eskişehirli Pehlivan Müfrezesinden Yusuf oğlu Mehmet Efendi frengi yarası teşhisiyle 3 Eylül 1920'de EHAC Hastanesi'nin 2 numaralı koğuşuna sevki yapılmış ve aynı gün içinde ayakta tedavi edilip taburcu edilmiştir.³⁴⁶
- 2) Demirci Muharebelerinde sağ göğsünden kurşun ile yaralanan İbrahim oğlu İsmail 3 Eylül 1920'de EHAC Hastanesi'nin 3 numaralı koğuşuna sevk edilmiş, tedavisi bittikten sonra taburcu edilmiştir.³⁴⁷
- 3) Çorumlu Hasan oğlu Hasan Meriç bölgesinde yaralanıp Simav hastanesine götürülmüş daha sonra at arabası ile Uşak'a getirilmiştir. Oradan Afyonkarahisar'a götürülüp pansuman yaptırılmış daha sonra 3 Eylül 1920'de EHAC Hastanesi'nin 1 numaralı koğuşuna sevk edilmiştir. Hasan oğlu Hasan'ın cilt üzerinde bazı yaralanmalarının yanında göğsünün üzerinde yaklaşık 8 santimlik bir kurşun yarası mevcuttur. Hasta iyi olduktan sonra taburcu edilmiştir.³⁴⁸
- 4) Recep Bey Müfrezesinden Ali oğlu Mehmet, Demirci Muharebelerinde sol kolundan kurşun ile yaralanmış ardından Simav Hastanesi'nde altı günlük tedavi görmüştür.

³⁴¹ Nebahat Oran Arslan (2004). "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çalışmalarından Bazı Kesitler", *Atatürk Dergisi*, C. 4, S. 2, s. 228.

³⁴² Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 373.

³⁴³ Mesut Çapa, age, s. 104.

³⁴⁴ İsmail Hacifettahoğlu, age, 16.

³⁴⁵ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age, s. 374.

³⁴⁶ KA, 1077/14

³⁴⁷ KA, 1077/15

³⁴⁸ KA, 1077/16

Ardından öküzün çektiği bir araba ile Kütahya'ya 2 Eylül 1920'de ise EHAC Hastanesi'nin 1 numaralı koğuşuna sevk edilmiştir.³⁴⁹

- 5) Sarı Mehmet Müfrezesinden Adapazarlı Salim oğlu İbrahim boğazına mermi isabet etmesi sonucu Simav Hastanesine götürülmüştür. Burada 8 gün tedavi edildikten sonra, Kütahya'ya sevk edilmiş ve burada da üç gün tedavi görmüştür. 2 Eylül 1920'de ise EHAC Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Yaraları iyileştikten sonra taburcu edilmiştir.³⁵⁰
- 6) Recep Bey Müfrezesinden Eskişehirli İbrahim oğlu Mehmet Çavuş Demirci Muharebelerinde topuğuna isabet eden merminin tabanından çıkması sonucu yaralanarak Simav Hastanesi'ne götürülmüş ve yedi gün boyunca tedavi edilmiştir. Buradan at arabası ile Kütahya'ya oradan da Eylül 1920'de zarfında EHAC Hastanesi'nin 7 numaralı koğuşuna sevk edilmiştir.³⁵¹
- 7) Ordu 11. Sahra Topçu 2. Tabur 4. Bölük askeri olan Bayburtlu Mehmet Şükrü Efendi Eylül 1920 zarfında EHAC Hastanesi'ne getirilip 9 numaralı koğuşta bulunan 24 numaralı yatağa sek edilmiştir.³⁵²

Dr. Adnan Adıvar'ın Ankara'ya gidip TBMM tarafından Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti Nazırı olarak atanması, OHAC Merkezi'nin kapanmamasına rağmen Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ankara'da teşkilatlanmasına zemin hazırlamıştır. Bu süre zarfında İsmail Besim Bey, Eskişehir'de kurulan yardım ünitesi ile ilgilenmiş ve yardım faaliyetlerine devam etmiştir. Kasım 1920 senesine gelindiğinde Dr. Adnan Adıvar, EHAC Şubesi Murahhası İsmail Besim'i, Esat Paşa'yı ve Ömer Lütfü Bey'i Ankara'ya çağırmıştır. Yapılan istişareler sonucu Hilal-i Ahmer Cemiyeti Ankara Temsilciliği kurulmuş ve Anadolu'da bulunan bütün cemiyetler buraya bağlanmıştır.³⁵³ Bu süreçten sonra EHAC Şubesi faaliyetlerini daha çok hastane hizmeti olarak gerçekleştirmiş fakat depoda kalan eşya ve malzemeyi ihtiyaç duyulan bölgelere göndermekten geri durmamıştır.

Batı Cephesi'nde 1921'in ilk çeyreğinde Yunanlılar Çerkez Ethem'in kardeşleri olan Reşit ve Tevfik'in bölgede başlattığı isyanı da fırsat bilip, Bursa üzerinden Eskişehir'e ulaşıp demiryollarını kontrol altına almak ve çevre bölgeleri işgal etmek için harekete geçmiştir.³⁵⁴ Bölgedeki işgalci faaliyetlerin farkında olan EHAC Şubesi, 30 Mayıs 1921'de sıhhiye heyetlerinin durumu ile alakalı olarak Ankara'da yeniden teşkilatlanmaya çalışan Hilal-i Ahmer

³⁴⁹ KA, 1077/17

³⁵⁰ KA, 1077/18

³⁵¹ KA, 1077/20

³⁵² KA, 1077/1

³⁵³ Seçil Kara Akgün & Murat Uluğtekin, age. s. 361.

³⁵⁴ Esra Sarıkoyuncu Değerli (2005). Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938). (Doktora Tezi). T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 109.

Cemiyeti ile yazışmalara başlamıştır. İlk etapta EHAC Hastanesi personeli hakkında durum raporu verilmiş daha sonra şubeye gelen yazılarda hastanede çalışan personellere ne kadar maaş ödenmesi gerektiğinden söz edilmiştir.

- 1) Yedinci Adana Sıhhiye Yardım Heyeti'nde çalışan doktor ve memurlar Mayıs 1921 itibariyle diğer heyetlerden daha fazla maaş ve yardım alacaktır.
- 2) Bundan sonra bütün yardım heyetleri merkez tarafından belirlenmiş maaş cetveline göre hareket edecektir.
- 3) Hilal-i Ahmet Cemiyeti Doktorları hiçbir şekilde kimseden muayene ve tedavi ücreti almayacaktır. Cemiyetin kuruluş gayesi için bu çok önemlidir. Yapılacak sıkı teftişler sonucu herhangi bir maddi amaç güden doktorlar tespit edilirse derhal görevlerinden uzaklaştırılacaktır.
- 4) Heyet Reisi 9.000 kuruş, Başhekim 7.500 kuruş, Doktor 6.000 kuruş, Eczacı 2000-3000 kuruş, İdare Memuru 4.000 kuruş, Hastane İdare Memuru 2.500 kuruş, Hastabakıcı 1.500-2.000 kuruş, Aşçı 2.000 kuruş, Aşçı Yamağı 1.000 kuruş, Hizmetli 1.000 kuruş ücret alacaktır.
- 5) Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nden yardım almayan doktorlar 3.000 kuruş, Eczacı Kalfaları 2.000 kuruş, Hizmetliler 1.500 kuruş yardım ücreti alacaktır.
- 6) Diplomasız olup Eczacı Kalfalığı vazifesini yapacak kişiler 2.000 kuruş, diploması olan Eczacılar ise 3.000 kuruş alacaktır.
- 7) Hastabakıcılardan diplomalı olanlar 2.000 kuruş diğerleri 1.500 kuruşla istihdam edilecek ve Heyet Reisleri, Hastabakıcıları tecrübelendikten sonra maaşlarına 500 kuruş zam yapacaktır.³⁵⁵

Yapılan maaş düzenlemeleriyle beraber TBMM Müdafaa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesi ile Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti Murahhaslığı arasındaki yazışmada EHAC Hastanesi'nde bulunan yüz yatağa ilave elli yatak daha talep edilmiştir. Böylece EHAC Hastanesi'nin yüz yataktan oluşan kapasitesine işgal sebebiyle bir aya mahsus olmak üzere elli yatak daha verilmesi kararlaştırılmıştır. Hastanenin eksik olan malzemeleri de Haziran 1921'de temin edilmeye başlanmıştır.³⁵⁶ Ardından EHAC Hastanesi aynı süre zarfında Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdür-i Umumiyesi ile hastanenin ışıklandırılması ile ilgili görüşmelere

³⁵⁵KA, 528/105

³⁵⁶KA, 4/3

başlamıştır. Alınan karar neticesinde 1.520 kuruş harcanarak ışıklandırma yapılması kararlaştırılmış ve ödenen bu tutarın %30'u Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne geri ödenmiştir.³⁵⁷

Daha önceki dönemlerde EHAC Şubesi bünyesinde çalışan personellerle beraber EHAC Hastanesi'ne Temmuz 1921'in sonuna kadar yeni personeller temin edilmiştir. Çalışan kişilerin maaşları, doğum tarihleri, hastanede işe başlama tarihleri, görevleri ve memleketleri ise şu şekildedir:

Görevi	İsim	Memleketi	Doğum	Hastaneye Giriş Tarihi	Maaş
Başhekim	Ali Cemal Bey oğlu Doktor Şemseddin Bey	İstanbul	1891	27 Temmuz 1919	7.500
Doktor	Hüseyin oğlu Doktor Cemal Bey	İzmir	1890	11 Nisan 1921	6.000
Operatör Cerrah	İbrahim oğlu Murat Bey		1886	25 Haziran 1921	4.000
Operatör Cerrah	Mehmet Esat Efendi oğlu Cemil Bey	İstanbul	1894	16 Haziran 1921	6.000
Eczacı	Hafız Mehmet oğlu Refik Bey	İstanbul	1889	31 Haziran 1921	3.000
İdare Memuru	Mehmet oğlu Abdurrahman Efendi	İzmir	1893	2 Şubat 1921	2.500
Hastabakıcı	Cemal oğlu Muzaffer	İstanbul	1901	23 Temmuz 1919	2.000
Hastabakıcı	Ahmet oğlu Ali Kemal Bey	İzmir	1884	1 Temmuz 1920	2.000
Hastabakıcı	İsmail oğlu Abdurrahman Galip Efendi	Erzincan	1878	13 Ağustos 1917	2.000
Katip	Ahmet oğlu Hasan Tahsin Efendi	Kütahya Tavşanlı	1889	22 Haziran 1921	1.500
Aşçı Yardımcısı	Osman oğlu Ahmet	Manisa	1884	25 Temmuz 1920	1.250
Hizmetli	Ali oğlu Sabri	Erzincan	1901	Temmuz 1920	1.000
Hizmetli	Mehmet oğlu Süleyman	Kütahya	1892	25 Temmuz 1920	1.000

³⁵⁷KA, 528/106

Hizmetli	Pehlivanoğullarından Durmuş oğlu Mestan Efendi	Eskişehir	1900	4 Temmuz 1921	
Hizmetli	Mehmet oğlu Süleyman Ağa	İzmir	1866	Şubat 1921	1.000
Hastane Berberi	Halil oğlu Hasan Efendi	Eskişehir	1884	Temmuz 1920	0.500

Kaynak: (KA, 528/108.1)

Eskişehir'in Yunanlılar tarafından işgali esnasında kurtuluş mücadelesinin önemli isimlerinden Halide Edip Adıvar EHAC Hastanesi'nde bizzat hastabakıcı olarak görev almıştır. Halide Edip Adıvar buradaki görevi esnasında EHAC Hastanesi ile ilgili şu bilgileri kaydetmiştir: “2 Haziran 1921’de bir hastabakıcı üniformasıyla Eskişehir istasyonundan Hilâl-i Ahmer hastanesine yürüdüm. Hastanenin başhekimi Dr. Şemsettin eski bir tanıdıktı. İnönü savaşların da yaralanan ortak dostlarımız olduğunu söyledi. Zavallı, bir zaman, iki hastabakıcıya kalmıştı” der. Halide Edip 30 kişilik bir koğuşa bakıyordu. Hastaneye, daha sonra, yeni birçok hastabakıcı kadın alınmıştı; Halide Edip’in ifadesiyle, “Hepsi genç, güçlü-kuvvetliydi, ama tecrübeleri yoktu”.³⁵⁸ Ayrıca Halide Edip Adıvar EHAC Hastanesi Doktorlarından Cemil Bey’e özellikle dikkat çekmiş ve onun için şu sözleri sarf etmiştir: “Doktorlar arasında dikkatimi çeken Operatör Cemil Bey’dir. İnsanı hayrete düşüren bir adamdı. Bir günde 83 kol, bacak kestiğini bilirim. Bununla birlikte, bir ana gibi hastalara hitap ederdi. Âdeta bir evliyayı hatırlatırdı”.³⁵⁹

Belgelere de yansıdığı kadarıyla EHAC Hastanesi’ne Temmuz 1921 zarfında çok fazla yaralı sevk edilmiştir. Burada hastaneye nakledilen bazı hastaların isimlerini ve ne durumda olduklarını zikretmek yerinde olacaktır.

- 1) Tirebolulu Hüseyin oğlu Hasan yaralarından dolayı 17 Temmuz 1921 tarihinde EHAC Hastanesine sevk edilmiştir.³⁶⁰
- 2) Konyalı Hacı Mehmet oğlu Yahya yaralarından dolayı 17 Temmuz 1921 tarihinde EHAC Hastanesine sevk edilmiştir.³⁶¹
- 3) İstanbullu Mülazım-ı Evvel Ferit Efendi oğlu İbrahim Efendi vücudunun bazı noktalarına şarapnel isabet etmesi sonucu 16 Temmuz 1921 tarihinde EHAC Hastanesi’nin 7 numaralı koğuşuna sevk edilmiştir. Tedavi süreci zarfında 1 ceket, 1

³⁵⁸ Mesut Çapa (2010). *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*. Türk Kızılayı Derneği Yayınları, s. 104.

³⁵⁹ Mesut Çapa, age. s. 104.

³⁶⁰ KA, 1114/1

³⁶¹ KA, 1114/1.2

pantolon, 1 çorap, 1 entari, 1 yemeni, 1 kabalak,³⁶² 1 kayış, 1 fanila don, 1 kuşak hastaneye emanet bırakılmıştır.³⁶³

- 4) Mustafa oğlu Ali vücudunun bazı noktalarından kurşun yarası aldığı için 16 Temmuz 1921 tarihinde EHAC Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Tedavi süresi zarfında 1 pantolon, 1 kaput, 1 ceket, 1 gömlek, 1 yemeni, 1 kayış hastaneye emanet bırakılmıştır.³⁶⁴
- 5) Kastamonulu Mehmet oğlu Hüseyin 16 Temmuz 1921 tarihinde EHAC Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Tedavi süresi zarfında 1 entari, 1 ceket, 1 kabalak, 1 kağıt, 1 pantolon, 1 gömlek, 1 don, 1 çanta hastaneye emanet bırakılmıştır.³⁶⁵
- 6) Taşköprülü Ahmet oğlu Mehmet 16/17 Temmuz 1921 tarihinde tedavi için EHAC Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Tedavi süresi zarfında 1 kabalak, 1 don, 1 pantolon, 1 ceket, 1 kayış, 1 sandal, 1 dolak,³⁶⁶ 1 postal, 1 entari, 1 gömlek hastaneye emanet bırakılmıştır.³⁶⁷
- 7) Mustafa Sabri Efendi oğlu İbrahim 16 Temmuz 1921 tarihinde tedavisi için EHAC Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Tedavi süresi zarfında 1 kayış, 1 kaput, 1 ceket, 1 pantolon, 1 çorap, 1 entari, 1 kabalak, 1 gömlek hastaneye emanet bırakılmıştır.³⁶⁸
- 8) Urfalı Yusuf oğlu İbrahim 16/17 Temmuz 1921 tarihinde tedavisi için EHAC Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Tedavi süresi zarfında 1 pantolon, 1 döşek, 1 gömlek, 1 ceket, 1 pamuklu, 1 çarlık hastaneye emanet bırakılmıştır.³⁶⁹
- 9) Ahmet oğlu Ramazan vücudunun belli başlı noktalarında derin olmayan yaraları olması sebebiyle 22 Temmuz 1921 tarihinde EHAC Hastanesi'ne sevk edilmiştir.³⁷⁰
- 10) 23. firka, 68/3. alay, 11. bölükten Mehmet Oğlu Muhsin 22 Temmuz 1921 tarihinde EHAC Hastanesi'ne sevk edilmiştir.³⁷¹

Temmuz 1920 tarihinden Temmuz 1921 tarihine kadar EHAC Hastanesi'ne 1140 hasta sevk edilmiştir. Bu hastalardan 531'i taburcu edilmiş olup 91'i vefat etmiştir. Ayrıca 518 hasta da diğer bölgelerde bulunan hastanelere sevk edilmiştir.³⁷²

³⁶² Kabalak, I. Dünya Savaşı Sürecinde Osmanlı ordu mensuplarının kullandığı bir tür başlık.

³⁶³ KA, 1114/1.5

³⁶⁴ KA, 1114/1.6

³⁶⁵ KA, 1114/1.8

³⁶⁶ Dolak, ayak bileğinden diz kapağına kadar sarılan kumaş ya da deri parçasıdır.

³⁶⁷ KA, 1114/1.9

³⁶⁸ KA, 1114/1.10

³⁶⁹ KA, 1114/1.11

³⁷⁰ KA, 1117/1

³⁷¹ KA, 1117/1.12

³⁷² İsmail Hacıfettahoğlu, age, s. 126.

Eskişehir-Kütahya Muharebeleri kaybedilmiş, Yunanlılar Eskişehir’i işgale başlamıştır. Halide Edip Adıvar ise bu işgalin sonucu Eskişehir’in tahliyesini şöyle anlatmaktadır: “*Sokaklarda hayat kaynaşıyordu. Erlerden başka öküz arabaları eşyalarla dolu, üzerlerinde, gözleri korku içinde oturtulmuş çocuklar... Bir insan seli akıp gidiyor... Eskişehir’den çekilmek komutu artık verilmişti... Hava saldırısından yaralanan on iki kişiyi getirdiler. Ben hastaneye koştum. Bunların birkaçı çocuktu. Acıdan bağıryorlardı. Has tanede trene konulacak olanların hepsini hazırladık,*”³⁷³

Bu süre zarfında EHAC Hastanesi de Yunanlıların işgaline maruz kalmıştır. Yardım faaliyetlerinin aksamaması için hemen Mekteb-i Sultani binası hastane haline getirilerek faaliyetler burada devam ettirilmeye çalışılmıştır.³⁷⁴ Fakat EHAC Hastane heyeti işgal sebebiyle faaliyetlerini yerine getirememeye başlamıştır. Heyetin bir kısmı Ankara’ya taşınmış,³⁷⁵ bir kısmı da Ağustos 1921 zarfında Kırşehir’e sevk edilerek burada faaliyetlerine devam etmiştir.³⁷⁶ Arşiv belgelerinde göre EHAC Hastane Heyeti’nin tamamı 19 Eylül 1921’de Polatlı’ya tahliye edilmiştir. Heyet beraberinde 14 hafif ve 4 ağır yaralı askeri de getirmiştir.³⁷⁷

EHAC Hastanesi’nin tahliyesi Ağustos-Eylül 1921 tarihleri arasında gerçekleşmesinin ardından Yunan Askeri Misyonu’ndan General Koutsis 18 Ekim 1921’de OHAC’a gönderdiği raporda: Eskişehir’in Yunanlılar tarafından işgal edildiği için EHAC Hastanesi çalışanlarının bölgedeki Türk askerlerini takip ettiğini bildirmiştir. Bu sebeple EHAC Hastanesi’nde çalışan bütün heyetin değişmiş olduğundan ve yerine başka personellerin geldiğinden bahsetmiştir.³⁷⁸ Anlaşılan Eskişehir’in işgalinden yaklaşık 2 ay sonra EHAC Hastanesi yeniden teşkilatlanmıştır. Bu süreç cemiyeti oldukça zorlarsa da Eskişehir’in işgalinden Kasım 1921’e kadar geçen zamanda 302 hasta ve yaralı EHAC Hastanesi’nde tedavi edilmiştir. Bu hizmetleri sağlayan kişiler arasında birkaç doktordan başka, bir kâtip, yedi hastabakıcı, üç çamaşırcı ve bir tamirci olup aşçı ihtiyacının giderilmesi için ise hafif yaralı olan kişiler maaş karşılığında görevlendirilmiştir. Cemiyeti zorlayan sebepler arasında sadece işgal değil mali bozukluklar da mevcuttur. Merkezden gönderilen 17.500 kuruşluk yardım bu problemi biraz çözsede kışın oldukça çetin geçmesi EHAC Hastanesi’ni olumsuz etkilemiştir. Hükümet her ne kadar et,

³⁷³ Mesut Çapa, age, s. 105.

³⁷⁴ Murat Uluğtekin & M. Gül Uluğtekin, age, s. 136.

³⁷⁵Seçil Karal Akgün (2012), “Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılamayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 39 (Nisan), s. 124.

³⁷⁶ Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, age, s. 106.

³⁷⁷ KA 528/110

³⁷⁸ KA 528/125

çorba, sebze, ekmek ve çok az odun yardımı yapsa da hasta sayısı fazla olduğu için ambar sürekli boş kalmıştır.³⁷⁹

Ekim 1921 zarfında yeniden faaliyetlerine başlayan EHAC Hastanesi'ne Sertabib olarak Cemal Bey atanmıştır. Belgelerde Cemal Bey, eski Sertabibin idari olarak hastaneyi iyi yönetememesinden oldukça söz etmiştir. Özellikle hasta giriş ve çıkışlarındaki düzensizlik, hastane teçhizatının çok hor kullanılması ve malzeme temini noktasında ihmallerin olduğu, Cemal Bey tarafından Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'ne rapor olarak bildirilmiştir. Ayrıca hastanenin kış aylarında hastalara gereken hizmeti verememesi ve yeni yönetime bırakılmış olan bazı borçların bulunması Cemal Bey'i oldukça zorlamıştır. Fakat Eskişehir'in işgali ve bahsettiğimiz diğer olumsuzluklara rağmen Cemal Bey kırık dökük olarak teslim aldığı hastaneyi hızlı bir şekilde hizmete hazır hale getirmiştir. Bu süreçte Eskişehir halkı soba, mangal, yatak, karyola, yorgan, çamaşır gibi ellerinden gelen bütün çabayı hastaneden esirgememiş, şiddetli kış karşısında muhtaç durumda olanlara yardım etmiştir. Cemal Bey'in raporunun devamında hastanede kullanılan ilaçların önemli bir kısmının Yunan Hükümeti tarafından temin edildiği ve eksik olan ilaçların ise Eskişehir dışındaki eczanelerden alınmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Bütün bu faaliyetlerin sonucu olarak Ekim 1921 zarfında EHAC Hastanesi'nde toplam 150 hastaya hizmet edilmiştir. Bu hasta mevcudunun 40 kadarı sivil oluşurken geri kalan 110 kişi ise askeri personellerden oluşmuştur. EHAC Hastanesi'ne hizmet alanı yaratmak için ise durumu iyi olan 30 hasta hem tedavi edilmiş hem de hastanede istihdam edilmiştir.³⁸⁰

2. Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Şubeleşme Çalışmaları ve Cumhuriyetin İlanına Kadar Olan Faaliyetleri

2.1. Çifteler Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi

Arşiv belgelerinde Çifteler Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin ne zaman açıldığına dair bir belge bulunmasa da 25 Ekim 1922 tarihinde EHAC Şubesi, Çifteler Belediyesi'yle beraber bu şubenin açılmasını talep etmiştir.³⁸¹

³⁷⁹ KA 528/126

³⁸⁰ KA 528/137

³⁸¹ KA 270/188

2.2. Mihalicık Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi

Arşiv belgelerinde Mihalicık Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi ile ilgili bilgilere ilk olarak 1 Mayıs 1923'te AHAC³⁸² ile olan yazışmada rastlanmaktadır.³⁸³ Şubenin açıldığına dair ilk kanıt ise , Mihalicık Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin, 5 Haziran 1923 tarihinde AHAC Merkezi'ne gönderdiği yazıda yer alan Şube reisi ibaresinin altında Hasan Bey'in imzası ve isminin bulunması olmuştur.³⁸⁴ Ayrıca bu Şubenin Ağustos 1923'te Mihalicık ve çevresinde bulunan kazalarda sıtma hastalığı olduğu için kinin talep ettiği de görülmüştür.³⁸⁵

2.3. Seyitgazi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi

17 Mayıs 1923 tarihinde Seyitgazi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin EHAC Şubesi tarafından açılması talep edilmiştir.³⁸⁶ 29 Ekim 1923'te ise Seyitgazi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'nin açıldığını kanıtlayan bir yazışma gerçekleşmiştir.³⁸⁷ Bu yazışmada EHAC Şubesi, muhasebe nizamnamesinin 8. maddesine uymayan ve mali raporlarını göndermeye Seyitgazi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'ni nazik bir Şekilde uyarımıŐtır. Bu uyarıda EHAC Şubesi, işgal altında büyük sıkıntılar çekmiş bir memleket için her kuruşun değerini anlatımıŐtır. Bunun zerine Seyitgazi Şubesi gönderdiği raporda gelirlerin 8.070 kuruş giderlerin ise 7.112 kuruş olduğunu EHAC Şubesi'ne bildirmiştir.³⁸⁸

2.4. Sivrihisar Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi

Sivrihisar Şubesi ile ilgili belgeye ilk olarak 25 Haziran 1921 tarihinde rastlanmaktadır. Bu belgeye göre Sivrihisar Kaymakamı Hüsnü Bey ve Sivrihisar halkı karşılıksız olarak EHAC Şubesi'ne 100.000 kuruş bađıŐlamıŐtır. Ardından Sivrihisar Hilal-i Ahmer Cemiyeti Reisi Niyazi Bey bu durumdan dolayı vatansever herkese teşekkür etmiştir.³⁸⁹ Eskişehir'in işgali dolayısıyla faaliyetlerine ara vermek durumunda kalan Sivrihisar Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi daha sonra 11 Ekim 1923 tarihinde tekrar açılmıştır.³⁹⁰

³⁸² Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti, bundan sonra metinde AHAC kısaltmasıyla verilecektir.

³⁸³ KA 158/201

³⁸⁴ KA 158/200

³⁸⁵ KA 158/198

³⁸⁶ KA 1236/79

³⁸⁷ 1279/15

³⁸⁸ 1279/15.1

³⁸⁹ 159/249

³⁹⁰ 1279/8

3. EHAC Şubesi'nin Cumhuriyet'in İlanına Kadar Olan Faaliyetleri

Eskişehir'in işgalinin ardından Müdafaa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Dairesi, Yunan ordusunun Eskişehir'e kadar olan mahallerde yaptığı tahribata³⁹¹ karşı yapılacak yardımları AHAC Merkezi ile görüşmeye başlamıştır.³⁹² Yapılan görüşmeler sonrası ilk etapta EHAC Şubesi aracılığıyla Mihaliççık, Haymana ve Sivrihisar'da köyleri yakılan ihtiyaç sahiplerine 29 Kasım 1921'de yardım gönderilmiştir. Bu yardımlar 30.000 kg buğday, 10.000 kg tuz, 8.500 adet don, 7.500 adet fanila, 8.000 metre bez, 500 adet tire³⁹³ makara, 5.000 çift çorap, 50 adet etek, 50 adet ceket olarak yapılmıştır.³⁹⁴ Yapılan yardımlar bölgelere ilaç gibi gelse de tahribatın yaralarını sarmak kolay olmamıştır. Tekrar ihtiyaçların artması üzerine Aralık 1921'de Mihaliççık'a 15.000 kilo buğday götürülmesi kararlaştırılmış fakat Eskişehir'de bulunan diğer bölgelerin de erzak talep etmesi durumu değiştirmiştir.³⁹⁵ İlk etapta 15.000 kg gönderilmesi planlanan buğday 20.000 kg seviyesine çıkarılmıştır. Mihaliççık'a 5.000 kg, Sivrihisar'a 7.000 kg geriye kalan 8.000 kg buğday ise Eskişehir sınırları içerisinde bulunan diğer bölgelere EHAC Şubesi personeli Eczacı Salih Bey'in başında bulunduğu bir heyet tarafından götürülmüştür.³⁹⁶ Ayrıca bölgede bulunan ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmak için 5.000 kg tuz Sivrihisar'ın Biçer Mahallesi'nde bulunan tren istasyonundan dağıtılmak üzere gönderilmiştir.³⁹⁷

15 Nisan 1922 tarihine gelindiğinde EHAC Şubesi idari heyetinde görevli İbrahim Bey, AHAC Merkezi'ne gönderdiği bir yazıda, Pozantı'dan 10.000 kg buğday satın alınması için para talep etmiştir.³⁹⁸ Aynı süreç içerisinde Seyitgazi Kazasına bağlı olan Arapören Köyü'nde Yunanlıların tahribatı sebebiyle halk çok fazla muhtaç duruma düşmüştür. EHAC Şubesi ise bu bölgeye daha önce yardımda bulunmasına rağmen halkın daha fazla yardıma ihtiyaç duyduğu merkeze bildirilmiştir.³⁹⁹

³⁹¹ Eskişehir'in işgali esnasında yapılan tahribatla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Yakut, *Modern Eskişehir'in Doğuşu (1923-1938)*, Kebikeç yay., Aralık 2015, s. 26.

³⁹² KA 252/75

³⁹³ Tire: Pamuktan oluşan ve dikişte kullanılan iptir.

³⁹⁴ KA 252/94

³⁹⁵ KA 252/96.1

³⁹⁶ KA 252/97

³⁹⁷ KA 252/106

³⁹⁸ KA 252/108

³⁹⁹ KA 252/123

EHAC Hastanesi'nde ise 28 Mayıs 1922 tarihinden 5 Temmuz 1922 tarihine kadar 275 hasta tedavi görmüştür.⁴⁰⁰ 14 Ocak 1923 tarihinden 24 Mart 1923 tarihine kadar ise 62 hasta tedavi görmüştür.⁴⁰¹ Hastanede tedavi gören hastaların bazıları hakkında bilgiler şu şekildedir:

1. Eskişehirli Hacı Murat oğlu Ömer daha önce geçirdiği sara hastalığı neticesinde 24 Ocak 1923 tarihinde EHAC Hastanesi'nin 1 numaralı koğuşuna getirilmiş⁴⁰² ve 22 gün süren tedavisi boyunca hasta ile Doktor Yakup Bey ilgilenmiştir.⁴⁰³ Hastanın ilk gün nabızı 120, nefes alış sayısı 50, ateşi ise 38 derece civarında ölçülmüştür. Hastanın en yüksek değerleri 140 nabız, 65 nefes alış sayısı ve 40 derece ateş olarak 7. günde ölçülmüştür. Hastanın taburcu olmadan önceki son değerleri ise 95 nabız, 35 nefes alış sayısı ve 36 derece ateş olarak ölçülüp rapora işlenmiştir.⁴⁰⁴
2. Eskişehir Hoşnudiye Mahallesinden Hacı Halil'in kızı Fatıma Hanım zararlı tütünler soluduğu için Mart 1923 zarfında EHAC Hastanesi'nin 3 numaralı koğuşuna getirilmiştir.⁴⁰⁵ Doktor Yakup Bey elinden geleni yapsa da Fatıma Hanım kısa bir süre sonra vefat etmiştir.⁴⁰⁶

EHAC Hastanesi, Eskişehir'in işgalinden önceki ve sonraki süreç içerisinde elinden gelen bütün gayreti göstermiştir. Kimi zaman malzeme ve ilaç eksikliğinden kimi zaman da personel yetersizliğinden çok fazla sıkıntılar çekmiştir. Mart 1923 tarihinde ise EHAC Hastanesi kapatılmıştır. Eskişehir'in işgalinden Mart 1923 tarihine kadar EHAC Hastanesi'nde tedavi görmüş hastaların bulunduğu tablo şu şekildedir:

	Giriş	Tedavi Olan	Vefat
Esir	1381	1232	122
Sivil	224	157	38
Toplam	1605	1389	160

Kaynak: *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Âhmer İcraat Raporları 1914-1928* (2013), (Haz. Murat Uluğtekin ve Melahat Gül Uluğtekin), Türk Kızılayı Derneği Yayınları, Ankara, s. 137.

EHAC Hastanesi kapatıldıktan sonra hastane hizmetleri daha çok Eskişehir Askeri Hastanesi tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu hastanede bulunan 50 kadar Yunan esire 3

⁴⁰⁰ KA 1191/1

⁴⁰¹ KA 1262/1

⁴⁰² KA 1262/1.1

⁴⁰³ KA 1262/1.2

⁴⁰⁴ KA 1262/1.3

⁴⁰⁵ KA 1262/3

⁴⁰⁶ KA 1262/3.1

Temmuz 1923'te EHAC Şubesi tarafından 100 adet tütün paketi, 50 adet sigara kâğıdı, 100 adet zarf ve 100 adet mektup kâğıdı gönderilmiştir.⁴⁰⁷

Aynı süre zarfında Yunan işgaline uğrayan mahallelerde ekilen tarlalarda kıtlık yüzünden verim alınamamıştır.⁴⁰⁸ Bu durum sonucunda özellikle Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar ahalisi olumsuz etkilenmiş ve çeşitli ot türlerini toplayıp yiyerek hayatlarını idame ettirmeye çalışmışlardır. Bu ahali arasında en zor durumda olanlar, EHAC Şubesi'nin imkanları doğrultusunda bölgeye yakın otellere yerleştirilmiştir. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti vekillerinden Ali Bey bu durumu bölgede bulunan EHAC Şubesi ve diğer şubelerden haber almış ve en az yedi vagon unun satın alınması gerektiğini öngörmüştür. Yapılan fiyat araştırmaları sonucu kıtlık yaşanan bölgelerde unun beher kilesi 350 kuruşa yükseldiği için unun İstanbul'dan alınması gerekmiştir.⁴⁰⁹ EHAC Murahhası Esat Bey'in de girişimleriyle 7 Temmuz 1923'te Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar bölgelerinde muhtaç durumda olan halk için yedi vagon un İstanbul'dan gönderilmek üzere yola çıkarılmıştır.⁴¹⁰ Temmuz ayı içerisinde gelen vagonlardan ikişer tanesi EHAC Şubesi'ne ve Kütahya Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi'ne kalan üç vagon ise Afyonkarahisar Hilal-i Ahmer Cemiyetine gönderilmiştir.⁴¹¹

Cemiyetin yardım faaliyetleri Eylül 1923'e gelindiğinde durmadan devam etmiştir. EHAC Şubesi Deposundan Adana'ya sıtma ile mücadele için gönderilmek üzere iki sandık toplam 50 kg kını sülfat memur Abdurrahman Efendi'ye emanet edilmiştir.⁴¹² Abdurrahman Efendi, Konya üzerinden geçerken 50 kiloluk kının sülfat paketlerinden bir kısmının aşındığını bildirmiştir. Bu aşınma sonucu geriye kalan 39 kg kadar kının sülfat başarılı bir şekilde Adana'ya götürülmüştür.⁴¹³

Milli Mücadele boyunca EHAC Şubesi'nin yaptığı yardımlar sadece Eskişehir ve bölgesi ile sınırlı kalmamıştır. İstanbul'dan mezun olup Ankara Hilal-i Ahmer Cemiyeti Merkezi'ne gelen doktorlar Anadolu'nun pek çok yerinde imdat heyetleri açmıştır. Bu heyetlere EHAC Deposu'nda bulunan 40.000 çift çorap, çeşitli giysi malzemeleri, 23.000 avcı yeleşti,

⁴⁰⁷ KA 69/65

⁴⁰⁸ Neslihan Can, Atatürk ve İnönü Dönemi Sosyal Yardım Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi (1923-1950), Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 172.

⁴⁰⁹ KA 1323/130

⁴¹⁰ KA 1323/56

⁴¹¹ KA 1323/80

⁴¹² KA 344/26

⁴¹³ KA 344/26.1

15.000 metre kumaş, 12.000 metre bez, 1.600 çift eldiven ve 20'den fazla nakil aracı teslim edilmiştir.⁴¹⁴

⁴¹⁴ Seçil Kara Akgün, Murat Uluğtekin, s. 365.

SONUÇ

Salgın hastalıklar, doğal afetler ve savaşlar gibi etkenler dünya üzerinde pek çok insanı etkilemiştir. Nitekim savaşların insan üzerindeki etkisi diğer durumlardan daha yıkıcı olmuştur. Bu durum karşısında tarihe iz bırakmış önemli şahıslar ve toplulukların, savaş meydanlarında yardıma muhtaç kimselere tedavi imkânı sağlamaya çalışsa da çabaları yetersiz kalmıştır. Bu bağlamda ilk büyük girişim, İsviçreli Henry Dunant öncülüğünde Kızılhaç Cemiyeti'nin resmi olarak 22 Ağustos 1864 tarihinde kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti bu cemiyete 5 Temmuz 1865'te üye olmuştur. Ardından 11 Haziran 1868'de Adullah Bey ve destekçileri sayesinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk adımı olan Asakir-i Berriye ve Bahriye Mecruhine Muavenet Cemiyeti kurulmuştur. Fakat gereken önemin verilmemesi sonucu kurulan bu cemiyet kısa sürede dağılmıştır. Balkanlarda meydana gelen isyanlar ve Osmanlı-Rus Savaşı dağılmış olan cemiyetin öneminin kavranmasında etkili olmuştur. Bunun sonucunda 14 Nisan 1877'de dağılan cemiyet, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti adıyla yeniden kurulmuştur. Özellikle Osmanlı-Rus Savaşı OHAC için çok önemli bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte cemiyet kendi kimliğini belirginleştirmeye başlamış olsa da 1897'de yaşanan Türk-Yunan Savaşı'na kadar faaliyetleri sınırlandırılmıştır. Savaş esnasında ise cemiyet vapurlar kiralayarak hem hastalara tedavi hizmeti sağlamış hem de yaralıları Selanik'ten İstanbul'a sevk etmiştir. Savaş sonrası ise cemiyet yeniden ilgisizliğe terk edilmiştir.

1911-1912 yıllarına gelindiğinde OHAC Anadolu'da yavaş yavaş şubeleşmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın en hararetli döneminde Anadolu'da teşkilatlanan bir diğer şube ise EHAC Şubesi olmuştur. 25 Şubat 1915 tarihinde kurulan cemiyetin başlangıçta bir depo ve çiftlik görevi görmesi için planlanmıştır. Böylece EHAC, OHAC'ın Anadolu'da bulunan şubelerine eşya ve malzeme, İstanbul'a ise et ve gıda gönderen bir merkez olarak faaliyetlerine başlamıştır. Fakat Eskişehir'de tren istasyonunun bulunması ve lojistik imkanların diğer bölgelere kıyasla daha iyi olması dolayısıyla EHAC daha teşkilatlı bir yapıya bürünmüştür.

Faaliyetlerine hemen başlayan EHAC Şubesi, bölgede sinemalar, tiyatrolar ve konserler organize ederek yardım toplamış özellikle muhacirlere bulaşan sıtma, kolera ve tifo gibi hastalıklarla mücadele etmiştir. Çanakkale Savaşı esnasında ise İstanbul'da bulunan önemli miktarda para ve malzemenin işgal tehlikesine karşı Eskişehir'e sevk edilmesinde görev almıştır. Bu sevkiyat depoda bulunan malzemelerin sayısını arttırmıştır. EHAC bu malzemeleri I. Dünya Savaşı boyunca ihtiyacı olan OHAC Şubelerine göndermiştir. Yaşanan bu süreçler EHAC Şubesi'nin önemini git gide arttırarak kendi içerisinde teşkilatlanmasına zemin

hazırlamıştır. Bu yapı içerisinde EHAC Ambarı, EHAC Porselen Şubesi, EHAC Ecza Şubesi, EHAC Hastanesi ve EHAC Hanımlar Şubesi yer almıştır.

İsmail Besim Bey'in Murahhaslığında büyük bir yapılanma içerisine giren EHAC Şubesi I. Dünya Savaşı boyunca Anadolu'ya ve İstanbul'a gönderilen yardımlarda en önemli merkez olmuştur. Haziran 1915 tarihinde İstanbul'a 5.751 kg kavurma, 865 çuvala istiflenmiş 60.680 kg dakik, 3.973 kg mercimek, 144 çuvala istiflenmiş 14.951 kg sabun, 210 çuvala istiflenmiş 23.195 kg pirinç, 10 çuvala istiflenmiş 1.117 kg kuru fasulye, 576 çuvala istiflenmiş 60.401 kg bulgur, 8 çuvala istiflenmiş 1.006 kg nohut, 12 çuvala istiflenmiş 1.371 kg fasulye, 564 çuvala istiflenmiş 60.463 kg buğday, 784 çuvala istiflenmiş 90.026 kg sert buğday trenlerle sevk edilmiştir. 1916, 1917, 1918 zarfında EHAC Şubesi İstanbul'a gönderilen yardımların tekrarlanmasıyla beraber Erzurum, Konya Ereğlisi, Sivas, Nazilli, Alaşehir, Aksaray ve Trabzon gibi bölgelere de büyük sevkiyatlar yapmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin merkezinde bulunan OHAC'ı da diğer kurumlarla beraber baskı altına almaya başlamıştır. Daha sonra İstanbul'un işgaliyle OHAC yöneticileri merkezi terk etmek zorunda kalmış ve EHAC Şubesi'ne hareket etmiştir. Ayrıca Ankara'da yeni bir merkez kurulana kadar cemiyet faaliyetlerine Eskişehir'den devam etmiştir.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde faaliyetlerine devam eden EHAC Şubesi, daha büyük organizasyonlara da girişmiştir. Milli Mücadele hareketi başlamadan önce Mısır ve Hindistan gibi ülkelerde bulunan Osmanlı esirlerine yardımlar toplanarak nakit para gönderilmiştir. Bununla birlikte Eskişehir'de bulunan esir ve mültecilerin de rahatlığının sağlanması için cemiyet personelleri fazla mesailer yapmıştır. Ayrıca esir ve mültecilere yiyecek, giyecek yardımlarının yanında evler kiralanarak barınma ihtiyaçları da karşılanmıştır. Bu yardımlar sayesinde Eskişehir'de 1920 tarihine kadar 9.000'den fazla mültecinin ihtiyaçları karşılanmıştır.

Yaklaşan işgal tehlikesinin farkında olan EHAC Şubesi, Türk Milli Mücadele hareketi başlamadan önce imkânları doğrultusunda hazırlıklara başlamıştır. Özellikle 1919 zarfı içerisinde yaşanan çekirge istilaları bazı olumsuzluklar meydana getirirse de cemiyet zirai üretimini 2.093.888 kg gibi önemli bir seviyede tutmayı başarmıştır. Maddi sıkıntıların yaşanmaması için tiyatrolar ve sinemalar organize edilmiş, yardımlar toplanmıştır. Bu faaliyetler istenilen düzeyde olmasa da 20.000 kuruşun üzerinde gelir elde edilmiştir.

Milli Mücadele hareketinin başlamasıyla birlikte EHAC Şubesi en önemli faaliyetlerini hastane hizmeti olarak yapmaya başlamıştır. 22 Haziran 1920 tarihinde Balıkesir ve Akhisar'ın işgal edilmesiyle Akhisar İmdat Heyeti Eskişehir'e gelmiş ve EHAC Hastanesi bünyesine katılmıştır. Gerekli olan tıbbi malzemelerin EHAC Deposu'ndan temini ile EHAC Hastanesi 15 Temmuz 1920 tarihinde göz, boğaz ve kulak bölümlerinin de açılmasıyla yoğun bir çalışma temposuna girmiştir. Temmuz 1920 tarihinden Temmuz 1921 tarihine kadar EHAC Hastanesi'ne 1.140 hasta sevk edilmiştir. Bu hastalardan 531'i taburcu edilmiş 91'i ise vefat etmiştir. Kalan 518 hasta ise başka bölgelerde bulunan hastanelere sevk edilmiştir.

Eskişehir'in işgaliyle EHAC Hastanesi faaliyetlerini tam anlamıyla yerine getirememeye başlamış ve büyük bir kısmı tahliye edilerek çeşitli bölgelere gönderilmiştir. Fakat Eskişehir'de kalmış bazı personellerle beraber hastane Kasım 1921 tarihinde tekrar teşkilatlanmayı başarmıştır. Eskişehir'in işgalinden Kasım 1921'e kadar olan süreçte ise EHAC Hastanesi'nde 302 hasta tedavi edilmiştir. Bu süreçte hem işgalin verdiği tahribat hem de kış şartlarının ağır oluşu cemiyeti oldukça zorlarsa da faaliyetlerini gerçekleştirmekten geri durmamıştır. Nitekim AHAC Merkezi'nden gönderilen 17.500 kuruşluk yardım ve çeşitli erzaklar da bu sürece olumlu yansımıştır.

Milli Mücadelenin sonlarına doğru gelindiğinde EHAC Şubesi'nin kazalarda da şubeleştiği görülmeye başlanmıştır. 1922-1923 zarfında Çifteler Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi, Mihalıççık Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi, Seyitgazi Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi ve Sivrihisar Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubesi açılmıştır. Bu şubelerle beraber EHAC Şubesi Cumhuriyet'in ilanına kadar hem işgalin yaralarını gidermeye çalışmış hem de Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yardımlar göndermeye devam etmiştir.

Sonuç olarak EHAC Şubesi stratejik değeri ile OHAC'ın hem deposu hem de nakil yollarındaki can damarıdır. Bunun yanında gerektiği zaman cemiyetin sığındığı bir yuva gerektiği zaman ise hastanesi ile yaraları saran bir merkez olarak görevini sürdürmüştür. Ayrıca EHAC Şubesi yaptığı çalışmalarla devletin yükünü de hafifleten en büyük yardım kuruluşlarından biri olmuştur.

KAYNAKÇA

101 Soru ve Cevapta Kızılay (1976). Türkiye Kızılay Genel Merkezi Yayınları.

Ada, H. (2004). *The First Ottoman Civil Society Organization in the Service of the Ottoman State: The Case of the Ottoman Red Crescent (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sabancı University, Social Sciences Institute.

Akgün, S. K., & Uluğtekin, M. (2020). *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Türk Kızılayı Yayınları, C. 1, Ankara.

Akgün, S. K., (2012). "Cumhuriyet Duyurulurken Geride Bırakılamayan Bir Kurum: Hilal-i Ahmer Cemiyeti". *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 39 (Nisan).

Akgün, S. K., & Uluğtekin, M. (2000). *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a I*. Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara.

Akgün, S. K., & Uluğtekin, M. (2001), *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*. Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara.

Akıncı, E. (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nda Finansmanı ve Savaşan Diğer Devletlerle Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akkor, M. (2013). *I. Dünya Savaşı'nda Anadolu'daki İngiliz Esir ve Esir Kampları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Anameriç, H. (2010). "Türk Kızılayı'nın (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) Savaş Esirlerine Kitap ve Kütüphane Hizmetleri (1912-1922)", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 58.

Arslan, N. O., (2004). "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Çalışmalarından Bazı Kesitler", *Atatürk Dergisi*, C. 4, S. 2.

Aykurt, Ç. (2015). "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Sanatsal Faaliyetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi XXX / 2*.

Can, N. (2014). *Atatürk ve İnönü Dönemi Sosyal Yardım Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi (1923-1950)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cırık, B. (2015). "Adapazarı'nda Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1914-1922)". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 45.

Coursair, H. (1964). *Milletlerarası Kızılhaç*. Türk Kızılay Derneği Yayınları.

Çapa, M. (1988). "Lozan'da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Katkıları". *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 1, S. 2.

Çapa, M. (1989). *Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti*". *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi (OTAM) Dergisi*, S. 1.

Çapa, M. (2001). “Mübadele’de Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti’nin Rolü”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10.

Çapa, M. (2002). “Kızılay”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s. 544-546.

Çapa, M. (2009). *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*. Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Çapa, M. (2010). *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*. Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Çavdar, N. (2014), “Birinci Dünya Harbi Sonunda İstanbul’da Kömür Kıtlığı Ve Buna Bağlı Sıkıntılara Çözüm Arayışları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 30, S. 89.

Çınar, S. (2019). “İzmir’in İşgali Üzerine Mülteci Durumuna Düşen Türklere Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aracılığı ile Yapılan Nakdi Yardımlar”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX/Özel Sayı.

Değerli, E. S., (2005). Mustafa Kemal Atatürk’ün Sofya Askeri Ataşeliğinden Ölümüne Kadar Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938). (Yayınlanmış Doktora Tezi). T.C. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dunant, H. (1986). *A Memory Of Solferino*. ICRC Yayınları.

Düzcü, L. & Sezer, C. (2016). *Doktor Besim Ömer ve Dokuzuncu Washington Konferansı*. Türk Kızılayı Yayınları, Ankara.

Erdemir, L. (2012). “Çanakkale Muharebeleri Sırasında İstanbul’da Yardım Faaliyetleri”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Y. 10, S. 12.

Esenkaya, A. “Çanakkale Muharebelerinde Cephe ve Cephe Dışında Sağlık Hizmetleri”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı* S: 10-11.

Galatasaray Mekteb-i Sultanisi’nde Tertîb ve Küşâd Olunan İlk Hilâl-i Ahmer Sergisi Rehberi (1917). Matbaa-yı Ahmet İhsan ve Şürekası, İstanbul.

Hacıfettahoğlu, İ. (2007). *Millî Mücadelede Hilal-i Ahmer (Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilinden Sakarya Zaferina Kadar İcraat raporu 23 Nisan 1920 – 23 Eylül 1921)*. Türk Kızılay Derneği Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

İbrahim, E. (2006). “Türk Yunan Nüfus Değişiminde Türk Mübadillere Yapılan Yardım Faaliyetleri”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25.

İşler, T. (2017). *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Çanakkale Cephesi’ndeki Faaliyetleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

Karakaya, Z., Hamdi, G., & Faruk B. (2018). *Kızılay Arşivi Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı*. Türk Kızılayı Yayınları, Türk Kızılayı Yayınları, İstanbul.

Kaştan, Y. (2015). Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşı'nda Almanya ile Osmanlı Devleti Arasındaki Ekonomik İlişkiler. *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, Ankara.

Kıranlar, S. (2013). *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kızılay (1974). Türkiye Kızılay Genel Merkezi Yayınları, Ankara.

Kızılay Arşivi Belgelerinde Savaşlar (Trablusgarp, Balkan, Milli Mücadele) (2019). (Haz. Gülfettin Çelik, Recep Karakaya, Zekai Mete, Hamdi Genç & Faruk Bal). Türk Kızılayı Yayınları.

Kızılay Tarih, Belge ve Arşiv Yönetimi Müdürlüğü. *Hilal-i Ahmer Kurucuları – Bir Grup İdealist Doktor*. [Erişim 19.09.2021, <http://kizilaytarih.org/dosya008.html>]

Kızılay Tarih, Belge ve Arşiv Yönetimi Müdürlüğü. *Hilal-i Ahmer'in İyilik Melekleri*. [Erişim: 10.04.2022, <http://kizilaytarih.org/dosya004.html>]

Kızılay ve Kızılhaç'ın Milletlerarası Kaynakları (1964). Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara.

McCarthy, J. (2014). *Ölüm ve Sürgün "Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı" (1821-1922)*. (Çev.) Fatma Sarıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mithat, A. (1950). *Türkiye Kızılay Derneği 73 Yıllık Hayatı 1877-1949*. Türk Kızılay Derneği Yayınları, Ankara.

Oğuzoğlu, Y. & Emecen, F. "Eskişehir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, C.11, s. 401-402.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Âhmer İcraat Raporları 1914-1928 (2013), (Haz. Murat U. ve Melahat G., U.), Türk Kızılayı Derneği Yayınları, Ankara.

Önder, S. & Kırılı, E. (2005). Osmanlı Döneminde Eskişehir'e Göçler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6 S. 1.

Özaydın, Z. (1987). *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.

Özdemir, G. (1992). *Türk Kızılayı*, Ankara.

Özdemir, N. (2012). "Milli Mücadele Döneminde Bolu Hilal-i Ahmer Cemiyeti, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 12, S. 2.

Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı (2013). (Haz. Ahmet Zeki İzgöer ve Ramazan Tuğ), 1. Baskı, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara.

Sarı, M. (2016). *İzmit'te Hilal-i Ahmer Cemiyeti (1911-1925)*. Babıali Kültür Yayınları.

Seçil K, A., Murat U. (2009). *Birinci Dünya Savaşın Sonunda İskandinavya'dan Sibiryaya Hilal-i Ahmer Hizmetinde Akçuraoğlu Yusuf*. Türk Kızılay Derneği Yayınları.

Sezer, C. & Metin, Ö. (2016). Hilâl-i Âhmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarında Muhacirlere Yardımları, 1. Baskı, Ankara, Dizgi-Tasarım-Baskı.

Sezer, C. (2011), "Osmanlı Devleti'nin Sevk Sırasında Ermeniler Yönelik Uygulamaları (1915-1917), *CTAD* Y. 7, S. 13.

Sezer, C. (2012). "Birinci Dünya Savaşı'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Sağlık Alanındaki Faaliyetleri". *History Studies*, C. 4, S. 4.

Sonat, R. (2014). *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Muhasım Devlet Tebaası Politikası (1914-1918)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sözer, C. & Metin, Ö. (2013). "Balkan Savaşlarından Milli Mücadeleye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yardım Faaliyetleri (1912-1922)". *Tarih Araştırmaları Dergisi*.

Şensivas, D. (2019), *Propaganda Aracı Olarak İnsani Yardımın Kullanımı: Hilal-i Ahmer (Kızılay) Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Temel, M. (1998). "Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke Yıllarında Türkiye'deki Bulaşıcı ve Zührevi Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler", *İlmi Araştırmalar* 6.

Tetik, A. & Karapirinler, E. (2015), *Merhamet Güneşi Kızılay – Le Soleil De La Compassion (Hilal-i Ahmer 1912-1920)*. Türk Kızılayı Yayınları, Ankara.

Türk Basınında Milli Mücadele Döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1919-1922 (2019). (Haz. Temel İbrahim Dokumacı, Şeref Küçükates, Mahire Yazar Kiremitçi, Metin Rıdvanoglu), Seçil Ofset Matbaacılık.

Yakut, K. (2015). *Modern Eskişehir'in Doğuşu (1923-1938)*. Kebikeç Yayınları.

Yanıkdağ, Y. (2017). "Prisoners Of War (Ottoman Empire/Middle East)". *İnternetional Encyclopedia of the Firs World War*, V version 1.0 Last updated.

Yazıcı, H. & Demirel, M. (2006). "93 Harbi" (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı)'ndan Sonra Eskişehir'e Yerleştirilen Göçmenler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 29.

Yeniaras, O. (2000). *Türkiye Kızılay Tarihine Giriş*. Kızılay Bayrampaşa Şubesi Yayınları, İstanbul.

(Kızılay Arşivi)	KA,	KA, 1114/1	KA, 1117/1.12
1028/274		KA, 1114/1.10	KA, 116/4
KA, 1077/1		KA, 1114/1.11	KA, 1191/1
KA, 1077/14		KA, 1114/1.2	KA, 12/242
KA, 1077/15		KA, 1114/1.5	KA, 12/293
KA, 1077/16		KA, 1114/1.6	KA, 12/293.2
KA, 1077/17		KA, 1114/1.8	KA, 1236/79
KA, 1077/18		KA, 1114/1.9	KA, 1262/1
KA, 1077/20		KA, 1117/1	KA, 1262/1.1

KA, 1262/1.2	KA, 157/55.1	KA, 360/242
KA, 1262/1.3	KA, 157/55.3	KA, 360/273
KA, 1262/3	KA, 157/57	KA, 360/317
KA, 1262/3.1	KA, 157/6.1	KA, 360/319
KA, 1279/15	KA, 157/6.3	KA, 360/320
KA, 1279/15.1	KA, 157/69	KA, 360/361
KA, 1279/8	KA, 157/70	KA, 360/362
KA, 1323/130	KA, 157/74	KA, 360/363
KA, 1323/56	KA, 157/77	KA, 360/42
KA, 1323/80	KA, 157/79	KA, 360/425
KA, 139/33	KA, 157/81	KA, 360/43
KA, 157/104	KA, 157/87	KA, 360/47
KA, 157/105	KA, 157/90	KA, 360/49
KA, 157/110	KA, 157/92	KA, 394/1
KA, 157/113	KA, 157/96	KA, 4/3
KA, 157/113	KA, 158/198	KA, 44/197
KA, 157/113	KA, 158/200	KA, 509/3
KA, 157/116	KA, 158/201	KA, 528,110.
KA, 157/117	KA, 159/249	KA, 528/105
KA, 157/118	KA, 177/133	KA, 528/106
KA, 157/125	KA, 177/134	KA, 528/108.1
KA, 157/126	KA, 193/149	KA, 528/110
KA, 157/128	KA, 193/198	KA, 528/125
KA, 157/129	KA, 193/308	KA, 528/126
KA, 157/130	KA, 205/25	KA, 528/137
KA, 157/135	KA, 21/25	KA, 528/25
KA, 157/137	KA, 221/110	KA, 528/3
KA, 157/142	KA, 223/159	KA, 528/77
KA, 157/143	KA, 23/308	KA, 528/83
KA, 157/144	KA, 232/42	KA, 528/84
KA, 157/196	KA, 232/42.1	KA, 528/84.1
KA, 157/201	KA, 232/42.2	KA, 528/87
KA, 157/205	KA, 232/42.3	KA, 539/17
KA, 157/210	KA, 252/106	KA, 577/1
KA, 157/219	KA, 252/108	KA, 578/13
KA, 157/229	KA, 252/123	KA, 578/14
KA, 157/292	KA, 252/75	KA, 578/15
KA, 157/295	KA, 252/94	KA, 578/64
KA, 157/301	KA, 252/96.1	KA, 578/70
KA, 157/302	KA, 252/97	KA, 579/39
KA, 157/304	KA, 270/188	KA, 587/278
KA, 157/305	KA, 304/127	KA, 587/280
KA, 157/314	KA, 313/177	KA, 587/311
KA, 157/329	KA, 313/23	KA, 613/7
KA, 157/358	KA, 313/26	KA, 644/1
KA, 157/361	KA, 325/321	KA, 645/110
KA, 157/367	KA, 344/26	KA, 645/16
KA, 157/49	KA, 344/26.1	KA, 69/65
KA, 157/50	KA, 360/207	KA, 822/274
KA, 157/52	KA, 360/235	KA, 826/14

KA, 826/24
KA, 826/40

KA, 850/1
KA, 850/27

KA, 923/161

EKLER

Ek 1: Eskişehir Hilal-İ Ahmer Cemiyeti'ne 17 Kasım 1915 Tarihinde Verilen Eşya Listesi

Bilgi	Depoya geri iade olunan	Hastahane de kullanılan Miktar	Hastaneye Verilen	Eşyanın İsmi	Kullanılan Malzeme	Numara
	46		46 Adet	Battaniye	Tiftik	24/2
	11		11 Adet	Yorgan	Pamuk	26/1
	6		6 Adet	Yastık		27/1
	1		1 Adet	Yastık Yüzü		¼
30 Çift Çorap Yanya Hastahanesi hizmetlilerine gönderilmiştir.	100		130 Çift	Çorap	Yün	16/8

Kaynak: KA, 578/43

EK 2: Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne 21 Eylül, 24 Ekim, 31 Ekim, 7 Kasım 1915 Tarihlerinde Gönderilen Erzak Listesi

Bilgi	Depoya geri iade olunan	Hastahanedeki kullanılan Miktar	Hastaneye Verilen	Eşyanın İsmi	Kullanılan Malzeme	Numara
		86 Kilo	86 Kilo	Bulgur		1420/1
		20 Kilo	20 Kilo	Tuz		1410/1
		50 Kilo	50 Kilo	Pirinç		1402/5
		34 Kilo	34 Kilo	Sadeyağı		1403/2
		2 Teneke	2 Teneke	Petrol		1425/1
		2 Teneke	2 Teneke	Petrol		1425/1
		20 Kilo	20 Kilo	Tuz		1410/1
		50 Kilo	50 Kilo	Pirinç		1402/5
	8,5 Kilo	25 Kilo	3,300 Kilo	Sadeyağı		1403/2
		100 Kilo	100 Kilo	Bulgur		1420/1
		0,500 Kilo	0,500 Kilo	Çay		1406/2

Kaynak: KA, 578/43.1

EK 3: 30 Ekim 1915 ile 2 Aralık 1915 tarihlerinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyetine Gönderilen Erzak ve Malzeme Listesi

Depoya geri iade olunan	Hastahanedeki kullanılan Miktar	Hastaneye Verilen	Eşyanın İsmi	Kullanılan Malzeme	Numara
27,584 Kilo	56,416 Kilo	84 Kilo	Şeker	Kile	1401/1
16 Kilo	19 Kilo	35 Kilo	Sabun		1405/1
	50 Kilo	50 Kilo	Nohut		1428
	50 Kilo	50 Kilo	Fasulye		1407/2
	50 Kilo	50 Kilo	Bulgur		1420/1
0,900 Kilo	0,100 Kilo	1 Kilo	Kahve		1408/1
20,500 Kilo	29,5 Kilo	0,50 Kilo	Pirinç		1402/6
9 Kilo	11 Kilo	20 Kilo	Tuz		1410/1
25 Kilo	25 Kilo	50 Kilo	Mercimek		1455
	20 Kilo	20 Kilo	Soğan		1427
	2 Teneke	2 Teneke	Petrol		1425/1

Kaynak: KA, 578/43.2

EK 4: 5 Aralık 1915'te Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne Gönderilen Erzak ve Malzeme Listesi

Bilgi	Depoya geri iade olunan	Hastahane de kullanılan miktar	Hastaneye Verilen	Eşyanın İsmi	Kullanılan Malzeme	Numara
	50 Kilo		50 Kilo	Nohut		1427
	1 Teneke	1 Teneke	2 Teneke	Petrol		1425/1

Kaynak: KA, 578/43.3

EK 5: Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyetine 30 Kasım 1915 tarihinde gönderilen erzak miktarının listesi

Bilgi	Depoya geri iade olunan	Hastahanedeki kullanılan Miktar	Hastaneye Verilen	Eşyanın İsmi	Kullanılan Malzeme	Numara
	34,5 Kilo	65,5 Kilo	100 Kilo	Bulgur		1420/1
	45 Kilo	5 Kilo	5 Kilo	Fasulye		1407/2

Kaynak: KA, 578/43.4

EK 6: Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyetine 25-30 Temmuz 1915'te gönderilen erzak ve levazım miktarını gösteren liste

Bilgi	Depoya geri iade olunan	Hastahanedeki kullanılan Miktar	Hastaneye Verilen	Eşyanın İsmi	Kullanılan Malzeme	Numara
		87,700 Kilo	87,700 Kilo	Sabun		1405/1
		84 Kilo	84 Kilo	Şeker	Kile	1401/1
		62 Kilo	62 Kilo	Bulgur		1420
		100 Kilo	100 Kilo	Pirinç		1402/2
		67 Kilo	67 Kilo	Nohut		1428
		35 Kilo	35 Kilo	Sadeyağı	Halep Haydari	1403/1
		2 Teneke	2 Teneke	Gazyağı		1425
		24 Kilo	24 Kilo	Fasulye		1407/2
		50 Kilo	50 Kilo	Soğan		1427
		22 Kilo	22 Kilo	Mercimek		1455
		0,500 Kilo	0,500 Kilo	Çay		1406/2
		6,920 Kilo	6,920 Kilo	Pirinç		1402/4
		0,985 Kilo	0,985 Kilo	Yağ	Halep Haydarî	1403/1
		2,870 Kilo	2,870 Kilo	Fasulye		1407/2
		0,320 Kilo	0,320 Kilo	Nohut		1428
		1,865 Kilo	1,865 Kilo	Şeker	Kile	1401/1
		0,006 Kilo	0,006 Kilo	Çay		1406/2
		5 Kilo	5 Kilo	Sabun		1405/1
		184 Kilo	184 Kilo	Patates		1416

Kaynak: KA, 578/43.5

EK 7: 14 Temmuz 1915'te Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen erzak ve levazım miktarı listesi

Bilgi	Depoya geri iade olunan	Hastahannede kullanılan Miktar	Hastaneye Verilen	Eşyanın İsmi	Kullanılan Malzeme	Numara
		50 Kilo	50 Kilo	Pirinç		1402/2
		100 Kilo	100 Kilo	Bulgur		1420
		2 Teneke	2 Teneke	Petrol		1425/1
		16,700 Kilo	16,700 Kilo	Sadeyağı		1403/2

Kaynak: KA, 578/43.6

EK 8: 28 Temmuz 1915'te Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen erzak miktarı listesi

Mülâhazat	Depo-yı Umûmiye İade Olunan Miktar	Hastahanedeki İstî'mâl Olunan Miktar	Hastahaneye İ'tâ Edilen Miktar	Esâmî-i Eşyâ ve Levâzımât	Sıfat-ı Mümeyyize	Numara
		20 Kilo	20 Kilo	Tuz		1410
		30 Kilo	30 Kilo	Mercimek		1455
		30 Kilo	30 Kilo	Fasulye		1407/2
		16,500 Kilo	16,500 Kilo	Sadeyağı		1403/2

Kaynak: KA, 578/43.7

EK 9: 21 Ağustos 1915 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyetine gönderilen erzak miktarı listesi

Mülâhazat	Depo-yı Umûmiye İade Olunan Miktar	Hastahanedeki İsti'mâl Olunan Miktar	Hastahaneye İ'tâ Edilen Miktar	Esâmî-i Eşyâ ve Levâzımât	Sıfat-ı Mümeyyize	Numara
		100 Kilo	100 Kilo	Pirinç		1402/5
		50 Kilo	50 Kilo	Bulgur		1420
		20 Kilo	20 Kilo	Tuz		1410/1
		50 Kilo	50 Kilo	Mercimek		1455
		50 Kilo	50 Kilo	Fasulye		1407/2
	5 Kutu	19 Kutu	24 Kutu	Kibrit		1415/2
		12600 Kilo	12,600 Kilo	Sadeyağı		1403/2

Kaynak: KA, 578/43.8

EK 10: 9 Ağustos 1915 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyetine gönderilen erzak ve levazım miktarı listesi

Mülâhazat	Depo-yı Umûmiye İade Olunan Miktar	Hastahanedeki İsti'mâl Olunan Miktar	Hastahaneye İ'tâ Edilen Miktar	Esâmî-i Eşyâ ve Levâzımât	Sıfat-ı Mümeyyize	Numara
		18,500 Kilo	18,500 Kilo	Sadeyağı		1403/2
		48,500 Kilo	48,500 Kilo	Şeker	Kile	1402/1
		40 Kilo	40 Kilo	Bulgur		1420
		2 Teneke	2 Teneke	Petrol		1425/1

Kaynak: KA, 578/43.9

EK 11: 2 Kasım 1915 Tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyetine gönderilen erzak miktarı listesi

Mülâhazat	Depo-yı Umûmiye İade Olunan Miktar	Hastahanedeki İsti'mâl Olunan Miktar	Hastahaneye İ'tâ Edilen Miktar	Esâmî-i Eşyâ ve Levâzımât	Sıfat-ı Mümeyyize	Numara
		33 Kilo	33 Kilo	Sadeyağı		1403/2
		100 Kilo	100 Kilo	Pirinç		1402/2

Kaynak: KA, 578/43.10

EK 12: 8 Ağustos 1915 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyetine gönderilen levazım miktarı listesi

Mülâhazat	Depo-yı Umûmiye İade Olunan Miktar	Hastahanedeki İsti'mâl Olunan Miktar	Hastahaneye İ'tâ Edilen Miktar	Esâmî-i Eşyâ ve Levâzımât	Sıfat-ı Mümeyyize	Numara
		2 Teneke	2 Teneke	Petrol		1425/1

Kaynak: KA, 578/43.11

EK 13: 29 Haziran 1915 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilen erzak miktarı listesi

Mülâhazat	Depo-yı Umûmiye İade Olunan Miktar	Hastahanedeki İstî'mâl Olunan Miktar	Hastahaneye İ'tâ Edilen Miktar	Esâmî-i Eşyâ ve Levâzımât	Sıfat-ı Mümeyyize	Numara
		20 Kilo	20 Kilo	Tuz		1410
		18,700 Kilo	18,700 Kilo	Yağ		1403/2
		5 Kilo	5 Kilo	Kahve		1408/1
		50 Kilo	50 Kilo	Patates		1416
		50 Kilo	50 Kilo	Mercimek		1455

Kaynak: KA, 578/43.12

EK 14: 12 Mayıs 1915'te Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne verilen eşyaların listesi.

Hastahaneye verilen miktar	Eşya ismi	bilgi	Numara
36 Adet	Yatak çarşafı	Amerikan medid	13/1
70 Adet	Serpuş takke	Amerikan	10/4

Kaynak: KA, 578/39

EK 15: Nisan 1915 zarfında Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne verilen eşyaları listesi

Hastahaneye verilen miktar	Eşya ismi	bilgi	Numara
20 Çift	Ayakkabı	Terlik	18/3
10 Adet	Don	Amerikan cedid	4/1
60 Adet	Entari	Basma	6/5
10 Adet	Gömlek	Amerikan cedid	3/4
15 Adet	Entari hasta bakıcı için	Amerikan cedid	6/1
4 Adet	Entari doktorlar için	Patiska	6/3
60 Adet	Yatak çarşafı	Dokuma	13/5
90 Adet	“	Amerikan cedid	13/1
60 Adet	Şilte	Pamuk	25/1
60 Adet	Yastık	“	27/1
60 Adet	Yorgan	Yapağı	26/5
80 Adet	Kılıf	Kanaviçe	14/15
50 Adet	Hasta kaputu		23/2
30 Adet	Takke	Amerikan	10/4
45 Adet	Torba	“	14/16
16 Adet	Havlu	Yüz için	5/1
1 Adet	Sancak (Hilâl-i Ahmer)	İki bayraklıdır	21/6
150 Adet	Yorgan kılıfı	Amerikan cedid	14/1
4 Adet	Havlu	Yemek için keten	5/5

Kaynak: 578/39.2

EK 16: 9 Mart 1916 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin satın aldığı büyük baş hayvanları gösteren tablo

Santim	Kıymeti 100 Liradan altın akçe dengi Kuruş	Kıymeti 108 liradan Kuruş	Adet	Yaşı	Rengi	Boynuzu	Sağlık Durumu
250	2.322	2.508	1	11	Gök	Sağ boynuzu hafif kırık	İyi
			1	9	Siyah	Açık kısa	İyi
			1	10	Koyu sarı	İri önüne kırık	İyi
			1	3	Açık siyah	Çevgen	Tosun boğa
			1	3	Siyah	Ay açık	İyi
			1	3	Koyu gök	“	İyi
			1	3	Gök	İri ay	İyi
250	2.322	2.508	7				

Kaynak: 360/311

EK 17: 9 Mart 1916 tarihinde Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin satın aldığı büyük baş hayvanları gösteren tablo

Kalemi lira 100'den altın akçe dengi		Kalemi lira 108'den		Adet	Yaşı	Rengi	Boynuzu	Sağlık Durumu	Satın Alınan Kişi
Santim	Kuruş	Santim	Kuruş						
625	1416		153	1	6	Gök	Önüne ay	Sol kulağı arkası kesik	Cünüdiye Mahallesinden İbrahim oğlu Hazı Tahsin Ağa
				1	6	Siyah	Kısa	Eğni beyaz ve sağ kulağı kesik	
000	2500		2700	1	12	Gök	Ay	Sağ kulağı kesik	Sivrihisarlı Abdülhakimzâde Seyfeddin Efendi
				1	11	Kızıl siyah	Eğni çakal	İyi	
				1	11	Kırçıl	Açık	Sol kulağı çatal	
				1	10	Siyah	Çapraz	İyi	
				1	14	Sarı	Koca boynuz	İyi	
				1	10	Kızıl siyah	Geriye kayığı güçük	İyi	
625	629		680	1	6	Siyah	Açık	İki kulağı kesik	Hüseyin oğlu Mustafa Ağa
000	700		756	1	7	Sarı	Önüne ay	Yoktur	Ayan oğlu Mehmet Ağa
000	500		540	1	8	Gök	Dikine ay	Başı çakal	Mamure Mahallesinden Kamil oğlu Süleyman Efendi
000	951		1027	1	6	Sarı	Ay	Yoktur	Sulukaraağaç Karyesinden Hasan oğlu Mustafa Ağa
				1	6	Gök	Dikine Çapraz	Sol kulağı çatal	
00	700		756	1	8	Sarı	Önüne ay	Yoktur	Kocabaş oğlu Hacı Mehmet Ağa
875	925		1000	1	11	Gök	Biri kırık	Sol kulağı çatal	Dede Mahallesinden Mehmet oğlu Cambaz Halil Ağa
				1	10	Gök	Dikine ay	Yoktur	
000	2700		2916	1	10	Gök	Dikine ay	Yoktur	Odunpazarı'ndan Hacı Arif Efendi

				1	12	Sarı	Önüne kırık	Sol kulağı kesik	
				1	12	Gök sarı	Açık	Yoktur	
				1	10	Gök	İki boynuzu kırık	İyi	
				1	11	Gök	Sağ boynuzu kesik	İyi	
125	11023	-	11905						

Kaynak: 360/312

EK 18: Eskişehir Hilal-i Ahmer Merkezi'nin Ekim 1915 içerisinde satın alınan malzemelerin miktarını ve borçluların hesaplarını gösteren cetveller.

Kuruş	Ödeme Senedi Numarası	Verilen	Tarihi
524,50	9920	Hacı Nebi Efendi'den satın alınan 412 kıyye mercimek bedeli	16 Ekim 1915
1.500	9921	Eskişehir Hastanesine verilen	16 Ekim 1915
3.627,75	9922	Ambar memuru ve hademesi için arılan maaş	16 Ekim 1915
2.300	9923	Kasap Şükrü Efendi'ye verilen	16 Ekim 1915
20.000	9924	Kenan Bey'e satın almak için verilen	16 Ekim 1915
6.416,625	9925	Satın alınan yirmi bir öküz bedeline verilen	16 Ekim 1915
11.978	9926	Satın alınan hayvânât bedeline verilen	16 Ekim 1915
15.000	9927	Tüccar Abdülvahab Efendi'ye verilen	16 Ekim 1915
5.000	9928	Beypazarlı Hafız Sadık Bey'e verilen	16 Ekim 1915
1.872,25	9929	Ambar idaresiyle hastahane için alınan ekmek bedeli	18 Ekim 1915
11.506,25	9930	Satın alınan 857 kıyye sadeyağ bedeline verilen	18 Ekim 1915
900	9931	Satın alınan altı baş hayvan bedeline verilen	18 Ekim 1915
6.435	9932	Satın alınan 11.700 kıyye siyah arpa bedeline verilen	20 Ekim 1915
83.628,25	9933	Satın alınan olunan beş vagon pamuk bedeline verilen	20 Ekim 1915
600	9934	Satın alma memuru İsmail Hakkı Efendi'nin Ağustos ve Eylül maaşlarına verilen	20 Ekim 1915
268,50	9935	Satın alınan bir baş hayvan için verilen bedel	20 Ekim 1915
1.800	9936	Hastane binasının 28 Temmuz 1915'den 28 Ekim 1915'e kadar üç hisse kira bedeli	22 Ekim 1915
104,50	9937	İstanbul'dan getirilen dört yüz çuvalın nakliyesine verilen	24 Ekim 1915
1.723,875	9938	Buğdayın pişirilmesi için verilen bedel	24 Ekim 1915
2.430	9939	Satın alınan 191 kıyye sadeyağ bedeline verilen	24 Ekim 1915
42.608,50	9940	Satın alınan 8.003 kıyye et bedeline verilen	25 Ekim 1915
2.763	9941	Ambar idaresiyle hastane için alınan et bedeline verilen	25 Ekim 1915
1.095,375	9942	Satın alınan muhtelif eşya bedeline verilen	25 Ekim 1915

29.662,50	9943	Satın alınan iki vagon buğday bedeline verilen	25 Ekim 1915
2.780	9944	Ambar memurluğu tarafından oluşan bazı masraflara verilen bedel	27 Ekim 1915
29.116,25	9945	Satın alınan iki vagon buğday bedeline verilen	27 Ekim 1915
740,75	9946	Satın alınan bir adet öküz arabası bedeline verilen	27 Ekim 1915
208,25	9947	İstanbul ambarından gönderilen sekiz yüz adet çuvalın nakliyesine verilen	28 Ekim 1915
250	9948	Memurun ikamet etmesi için hanenin bir aylık kira bedeli	30 Ekim 1915
6.488	9950	Satın alınan 143 kile bulgur bedeline verilen	30 Ekim 1915
500	9951	Satın alınan bir adet baskül bedeline verilen	30 Ekim 1915
10.000	9952	Hacı Veli Efendi'ye buğday için verilen	30 Ekim 1915
303.828,125	Nakledilecek Toplam		

Kaynak: 157/56.1

EK 19: Eskişehir Hilal-i Ahmer Merkezi'nin Ekim-Kasım 1915 Zarfında Broçlu ve Alacaklı Hesap Tablosu

Ödenen	Bakiye Matlûbu	Borç	Ödenmiş	
747,25		11.700	10952,75	Başmemur Zeki Bey
.		88.200	88.200	Satınalma memuru Ferruh Bey
3.099,75		11.700	8.600,25	Eskişehir Hastahanesi
.		80.638,25	80.638,25	Kasap Mehmet Şükrü Efendi
.		40.810	40.810	Madam Zahariyadis Değirmenci
1.000		2.000	1.000	Mübâya'a memuru İsmail Hakkı Efendi
.		15.054,625	15.054,625	Merkez-i umûmî
.		4.500	4.500	Kasap Abdullah Efendi
.		6.000	6.000	Süleyman Efendi Şube memuru
.		10.000	10.000	Tüccarlardan İdris Efendi
15.000		50.800	35.800	Satınalma memuru Remzi Bey
.		10.000	10.000	Beypazarlı Sadık Bey
1.000		1.000		Sevk Memuru Kazım Efendi
30.000		30.000		Hacı Efendizâde Hacı Veli Efendi
8.300		20.000	11.700	Yusuf Kenan Bey
15.000		15.000		Tüccarlardan Abdülvahap Efendi
7.000		7.000		Abdülkadir Efendi
81.147		404.402,875	323.255,750	Yekun

Kaynak: 157/56.4

EK 20: Eskişehir Hilal-i Ahmer Merkezi'nin Ekim-Kasım 1915'te satın almaya harcadığı hesap tablosu

Kuruş	İthal Bordro Numarası			
524,50	2982	Satın Alınan	412 kıyye mercimek bedeli	16 Ekim 1915
6.416,625	2983	“	Yirmi bir kara sığır bedeli	16 Ekim 1915
11.978	2984	“	Yirmi kara sığır bedeli	16 Ekim 1915
11.506,25	2985	“	857 kıyye sadeyağ bedeli	18 Ekim 1915
900	2986	“	Altı baş kara sığır bedeli	18 Ekim 1915
6.435	2987	“	11700 kıyye siyah arpa bedeli	20 Ekim 1915
83.628,25	2988	“	Beş vagon pamuk bedeli	20 Ekim 1915
268,50	2989	“	Bir baş inek bedeli	20 Ekim 1915
2.430	2992	“	191 kıyye sadeyağ bedeli	24 Ekim 1915
42.608,50	2993	“	Kavurmalık 8003 kıyye et bedeli	25 Ekim 1915
1.095,375	2959	“	Muhtelif eşya bedeli	25 Ekim 1915
29.662,50	2994	“	İki vagon buğday bedeli	25 Ekim 1915
571,75	2995	“	Muhtelif eşya bedeli	26 Ekim 1915
29.116,25	2996	“	İki vagon buğday bedeli	28 Ekim 1915
740,75	2997	“	Bir adet öküz arabası bedeli	28 Ekim 1915
6.488	2999	“	143 kile bulgur bedeli	30 Ekim 1915
500	3000	“	Bir adet baskül bedeli	31 Ekim 1915
13.736,125	3001	“	Yirmi baş öküz bedeli	2 Kasım 1915
16.1517,50	3002	“	İki vagon buğday bedeli	2 Kasım 1915
13.605,50	3003	“	Otuz baş kara sığır e bedeli	6 Kasım 1915
344	3005	“	Muhtelif eşya bedeli	8 Kasım 1915
277,75	3011	“	Yüz adet boş gaz tenekesi bedeli	11 Kasım 1915

9.748,125	3012	“	On iki baş kara sığır bedeli	13 Kasım 1915
434.099,25				

Kaynak: 157/56

EK 21: Çeşitli tarihlerde İstanbul dan Eskişehir Ambarına gönderilen eşyanın listesi.

Tarihi	Bordrosu	İsmi	Miktarı
29 Mayıs 1915	2372	Kahve	1.231,700 kg
29 Mayıs 1915	“	Çay	2.420 kg
29 Mayıs 1915	“	Halep'ten gelen yağ	1.1435 kg
29 Mayıs 1915	“	Kibrit lambası	22.880 kg
29 Mayıs 1915	“	Girit'in Kandiye beldesinden gelen sabun	12.976,200 kg
29 Mayıs 1915	“		87 Sandık Gaz 11.614 kg
29 Mayıs 1915	“	Şeker	45.348,250 kg
29 Mayıs 1915	“	Kesme Şeker	9.202,500 kg
29 Mayıs 1915	“	Şeker toz	33.800 kg
29 Mayıs 1915	“	Olgun Pirinç	12.100 kg
29 Mayıs 1915	“	Pirinç	29.980 kg
29 Mayıs 1915	“	Mısır Pirinç	34.700 kg
22 Aralık 1916	1122	8 Sandık Çiroz	120.695 kg
12 Temmuz 1917	1404	Zeytinyağı	167,300 kg
8 Mart 1917	1712	Gazyağı	21 Teneke
12 Temmuz 1917	2622	Makarna	2.800 kg
13 Mart 1917	1746	Boş çuval	1.100 adet
8 Mart 1917	1712	Boş Teneke	11 adet
14 Temmuz 1917	2622	Sandık	16.500 kg
12 Temmuz 1917	“	Boş Teneke	1 10 adet

Kaynak: KA, 203/9

EK 22: Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 1915-1916 tarihleri arasındaki bazı aylara ait erzak envanteri.

Tarih	Bordrosu	Eşya	Numarası	Miktarı
1 Temmuz 1915	15	Kavurma	1456 teneke	4976,900 kilo
2 Haziran 1915	2141	"	1456	1218 kilo
16 Ağustos 1915	34	"		295 kilo
17 Ağustos 1915	34	"		480 kilo
19 Eylül 1915	52	"		526 kilo
16 Ekim 1915	89	"		365,500 kilo
16 Ekim 1915	89	"		385,500 kilo
16 Ekim 1915	89	"		387,100 kilo
16 Ekim 1915	89	"		387,100 kilo
20 Ekim 1915	94	"		379,100 kilo
20 Ekim 1915	94	"		385,500 kilo
23 Ekim 1915	97	"		397,400 kilo
30 Ekim 1915	112	"		386,900 kilo
30 Ekim 1915	112	"		381,900 kilo
6 Kasım 1915	117	"		387 kilo
6 Kasım 1915	117	"		771 kilo
13 Kasım 1915	124	"		375,600 kilo
13 Kasım 1915	124	"		380,700 kilo
23 Kasım 1915	132	"		380,400 kilo
23 Kasım 1915	132	"		599,320 kilo
25 Ocak 1916	234	"		222 kilo
25 Ocak 1916	234	"		510,500 kilo
25 Ocak 1916	234	"		308 kilo
26 Ocak 1916	241	"		308 kilo
26 Ocak 1916	241	"		268 kilo
31 Ocak 1916	265	"		522,500 kilo
11 Şubat 1916	309	"		1075 kilo
22 Şubat 1916	385	"		1177 kilo
6 Mart 1916	398	"		1588 kilo
				19516,820
7 Nisan 1916	510			495,500
18 Nisan 1916	544			1038,500

Kaynak: KA, 360/263

EK 23: Eskişehir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 1915-1916 tarihleri arasındaki bazı aylara ait erzak envanteri listesi.

Tarih	Bordrosu		Numarası	Kilo
1 Temmuz 1915	15	Mercimek	1464	884
16 Ağustos 1915	31	"		1332
16 Ağustos 1915	31	"		1757
19 Eylül 1915	52	"		1634
26 Temmuz 1915	230	"	1466	30
14 Kasım 1915	207	Kuru bamya	1477/1	2698/700
4 Mayıs 1916	591	"		7795
18 Nisan 1916	544	Darı		550 kilo

Kaynak: KA, 360/264

